

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

Katarína Chlusková

**Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě
a jej stavebný vývoj**

bakalárska práca

Vedúci práce: Prof. PhDr. Jiří Kuthan, DrSc.
Konzultant: Mgr. Jana Maříková-Kubková, PhD.

2009

Čestne prehlasujem, že som túto prácu vypracovala samostatne, s použitím uvedených prameňov a literatúry.

V Prahe 30.6. 2009

Katarína Chlusková

Pod'akovanie

Ďakujem prof. PhDr. Jiřímu Kuthanovi, DrSc. za vedenie práce a cenné pripomienky, Mgr. Jane Maříkovej-Kubkovej, PhD. za jej trpezlivosť, pomoc s literatúrou a podnetné konzultácie a ďalším za ich impuzy či praktickú pomoc. Zvláštna vďaka patrí Mgr. Tomášovi Klírovi PhD. za jeho trpezlivú pomoc a podporu.

OBSAH

I. Úvod	6
II. Prehľad literatúry	8
III. Historický úvod	11
IV. Metodika práce	15
V. Kostol sv. Jiří v stredoveku	17
V. 1. Základný popis baziliky	17
V. 1. 1. Vyhodnotenie archeologických prameňov	19
V. 1. 1. 1. Prvá stavebná fáza	19
V. 1. 1. 2. Druhá stavebná fáza	23
V. 1. 1. 3. Tretia stavebná fáza	25
V. 1. 1. 4. Stavba po roku 1142	25
V. 1. 1. 5. Ďalšie stavebné úpravy	28
V. 1. 2. Stavebne-historické poznatky	30
V. 1. 2. 1. Prvky nadzemných konštrukcií v relatívne-stratigrafických vzťahoch	30
Tzv. prvá prístavba (zvislá spára)	30
Tzv. druhá prístavba (zvislá spára, arkádové oblúky a gotická nástavba priečelia)	32
Zvislá spára za arkádovými otvormi	33
Trámové otvory	34
Dvere	35
Okenné otvory	36
Kamenné schodisko	37
Východný záver	37
Konštrukcie bočných lodí a severnej veže	38
Prvky súvisiace s analýzou tribún	38
Južná kaplnka a južná veža	39
Kaplnka sv. Ľudmily	41
Pôvodný vstup do chrámu	41
V. 1. 2. 2. Záver: stavebný vývoj baziliky	41
V. 1. 3. Umelecko-historické pozorovania	45
V. 1. 3. 1. Slohový rozbor architektonických foriem a dekoru	45
Všeobecné prvky	45
Presbytár	47
Východná krypta	47
Hlavná loď	48
Západná krypta	49
Západny záver (tzv. druhá prístavba)	50
Apsidy bočných lodí	50
Veže	51
Kaplnka sv. Ľudmily	52
Samostatná architektonická skulptúra	52
Diskusia	53
V. 1. 3. 2. Výzdoba súvisiaca so stavebnými konštrukciami	56
V. 1. 3. 2. 1. Nástenné maľby	56
V. 1. 3. 2. 2. Ryté kresby v interiéri baziliky	57
VI. Vyhodnotenie a datácia stavby	58

VII. Architektonický kontext románskej baziliky	62
VII. 1. České prostredie	62
VII. 1. 1. Praha	62
VII. 1. 2. 1. Pražský hrad	63
Exkurz 1: Liturgický význam baziliky v kontexte architektúry Pražského hradu	65
Exkurz 2: Poznámka ku kultu svätých v bazilike sv. Jiří	66
VII. 1. 2. 2. Sídelná aglomerácia pri Pražskom hrade	68
Strahov	69
VII. 1. 2. České románske baziliky	70
Teplice	72
VII. 2. Širší európsky kontext	75
Exkurz 3: Hirsauská reforma a jej odraz v stavebných princípoch kláštorných kostolov	76
VIII. Záver	79
IX. Obrazová príloha	81
X. Zoznam vyobrazení	82
XI. Zoznam použitých prameňov a literatúry	86
Résumé	95
Annotation	96
Keywords	96

I. Úvod

Predstavy o románskej architektúre u nás stoja na poznaní iba fragmentárne dochovaného pramenného fondu. Ako najstaršia stojaca kamenná architektúra, viazaná predovšetkým na pamiatky sakrálneho charakteru, je predmetom viac či menej erudovaného štúdia od počiatkov starožitníckeho záujmu o pamiatky. Práve obdobie 19. storočia s jeho charakteristickým romantickým pohľadom sa stalo kľúčovým pre poznanie stavebných dejín baziliky sv. Jiří na Pražskom hrade.¹

Druhý najvýznamnejší chrám pražského hradného ostrohu má pestrú stavebnú minulosť, k emblematickým stavbám románskej architektúry sa zaradil predovšetkým vďaka rozsiahlej pamiatkovej rekonštrukcii v záverečnej fázi vlastného stavebného vývoja. Vlastná minulosť baziliky začína v centre rane stredovekého diania, kedy vzniká ako jeden z prvých pramenne zachytených kostolov v Čechách a hlavný chrám panovníckeho sídla Přemyslovcov. V ďalšej etape sa táto stavba funkčne transformuje na prvý kláštorňý kostol. Vtedy sa jej dostáva stavebnému záujmu v súvislosti s umiestnením ženského benediktínskeho konventu v zmysle inštitúcie označovanej ako tzv. Damenstifte,² priamo napojenej na panovnícku rodinu i sídlo a takto pretrvá až do doby zrušenia kláštora Jozefom II. na konci 18. storočia. Následne dochádza k tretej zmene štatútu stavby. Aj keď jej liturgická funkcia celkom nezmizne, stane sa predovšetkým moderne chápanou „pamiatkou“. To jej prináša nové obdobie stavebných dejín veľmi špecifického charakteru, kedy dochádza k puristickej rekonštrukcii a obnove stavby. V tomto stave sa bazilika sv. Jiří dochovala dodnes. Máme tak k dispozícii významný prameň architektonických dejín, avšak po zmene vďaka aplikovanej teórii pamiatkovej starostlivosti predminulého storočia. Nedá sa teda hovoriť celkom o pamiatke románskeho umenia, v akom sa bazilika dodnes zvyrazňuje.

Táto práca sa sústreďí predovšetkým na stredoveké dejiny stavby so zameraním na obdobie raného stredoveku, v umelecko-historickej terminológii označované ako románske. Dôvodom je takto datovaná väčšina intaktne dochovaných častí stavby. Tento pohľad sa preto na jednej strane vyvaruje detailnému rozboru neskorších fáz stavby, zároveň však bude nutné odlišiť

¹ V práci je ponechaný originálny názov baziliky.

² Termín používaný v nemeckej literatúre, vystihuje odlišnosť voči tradičnému pojmu kláštora, v našom jazyku nemá priamy ekvivalent; SOMMER 1991, 76.

skutočnú stredovekú stavbu od neorománskych doplnkov 19. storočia.³ Cieľom je získať ucelenú predstavu o stavebnom vývoji baziliky s prihliadnutím na všetky pramenné nálezy získané v 20. storočí. Podnetom k jej vypracovaniu nebol nedostatočný počet prác zaoberajúcich sa touto otázkou, ale práve naopak ich prebytok. Množstvo autorov monograficky spracovávajúcich baziliku sv. Jiří pracovalo však vždy špecifickým spôsobom, a to buď iba s dobovo obmedzeným množstvom prameňov k jej stavebným dejinám alebo len s ich určitou skupinou.⁴ Cieľom tejto práce je preto snaha o objektivizáciu v hodnotení pramenného materiálu, čím aspiruje aj na metodologický prínos. V závere bude obsahovať kritické vyhodnotenie stavebného vývoja baziliky, poznané na základe rozboru starších prác.

³ Ich hodnota spočíva predovšetkým v zopakovaní či umelej obnove skutočne nájdených častí, čo je však potrebné kriticky zhodnotiť.

⁴ Najvýraznejší rozdiel monografií I. Borkovského a A. Merhautovej v 70. rokoch 20. stor., ktoré sa podarilo čiastočne vyriešiť poslednou revíziou archeologického materiálu, vid' ďalej kap. II.

II. Prehľad literatúry

Bazilika a kláštor sv. Jiří budili záujem už od 18. storočia. V tejto dobe vznikajú prvé historické a topografické práce⁵, ktoré sa stali východiskom romantického záujmu o pamiatku v nasledujúcom storočí. Z nich medzi topograficky zameranými súpismi⁶ vynikajú už historicky orientované práce od I. E. Nowaka či J. Krbca.⁷ Záujem o baziliku ako významnú stredovekú pamiatku rozvinul aktivity smerujúce k jej opravám, ktoré podnietili prvé umelecko-historické analýzy stavby, predovšetkým K. V. Zapa [1] a F. J. Lehnera.⁸ Skutočným prameňom pre súčasné bádanie sú však až práce architekta zodpovedného za hlavnú rekonštrukciu baziliky v rokoch 1887-1908, ing. Františka Macha. Dochovali sa ako jeho publikované práce, predovšetkým popisného a dokumentačného charakteru v „archeologickom“ zmysle [2-10],⁹ tak rukopisy obsahujúce podrobný denník prác¹⁰ a monograficky pojaté dejiny pamiatky doplnené jeho vlastnými interpretáciami.¹¹ Rekonštrukcii záujmovo prihliadal aj Mořic Lüssner, ktorý popísal a čiastočne publikoval svoje pozorovania počas Machovej rekonštrukcie [9].¹² Archeologickú povahu mali pozorovania K. Gutha v rámci pokračujúcich prác na oprave kostola¹³, umeleckým inventárom sa v tejto dobe zaoberal aj biskup a umelecký historik A. Podlaha.¹⁴

Prvé dôležité analytické štúdie v zmysle stavebne-historického a umeleckého rozboru stavby pochádzajú od Josefa Cibulky a Václava Mencla [11-13].¹⁵ Boli založené na starších Machových zisteniach, predovšetkým V. Mencl sa však stavbe venoval s osobitým analytickým záujmom a priniesol nové vlastné pozorovania.

⁵ HAMMERSCHMIEDT 1715; RAYMUND 1782.

⁶ SCHALLER 1794; GRUEBER 1857; EKERT 1883; RUTH 1903.

⁷ NOWAK 1836; KRBEC 1842.

⁸ ZAP 1860; LEHNER 1898, LEHNER 1903, LEHNER 1905.

⁹ Správy v časopise Centrálnaj komisie, zvl. MACH 1898, MACH 1901, MACH 1902 a podrobná slovná a obrazová dokumentácia stavby v Památkach archeologických MACH/ŠITTLER 1904-1905, MACH/ŠITTLER 1910-1912, MACH/ŠITTLER 1913. Mons. Eduard Šittler (1868-1932) bol vyšehradským kanovníkom a zastupoval pri rekonštrukcii baziliky umelecký a vedecký odbor Kresťanskej akadémie. Text písal podľa jeho archívneho rukopisu však iba ing. František Mach, architekt poverený rekonštrukciou baziliky Centrálnou komisiou.

¹⁰ MACH s.d. a; MACH s.d. b.

¹¹ MACH s.d. b.

¹² LÜSSNER 1889; LÜSSNER 1886-1890; Korespondence – podľa FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000.

¹³ GUTH 1916.

¹⁴ PODLAHA 1919, v popise sa venuje hlavne inventáru z baziliky.

¹⁵ Hlavnými prácami sú CIBULKA 1936; MENCL 1946.

Nasledovala novodobá rekonštrukcia na prelome 50.-60. rokov 20. stor., ktorú sprevádzal archeologický výskum Ivana Borkovského a umelecko-historický výskum Anežky Merhautovej. Obaja bádatelia svoje závery o dejinách stavby pojali individuálne, založením na odlišnej povahe zdrojových prameňov. A. Merhautová sa pritom opierala o Machove poznatky a vybudovala odlišný stavebný vývoj aj oproti svojim predchodcom Meclovi a Cibulkovi [14-15].¹⁶ I. Borkovský svoje výsledky publikoval až 12 rokov po ukončení výskumu [15-18].¹⁷ Poslednou analytickou štúdiou bola práca Dobroslava Líbala pracujúceho pre SÚRPMO, ktorý sa pokúsil o pasport baziliky v roku 1986, teda v dobe, kedy boli prakticky všetky rekonštrukcie hotové [19]. V jeho neúplnej práci je možné pozorovať náväznosť na výsledky A. Merhautovej.¹⁸ Medzi týmito tromi autormi zároveň dochádzalo ku konštruktívnej diskusii v rámci vzájomných recenzií svojich prác.¹⁹

O kritickú revíziu starších prác, ktoré vzájomne v rekonštrukcii dejín baziliky nesúhlasia, sa pokúsili archeológovia Jan Frolík a Jana Maříková-Kubková [20].²⁰ Svojim príspevkom ukázali na dnes rekonštruovateľnú predstavu o prvej fázi (a nepriamo tiež ostatných románskych fáz) baziliky. Archeologický rozbor podzemných častí sa tak stáva základným východiskom ďalších stavebne a umelecko-historických pozorovaní v rámci stojacej stavby.

Bazilikou sv. Jiří sa v priebehu 20. stor. zaoberali všetky podstatné prehľady románskeho umenia na našom území, v zásade však iba reprodukovali vyššie menované práce. Pokusom o syntézu je napr. súpis umeleckých pamiatok Prahy, ktorý príspevok o bazilike sv. Jiří lepí z príspevkov viacerých oslovených odborníkov, ktoré vo výsledku nekorešpondujú, čo dobre odráža potrebu ďalšej snahy vývoj tejto stavby pochopiť v jej historických súvislostiach.²¹ Súhrnná práca o románskej architektúre v Prahe od Z. Dragouna sa snaží o syntézu doterajších poznatkov už vloženie vlastného názoru [25].²² Ďalej je možné menovať záujem o baziliku Petrom Chotěborom, ktorý sa ale jej stavebne-historickému vyhodnoteniu v literatúre nikdy nevenoval.²³ K posledným dôležitým štúdiám súvisiacim so stavbou patria práce s rozborom

¹⁶ Základná práca MERHAUTOVÁ 1966, rovnaké výsledky potom zopakovala v publikáciách MERHAUTOVÁ 1971, 206-214; MERHAUTOVÁ/STEJSKAL 1991, 5-29.

¹⁷ BORKOVSKÝ 1975; predbežná správa BORKOVSKÝ 1960.

¹⁸ LÍBAL 1987; chýba napríklad historický rozbor prameňov k bazilike, ikonografia a pod.

¹⁹ BORKOVSKÝ 1968; LÍBAL 1968; MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1969; MERHAUTOVÁ 1978.

²⁰ FROLÍK/MARÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000; diskusia k tomu MERHAUTOVÁ 2001.

²¹ VLČEK 2000.

²² DRAGOUN 2002, 14-22.

²³ Je autorom analytického pôdorysu s naznačeným vývojom baziliky umiestneným na náučnom paneli v južnej kaplnke stavby a state v sprievodcovi po Pražskom hrade; tiež v CHOTĚBOR 1994. Drobnejšia štúdia k rytinám

nástenných malieb od Z. Všetěčkovej či súvisiacej s kultom sv. Ľudmily v bazilike od M. Bravermanovej.²⁴

v bazilike CHOTĚBOR 1985. Systematicky sa venoval dokumentácii stredovekých prvkov mj. príľahlého kláštora CHOTĚBOR s.d.; tiež DURDÍK/CHOTĚBOR 1994.

²⁴ VŠETEČKOVÁ 2004; napr. BRAVERMANOVÁ 2001.

III. Historický úvod

Stavba baziliky sv. Jiří patří do úvah o počiatkoch cirkevnej správy v kontexte přemyslovskej vlády v Čechách, predovšetkým o jej formovaní a upevňovaní. O jej založení sa zmieňujú najstaršie svätováclavské a svätoludmilské legendy.²⁵ Tie sú odvodené od najstaršej verzie legendy *Crescente fide*, ktorej vznik sa predpokladá niekedy v 70. rokoch 10. stor.²⁶ Ako zakladateľ kostola je v nich zhodne označovaný knieža Vratislav, o ktorom inak legendy informujú veľmi málo (*Crescente fide*, Gumpoldova, Kristiánova a Druhá staroslovienská).²⁷ Kristiánova legenda ostatné ešte dopĺňa údajom, že Vratislav se dokončenia stavby nedočkal. Táto a nepriamo tiež Druhá staroslovienská legenda hovoria o vysvätení kostola sv. Jiří v období vlády sv. Václava, popr. o uložení ostatkov sv. Ľudmily v ňom.

Založenie „baziliky“ spadá teda na základe písomných prameňov do obdobia vlády Vratislava, niekam pred rok 921. O kostole sv. Jiří v jeho počiatkoch vieme, že bol hlavným kostolom kniežacieho sídla Pražského hradu, a to aj v dobe po postavení rotundy sv. Víta kniežaťom Václavom. Tento jeho status bol dôvodom vzniku kniežacieho pohrebiska práve v jeho interiéri.²⁸

V dobe vzniku kostola sv. Jiří je cirkevná správa českého kniežatstva podriadená východofranskej ríši. Na přemyslovský dvor sa dostávajú kňazi a archipresbyter (zástupca biskupa) z bavorského kláštora sv. Emeráma v Regensburgu. Práve v tomto mieste je vychovávaný aj syn Boleslava I. Strachkvas, ktorý tu navštevoval školu.²⁹ Dochádza tak na rozdiel od počiatkov českého kresťanstva, spojeného s Veľkou Moravou,³⁰ k prepojeniu

²⁵ SLÁMA 1977, 269; MERHAUTOVÁ 1971, 207-208; MERHAUTOVÁ 1966, 25-26. Najstaršími sú *Crescente fide* (FRB I, 183) a Gumpoldova legenda (FRB I, 148), z ktorých čerpala (srv. TŘEŠTÍK 1997, 248) Kristiánova legenda (LUDVÍKOVSKÝ 1978, 29, 53). Zmieňujú sa o nej aj najstaršie staroslovienské legendy: tzv. Druhá a Proložná legenda o sv. Ľudmile (VAJS 1929, 65, 90-91, 105).

²⁶ TŘEŠTÍK 1997, 155-175, 225-248.

²⁷ Kostol je v Gumpoldovej legende označený priamo ako „basilica“, v *Crescente fide* ako „ecclesia“, u Kristiána ako „basilica“ a v staroslovienských legendách ako „chrám/kostol“ (pramennú citáciu viď v predchádzajúcej pozn.).

²⁸ TŘEŠTÍK 1997, 409-411.

²⁹ SLÁMA 2006, 10.

³⁰ Prvý a druhý kresťanský kostol, postavený přemyslovským panovníkom Bořivojom na Levom Hradci (sv. Klimenta) a Pražskom hrade (Panny Márie), sa nedochovali, predpokladá sa však stavebný vplyv veľkomoravský, jednalo sa však o pravdepodobne jednoduché stavby. SOMMER 2001; FROLÍK/MARÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000.

s bavorským kultúrnym prostredím, neskôr potom so saským (po podriadení kniežaťa Václava jeho panovníkovi Henrichovi I. Vtáčnikovi v roku 929).³¹

Ďalšia správa k stavbe sa viaže na politické udalosti v okruhu panovníkov Boleslava I. (935-972) a Boleslava II. (972-999), za ktorých vlády dochádza k upevneniu centrálnej přemyslovskej moci v ranom českom štáte. Súčasťou politických činov je založenie pražského biskupstva ako samostatnej cirkevnej provincie. Vlastnému založeniu predchádzal proces vyjednávania v Ríme Boleslavovou dcérou Mladou od konca 60. rokov 10. storočia.³² Výsledkom bolo okrem založenia biskupstva i založenie prvého ženského benediktínskeho kláštora pri kostole sv. Jiří, kedy sa prvou abatyšou stáva Mlada.³³ Prvým biskupom bol zvolený saský mních Dětmar, vysvätený mohučským arcibiskupom Willigisom v roku 976. Dochádza teda k zmene bavorskej cirkevnej správy za mohučskú, v súvislosti so získaním pražskej biskupskej autonómie. V súvislosti s nutným odchodom regnsburských kňazov z prostredia mohučského vplyvu sa títo presúvajú ako zbor kanovníkov ku kláštoru sv. Jiří.³⁴ Podstatnú informáciu prináša Kosmas, keď kostol sv. Jiří na Pražskom hrade označuje – v súvislosti so založením kláštora a biskupstva - ako „*nova ecclesie*“.³⁵

Ďalšie správy, viažúce sa k stavbe kostola sv. Jiří, nás nepriamo informujú predovšetkým o pohrebe kniežaťa Boleslava II. v chráme (zomiera v roku 999).³⁶ V súdobých písomných prameňoch nie je miesto jeho pohrebu síce určené, baroková tradícia ho ale stotožňuje s hrobom ležiacim v ose svätojiřskej baziliky pred hlavným oltárom.³⁷ Rovnako vieme o pochovaní Oldřicha (zomiera 1034) na toto kniežacie pohrebisko.³⁸ Početné zmienky sa týkajú ostatkov sv. Ľudmily, ktoré boli v chráme uchovávané. V súvislosti s tým vieme o ich prenose kniežaťom

³¹ Tretím kresťanským kostolom na Pražskom hrade je rotunda sv. Víta, založená sv. Václavom; srv. FROLÍK/MAŘIKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000.

³² TŘEŠTÍK 2004.

³³ Písomné pramene k založeniu kláštora sú predovšetkým legenda Diffudente sole a kroniky Kosmova, Vincenciova, Mnicha sázavského a Kanovníka Vyšehradského; zrv. MERHAUTOVÁ 1971, 207. K Mlade existuje staršia literatúra, predovšetkým RYNEŠ 1944, ktorý zhŕňa stršiu romantickú literatúru. Z nej sa dozvedáme napr. domienky, že Mlada bola vychovávaná v regensburskom ženskom kláštore Niedermünsteri. Podľa letopisov Henricha Heinburského z prelomu 13. a 14. stor. sa dozvedáme, že bola v Ríme abatyšou v kláštore sv. Anežky rímskej. V. Ryneš súdi, že v tomto kláštore mohla za svojho pobytu aspoň prebývať; RYNEŠ 1944, 11-14. TŘEŠTÍK 2004, 184-185 poukazuje na regensburský model založenia biskupstva v súvislosti s kláštrom, v bavorskom prípade mužským aj ženským.

³⁴ Kláštor potreboval zbor duchovných, zmieňovaný je napr. v pol. 11. stor; TŘEŠTÍK 2004, pozn. 19.

³⁵ BRETHOLZ 1923, 42-44; zrv. SLÁMA 2000, 26; MERHAUTOVÁ 1966, 37-40.

³⁶ SLÁMA 2000, zvl. 26; FROLÍK 2005, 40.

³⁷ BORKOVSKÝ 1961, 532, 536-537, 542; FROLÍK 2005, 33-38.

³⁸ FROLÍK 2005, 39.

Václavom do Prahy v roku 925, i keď nie je známe, kam presne ich na začiatku uložil.³⁹ V diskusiách nad hľadaním ich pôvodného umiestnenia v kostole sv. Jiří hrá táto otázka pomerne dôležitú úlohu v rovine interpretácií stavebných častí baziliky.

K najdôležitejším v stredovekej histórii kláštora patrí jeho spustošenie v roku 1142 počas útokov Konráda Znojemskeho na Hrad, ktoré zmieňuje Kanovník Vyšehradský.⁴⁰ Pražský hrad, ukrývajúci priaznivcov kniežat'a Vladislava, bol obliehaný niekoľko týždňov až do príchodu správy o ríšskej pomoci prichádzajúcej vyslobodiť obliehanú Prahu.⁴¹ V tej dobe bolo poničených mnoho stavieb v areáli Hradu, predovšetkým bazilika sv. Víta a bazilika a kláštor sv. Jiří, ležiace na exponovanom mieste v blízkosti hradieb. Je otázkou, do akej miery je možné kronikárovu formuláciu „*monasterium s. Georgii non solum combustum, sed et funditus eversum fuit*“ považovať za popis skutočného stavu alebo len hyperbolu.⁴² Rádové sestry sa po zničení kláštora mali uchýliť ku kostolu sv. Jána Kriteľa pod Petřínom a zdržovať sa tu po dlhšiu dobu. Obnova kláštora potom trvala niekoľko rokov a o jej priebehu sme informovaní vďaka popisom zázrakov pripisovaných svätej Ľudmile.⁴³ Obnova poničenej baziliky bola najprv zverená kamenníkovi Wernerovi, ktorý mal pochádzať z nemecky hovoriacich oblastí Ríše a mal byť príbuzný vyšehradského prepošta Gervasia.⁴⁴ Werner však podľa kronikárovho podania odcudzil časť ostatkov sv. Ľudmily, ušiel s nimi späť do Ríše a stavbu prenechal dvojici staviteľov. Tí do roka zomreli a ich úlohu prevzali ďalší dvaja, u ktorých sa úmrtie opakovalo znova do roka. V treťom roku zomrel samotný Werner. Z líčenia nie je zrejmé, odkiaľ presne Werner pochádzal, aj keď sa často špekuluje o Sasku. U nasledujúcich kamenníkov sa predpokladá domáci pôvod.⁴⁵

K najdôležitejším oporným bodom pre datáciu niektorých častí stavby patria ďalej pramene zmieňujúce aktivitu abatyše Anežky (1200-1228), sestry Přemysla Otakara I. Do jej obdobia je kladený vznik reliéfu pochádzajúceho z baziliky, na ktorom je vyobrazená ona a jej brat ako donátori kostola, a tiež abatyša Berta (1145-1151), označená nápisom „*secunda fundatrix*“ [24:A].⁴⁶ Abatyša Anežka je potom v svätojiřskom kalendári označená ako

³⁹ Napr. MERHAUTOVÁ 1966, 35-36; BRAVERMANOVÁ 2005b.

⁴⁰ FRB II, 235-237.

⁴¹ Napr. ŽEMLIČKA 1997, 230-232; NOVOTNÝ 1913, 765-780.

⁴² FRB II, 236; NOVOTNÝ 1913, 779; NOVOTNÝ 1928, 150.

⁴³ FRB II, 235-237, 412; NOVOTNÝ 1928, 150-151, 174-175, 196-197.

⁴⁴ Označený je u Kanovníka Vyšehradského ako „*Wernhero lapicida et caementario*“; FRB II, 236-238; VOLLMER 1942, 401s ďalšou lit.

⁴⁵ LEHNER 1903, 94, 160, 245-246; LEHNER 1905, 395; NOVOTNÝ 1928, 175.

⁴⁶ LÜSSNER 1887-1889b, 403-404.

„restauratrix ecclesiae“.⁴⁷ K aktivitám za tejto abatyše môžeme priradiť aj popisy z rukopisu Ordo servicii dei z 1. pol. 14. stor., ktorý zmieňuje niektoré časti baziliky ako napr. „porticus“.⁴⁸ Tento rukopis vznikol podľa A. Merhautovej v dobe pred gotickou prestavbou baziliky resp. túto prestavbu datuje až do doby po pol. 14. stor., prináša tak cenné zmienky o románskom chráme.⁴⁹ Nasledujúca gotická prestavba je potom ukončená svätením hlavného oltára v roku 1371 a je spájaná s huťou Petra Parléra.⁵⁰

⁴⁷ MERHAUTOVÁ 1971, 208.

⁴⁸ Ordo servicii dei, Fol. 63' a 64'; podľa MERHAUTOVÁ 1966, 50, pozn. 102.

⁴⁹ „Porticus“ by potom podľa autorky mohol označovať arkádovú prístavbu na západnej strane baziliky (viď kap. V.1.2.1). Rukopis zmieňuje podľa A. Merhautovej ešte v 14. stor. aj existenciu západného chóru; Ordo servicii dei, Fol. 9; cit. podľa MERHAUTOVÁ 1966, 50, pozn. 100. Tieto zmienky však bude nutné v budúcnosti overiť.

⁵⁰ MERHAUTOVÁ 1966, 50, 53 (autorka upozorňuje na parléřovské modelovanie ostenia okien). K sväteniu oltára Kronika Beneša Krabice z Weitmile, FRB IV, 544.

IV. Metodika práce

Metodicky práca vyjde z kritickej analýzy publikovanej literatúry a prameňov, s možným doplnením o nepublikované, archívne pramene.⁵¹ Snahou je kombinovať jednotlivé analýzy vývoja baziliky predstavené rôznymi autormi a odstrániť tým nepodložené tvrdenia, ktoré sa do týchto modelov jej vývoja dostali za účelom obhájenia vystavanej hypotézy, no inak nemajú objektívny argumentačný základ.

Prístupom uprednostňovaným v štúdiu stredovekej architektúry v poslednej dobe je komplexné archeologické štúdium. Pojem „archeológia“ je v našom prostredí používaný iba obmedzene na výskum všetkého, čo je pod zemou, teda ako názov vedeckej disciplíny. V modernej pamiatkovej praxi dochádza v poslednej dobe k sústreďeniu sa na archeologický výskum v tradičnom slova zmysle aj v rámci nadzemných podlaží, napr. po odstránení podláh a násypov pod nimi.⁵² Nasleduje vyhodnotenie, ktoré spočíva v stavebne-historickom rozbere odhaleného terénu, a to archeológom alebo stavebným historikom, ideálne však ich vzájomnou spoluprácou. Pojem „archeológia“ má však aj svoj všeobecný význam v zmysle jeho chápania ako metódy práce. Dá sa aplikovať na odkrývanie fragmentárnych materiálnych i nemateriálnych situácií alebo informácií pod nánosom iných spôsobov práce či myslenia, čo platí aj v rámci nadzemnej konštrukcie stavby.⁵³ Práca stavebného historika je preto jedným z typických príkladov. Opodstatnenie komplexného archeologického výskumu stavby spočíva v možnosti dosiahnuť pravdivejšej rekonštrukcie zaniknutého na základe fragmentárne poznaných konštrukcií a vzťahov. Jedná sa jednoducho o prepojenie archeologického a stavebne-historického výskumu.⁵⁴ Vo frankofónnej oblasti sa takáto disciplína vyčleňuje z dejín umenia pod názvom „Archéologie monumentale“.⁵⁵

Prostriedkom kritického rozboru pôvodných vyhodnotení baziliky má byť preto interdisciplinárny prístup. Vzájomné prepojenie výsledkov jednotlivých disciplín je

⁵¹ Napr. LÍBAL 1986; CHOTĚBOR s.d.; MACH s.d.a; MACH s.d.b.

⁵² Táto prax je bežná na Pražskom hrade, kedy je pri rekonštrukcii historických objektov podmienkou takýto archeologický odborný výskum vedený stálym tímom ARÚ AV ČR (a teda nielen štúdium už odhalených murív a klenieb bez odborného archeologického výskumu alebo dohľadu). Nasleduje aktívna spolupráca so stavebnými historikmi zodpovednými za odborné vyhodnotenie objektu a dohľad nad rekonštrukciou. Systematické štúdium objektov Pražského hradu je však dnes skôr výnimkou.

⁵³ KAVALÍR 2009.

⁵⁴ Táto metóda by dosiahla svoj vrchol v ikonologickej metóde adaptovanej na štúdium architektúry; zrv. PANOFSKY 1981.

⁵⁵ PARRON-KONTIS/REVEYRON 2005. V preklade „Archeológia stavby“.

predpokladom nájdania čo najpravdiviejšieho riešenia tohto vývoja. K zohľadňovaným budú patriť výsledky historického, archeologického, stavebne-historického a umelecko-historického prieskumu stavby a jej prvkov. Do budúca bude možné toto rozšíriť o prírodovedné analýzy a nové geodetické a fotogrametrické zameranie stavby.⁵⁶ Takto samostatne vyhodnotenú stavbu bude možné v celku i detaile zrovnať s kontextom románskej architektúry u nás s presahom do nemeckých oblastí. Bude tak možné spresniť či zdôvodniť jej chronologické zaradenie.

⁵⁶ Pri archeologickej revízii už boli analyzované niektoré vzorky mált z výskumu Ivana Borkovského; FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000.

V. Kostol sv. Jiří v stredoveku

V.1. Základný popis baziliky

Dnes dochovaný kostol sv. Jiří vo svojej niekoľkými reštauráciami upravenej podobe je základným primárnym prameňom, od ktorého sa odvíja jej umelecko-historické štúdium [22-23].

V základnej pôdorysnej a výškovej dispozícii sa jedná o trojlodnú baziliku [1] s hlavnou loďou prevýšenou oproti lodiam bočným a osvetlenou vlastnými oknami [3-5]. Pomer bočných lodí k hlavnej je približne 1:3, severná obvodová stena baziliky sa pritom výrazne vychýľuje k severu. Východný záver baziliky je vysunutý o jedno krížovo klenuté štvorcové pole smerom na východ, ukončuje ho polkruhová apside klenutá konchou. Presbytár je prevýšený voči úrovni podlahy baziliky a prekrýva halovú krytu klenutú krížovými klenbami bez pásov na šiestich stredových podporách [5,7]. Dnešný vstup prostredníctvom barokového schodiska do krypty je umiestnený v jej ose [2]. K východnému chóru tesne priliehajú dve podkovovité bočné apside vedľajších lodí. Hlavná loď baziliky je krytá novodobým trámovým stropom. Bočné lode majú východnú časť klenutú krížovými klenbami oprenými o medziklenebné pásy a západnú klenbou valenou. Nad klenbami sa nachádzajú tribúny, otvorené do hlavnej lode sledom združených arkádových okien. Bočné lode sú od hlavnej oddelené medzilodnou arkádou na troch stredových oporách (od východu dvoch pilieroch a jednom stĺpe) vo východnej a plnou stenou v západnej polovici jej dĺžky. K južnej bočnej lodi sa na východnej strane smerom južným pripája laterálna kaplnka s podkovovitou apsidou, ktorej východná časť nesie štvorcovú vežu [7]. Na protiláhlej strane je pripojená priamo k bočnej lodi severná veža, otvorená sekundárne prelomenými arkádami do kostola a priliehajúcej krížovej chodby kláštora. Na južnej strane sa k vystupujúcemu presbytáru a apside južnej bočnej lode a kaplnky pripája ešte jedna dvojpodlažná kaplnka ukončená podkovovitou apsidou a s presbytárom prepojená pôvodne menším otvorom a podlahou v rovnakej úrovni. Západnú stranu baziliky tvorí priečelie v barokovej úprave, ku ktorému na vnútornej strane prilieha hudobná kruchta, komunikačne prepájajúca tribúny nad bočnými loďami [6]. K južnej strane baziliky je na západnej strane pristavaná ešte baroková kaplnka obdĺžnikového pôdorysu. Komunikácia v dnešnom chráme je vybudovaná smerom k námestiu a k ulici portálmi od západu a od juhu a smerom k budovám kláštora v miestach

prelomeného parteru severnej veže, portálom uprostred severnej obvodovej steny a v jej západnej časti novodobou arkádou.

V. 1. 1. Vyhodnotenie archeologických prameňov

V. 1. 1. 1. Prvá stavebná fáza

Pre poznanie najstaršej dochovanej fáze kostola sv. Jiří je kľúčový archeologický výskum, a to predovšetkým dr. Ivana Borkovského, uskutočnený v rokoch 1959-1962.⁵⁷ Problém autorovho vyhodnotenia tohto výskumu vyvolal potrebu novej revízie jeho výsledkov (vid' kap. II). Posledným pokusom vyrovnat' sa s prvou stavebnou fázou je publikácia archeológov J. Frolíka a J. Maříkovej-Kubkovej, ktorá je zároveň východiskom ďalšej revíznej práce s pramenným materiálom z baziliky a jeho sekundárnymi vyhodnoteniami v nasledujúcom texte.⁵⁸

Na základe dostupnej dokumentácie archeologického výskumu bolo možné jednoznačne určiť najstaršiu dochovanú fázu stavby v základoch murív odhalených v ploche západnej časti chrámu poprvýkrát už F. Machom [15-17, 20].⁵⁹ Rozbor ukázal bezpečne ich relatívne časové datovanie pred všetky ostatné stojace murivá.

V tejto súvislosti je však nutné poukázať na problematické dochovanie pôvodného terénu v mieste interiéru baziliky a jeho nejednoduchú čitateľnosť, ktoré je závislé na geologickej modelácii podlažia stavby.⁶⁰ Bazilika bola postavená na pomerne neprihodnom skalnom bridlicovom povrchu, ktorý bol pre neľahkú úpravu v jednotlivých fázach výstavby iba postupne

⁵⁷ BORKOVSKÝ 1975, 6-9. Výskum naviazal na poznatky získané Františkom Machom pri reštauračných prácach na počiatku storočia. Tomu sa podarilo odkryť pozostatky staršej murovanej stavby (MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 29), ktoré archeologicky zdokumentoval práve Borkovský (publikácia z výskumu BORKOVSKÝ 1975; predbežná správa Borkovský 1961; poznámky tiež v recenzii na prácu A. Merhautovej BORKOVSKÝ 1968). Niektoré situácie odkryté Machom sa však nedochovali – predovšetkým v súvislosti s novým spevňovaním základov. Pri ich posudzovaní je preto nutné vychádzať z Machových plánov a slovných popisov; MACH/ŠITTLER 1904-1905; MACH/ŠITTLER 1910-1912; MACH/ŠITTLER 1913. K archeologickým pozorovaniam patrí aj zmienka v GUTH 1916.

⁵⁸ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000. V kontexte tejto práce je nutné poukázať na disciplinárny presah archeológie do oblasti stavebných konštrukcií, kedy je stavba považovaná za integrálny celok a kde časť odhalených základov nie je možné izolovať od ďalšieho vertikálneho priebehu danej konštrukcie. Publikácia je cenná predovšetkým pre svoj charakter blížiaci sa forme pramennej edície archeologickej a stavebno-historickej dokumentácie – obsahuje častokrát priame citácie autorov výskumu a ponúka tak čitateľovi overiť si výsledky autorov.

⁵⁹ Pred výskumom I. Borkovského nebola táto interpretácia F. Machom odhaleného muriva jednoznačná, napr. CIBULKA 1936, 19; MERHAUTOVÁ 1966, 12, 24; MERHAUTOVÁ 1971, 208 považujú toto murivo až za druhú, k západu pričlenenú fázu stavby.

⁶⁰ Tomu sa v poslednej dobe systematicky venuje, napr. HERICOVÁ 1996; HERICOVÁ 2009.

znižovaný, čo zabránilo jednoznačnej rekonštrukcii pôvodných pomerov.⁶¹ Celkovo stav dochovania najstarších fáz je problematický a v mnohých záveroch je potrebné na rozdiel od jednotlivých bádateľov minulého storočia zdôrazniť neriešiteľnosť niektorých otázok, čo sa podarilo presvedčivo dokázať práve v poslednom archeologickom rozbere.⁶²

Jednou zo základných indícií v súvislosti s poznaním stavby z 10. storočia, zmieňovanej v písomných prameňoch, je jej väzba na rodové kniežacie pohrebisko. Práve I. Borkovský preskúmal vo východnej časti chrámu pred vstupom do východnej krypty radu ranostredovekých kniežacích hrobov. Ich poloha bola naznačená tiež tradíciou úcty k tomuto miestu v priebehu ďalších storočí (napríklad vystavaním gotických a mladších náhrobkov nad týmto miestom). Hroby sú potom považované za dôkaz o východnom závere baziliky už v 10. storočí.⁶³

Na tieto zistenia naväzuje poznanie západného záveru stavby pod podlahou dnešného chrámu a jeho rôzne interpretovaná náväznosť na stojace murivá (viď nižšie). V súvislosti s tým poskytuje analýza archeologických prameňov tiež predstavu o náraste terénu na skalnom podklade a identifikuje aktivity, ktoré sa udiali od základov stavby smerom nahor k dodnes stojacej stavbe.⁶⁴ V nasledujúcom texte bude načrtnutý obraz stavebného vývoja baziliky sv. Jiří bez uvedenia komplexnej argumentácie, pokiaľ je táto zmieňovaná v citovanej literatúre.

Najstarším zisteným pozostatkom kostola sv. Jiří je časť základového muriva dochovaného v západnej časti dnešného chrámu pod podlahou v superpozícii so základnou schémou nadzemných murív [16, 20]. Dochovaná murovaná konštrukcia poskytuje indície k predstave o jej modelácii. Jednalo sa o trojloďnú stavbu bazilikálneho usporiadania s hlavnou loďou širšou ako dve bočné, a to takmer identického rozvrhu ako v dnešnom chráme.⁶⁵ Rozdiel

⁶¹ Už I. BORKOVSKÝ (1961, 418) upozornil na problematické dochovanie či úplné odstránenie terénov v západnej časti baziliky (od medzilodných arkád až k dnešnému priečeliu) počas rekonštrukcie F. Macha. Spôsobil to z hľadiska najstarších fragmentov murív ich iba náznakové dochovanie v podobe najspodnejších kameňov a malty (FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 115; BORKOVSKÝ 1961, 418; BORKOVSKÝ 1968, 287; BORKOVSKÝ 1975).

⁶² Jeden z príkladov je kritika hrobu pod západným priečelím baziliky, podľa Borkovského údajne rane stredovekého; FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 115, pozn. 141.

⁶³ napr. CIBULKA 1936, 18-19; MENCL 1946, 11; MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1969, 275. K hrobom naposledy FROLÍK 2005; BRAVERMANOVÁ 2005a; BRAVERMANOVÁ 2005b.

⁶⁴ Príkladom je dokumentácia uvedená u BORKOVSKÝ 1975, obr. III [15:B]. Jedná sa teda nutne o metódu komplexného štúdia dochovaných murív nad i pod zemou tak, ako je popísaná v kap. IV.

⁶⁵ BORKOVSKÝ 1961, 419. Problematickým zostáva južný múr južnej bočnej lode a pokračovanie západného muriva tejto prvej fáze na jej južnom ukončení, kedy je pred dnešným južným lícom z vonkajšej strany kostola zakreslené

bol zistený v orientácii osy stavby (bola vychýlená iba minimálne - o 25 cm).⁶⁶ Hlavná loď bola hlbšie založená (až 130 cm pod dochovanou úrovňou skalného povrchu **[15:B]**) ako lode bočné (10-30 cm)⁶⁷, čo nasvedčuje bazilikálnemu charakteru stavby s hlavnou loďou prevyšujúcou bočné.⁶⁸ V celom rozsahu nemáme dochované nadzemné murivo ani jeho líc,⁶⁹ preto nie je možná aspoň približná datácia charakterom stavebnej konštrukcie. Z tejto stavby sa nám dochovalo západné ukončenie (resp. jeho umiestnenie a trojlodný rozvrh), nezistiteľná zostane otázka východného záveru.⁷⁰ Všetky vyslovené domienky o jeho utváraní boli presvedčivo vyvrátené.⁷¹ V tomto kontexte bolo poukázané iba na odhad dĺžky stavby, ktorý môže siahať rovnako ďaleko, ako v druhej stavebnej fáze, odvodenej od hrobu Boleslava II.⁷² O význame polohy Boleslavovho hrobu svedčí starší murovaný útvar vo forme kríža, ktorý tento hrob porušil. Jednalo sa pravdepodobne o relikviárovú schránku **[8:A,B]**.⁷³ Neriešiteľnou zostáva otázka možnej existencie arkád vo východnej časti kostola podobne ako je tomu dodnes. Archeologická analýza situácií základov medzilodných arkád, severnej i južnej, ukázala 1. na nedostatočnú dokumentáciu a popisy týchto situácií z doby ich odkrytia, 2. existenciu dvoch pätiok stĺpov **[17:C, D]** z červeného pieskovca, druhotne použitých v základoch dnešnej severnej arkády – je možné o nich uvažovať ako o primárne uložených, presvedčivý dôkaz pre to však neexistuje (dochovali by sa iba ojedinele?), obe ležali pravdepodobne priamo na skale.⁷⁴

pokračovanie západnej priečky stavby (v smere sever-juh) na obr. 3/29 u FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000 **[20]**. To vychádza z rozboru Borkovského fotografií (napr. BORKOVSKÝ 1975, obr. 15), sám autor však túto situáciu nezakreslil na obr. I **[16]**, v texte ju však popisuje; BORKOVSKÝ 1975, 15-16.

⁶⁶ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 133, pozn. 162, cit. ČIBULKA 1934, 390-91, 398; ČIBULKA 1936, 19, 24, 26-27, 36.

⁶⁷ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 129; BORKOVSKÝ 1975, 15-21.

⁶⁸ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 133; BORKOVSKÝ 1975, 19.

⁶⁹ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 129 spochybňujú jediný možný dochovaný úsek lícu v severnej bočnej lodi.

⁷⁰ Murivá mohli v tejto časti zmiznúť úplne, dôvodom pre to mohla byť intenzívnejšia planýrka vo východnej časti aj vďaka stúpaniu skalného podkladu od západu na východ; FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 131.

⁷¹ Napr. MERHAUTOVÁ 1966, 24-25, obr. 12. BORKOVSKÝ 1968, 287 poukazuje na to, že Merhautovej domnelá stredná apside v mieste označenom autorkou nebola reálna, situáciu tu totiž neporušovali žiadne hroby. LÍBAL 1968, 409 naopak súhlasí s autorkinou hypotézou. Reakcia MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1969, 273. Vyvracajú FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 137, 140, 141.

⁷² FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 140, a pozn. 170, na str. 141 však toto opomínajú.

K hrobom v závere stavby FROLÍK 2005b. DRAGON 2002, 16-17 vyslovuje domienku o možnej návaznosti umiestnenia dnešných záverov bočných lodí v mieste pôvodných, pričom hlavná loď mohla končiť apsidou posunutou viac na východ. K umiestneniu Vratislavovho hrobu MERHAUTOVÁ 1966, 30-32; reakcia BORKOVSKÝ 1968, 289-290. SLÁMA 2000, 26 upozornil na možnosť, že sa ose kostole jednalo pôvodne o hrob Boleslava I.

⁷³ K tomu rôzna diskusia, napr. BORKOVSKÝ 1960; BORKOVSKÝ 1968, 292-293. Naposledy KUBKOVÁ 1996.

⁷⁴ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 137, pozn. 165; BORKOVSKÝ 1975, obr. 4. Vo východnej krypte boli stĺpy opierajúce klenbu v dobe svojho plného fungovania založené tiež iba na skale;

Naša predstava prvej stavebnej fáze je preto veľmi obmedzená. V jej kontexte zostáva dôležitým už teraz naznačiť, že existencia západnej krypty, kladená do najstaršej etapy v súvislosti s odhalenými základmi západného záveru trojlodia, bola opäť na základe poslednej archeologickej analýzy vyvrátená.⁷⁵ Archeologickou analýzou zdokumentovanej stratigrafie odhalených murív a spôsobu ich murovania (viď kap. V.1.3.1) bola existencia západnej krypty posunutá až k dobe súvisiacej s vrcholne románskou stavbou,⁷⁶ takýto priestor preto do úvah o najstaršej etape nevstupuje.

Z hľadiska umelecko-historických prvkov dochovaných z tejto stavby je situácia neľahká. Je možné pracovať s pôdorysom, ktorý poskytuje informáciu o pomere hlavnej lode k bočným zhruba 1:2. Druhým možným prvkom v úvahách je použitý stavebný materiál, ktorým je okrem opuky červený pieskovec, používaný v sakrálnych stavbách raného stredoveku v našom prostredí pomerne často.⁷⁷ Hypoteticky je možné pracovať s architektonickými článkami, ktoré boli použité v mladšej románskej stavbe po roku 1142 sekundárne, predovšetkým ako stavebný materiál v základoch murív a v mladších výplniach okenných otvorov či vo výplni strešného ihlanu severnej veže [8-9].⁷⁸ Do úvah môžeme hypoteticky zahrnúť aj materiál sekundárne použitý v priestoroch stavby kláštora.⁷⁹

Časové zaradenie dochovaných reliktov je problematické. Prakticky neexistuje dôkaz pre spojenie najstaršej murovanej konštrukcie už s obdobím prvej stavby založenej Vratislavom na začiatku 10. stor. V prípade autorov poslednej archeologickej revízie sa jedná o logickú konštrukciu vyplývajúcu zo zmienok v písomných prameňoch, ktoré Vratislavovi prisudzujú stavbu baziliky (v legendách častejšie termín *basilica* než *ecclesia*) a relatívne-chronologické zaradenie pred druhú stavebnú fázu (viz kap. V.I.1.2.), ktorá je datovaná ante quem 999, čo súvisí so stratigrafiou v okolí hrobu Boleslava II. Táto situácia je s murivami v západnej časti spájaná

FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 133; MACH/ŠITTLER 1910-12, 68, obr. 10. Podľa autorov revízie je preto existencia stĺpov severnej arkády naoriginálnom mieste možná.

⁷⁵ Stratigrafiu však správne určil už I. Borkovský, dve murivá však považoval za súčasť jedného stavebného zámeru na rozdiel od FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000; BORKOVSKÝ 1975, 15-21.

⁷⁶ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 132-133.

⁷⁷ Príkladom môže byť jeho početné použitie v blízkej bazilike sv. Víta v 2. pol. 11. stor.; MAŘÍKOVÁ 2008.

⁷⁸ Napr. fragmenty driekov, „guľaté“ pätky stĺpov z červeného pieskovca alebo opukové, vrátane bohate zdobených hlavíc, osemhranných driekov stĺpikov, pätiok s nárožnými drápkami a pod. [8,9,17]; MACH/ŠITTLER 1910-1912, 68, 73-76. Jedná sa však aj o prvky zničené požiarom v roku 1541.

⁷⁹ DURDÍK/CHOTĚBOR 1994; CHOTĚBOR s.d.

nepriamo, prostredníctvom murovaného útvaru v tvare kríža **[8:A-B]** a murovanej hrobky Boleslava II., ktorá ho porušuje, na odhalené murivá však priamo nenaväzuje.⁸⁰

V. 1. 1. 2. Druhá stavebná fáza

Archeologicky dobre zdokumentovaná je stratigrafia stavebnej aktivity nasledujúca po prvej stavebnej fáze (v relatívnom časovom vzťahu). Opäť sa jedná iba o základové murivo, ktoré bolo pripojené k západnej časti pôvodného trojlodia, pričom ich oddeľuje jasná spára **[15:B, 16]**.⁸¹ Z tohoto muriva, niekedy označovaného ako tzv. prístavok,⁸² sa dochovali severo- a juhozápadné nárožie a severná a južná strana. Stredná časť jeho západnej hranice bola zničená neskorším znižovaním terénu a pochovávaním, trojlodné usporiadanie sem už však nezasahovalo.⁸³ Mohutnosť dochovaného základu naznačuje, že tieto mohli byť základom rozmernejšej nástavby, niekedy interpretovanej ako tzv. westverk.⁸⁴ Z výskumu I. Borkovského sa nám dochoval plán, naznačujúci takéto riešenie, jeho popis mu však odporuje.⁸⁵ O možnosti existencie mohutnej viacposchodovej konštrukcie v tomto mieste je preto nutné vysloviť pochybnosť.

Do druhej fáze zaradili J. Maříková-Kubková a J. Frolík na základe svojej interpretácie aj tzv. krížový útvar⁸⁶ archeologicky odhalený vo východnej časti hlavnej lode **[8:A,B,20]**. Jeho relatívne časové zaradenie je možné prakticky odvodiť iba zo stratigrafickej polohy s hrobom Boleslava II., ktorý je mladší ako útvar, a teda ante quem 999.⁸⁷ Pre jeho zaradenie k dobe stavby tzv. západného prístavku (s neznámym časovým rozstupom od stavby najstaršieho trojlodia) však neexistuje doklad. Sám krížový útvar bol viazaný na dochovaný fragment maltovej podlahy,

⁸⁰ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 129-143.

⁸¹ BORKOVSKÝ 1975, 15.

⁸² Už BORKOVSKÝ 1975, napr. 16; FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 105-106, pozn. 107 citujú Borkovského denník, kde toto murivo označuje ako „vežu“, inak používajú bežné označenie „prístavok“.

⁸³ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 129, 131, 133; BORKOVSKÝ 1975, 16.

⁸⁴ O takomto útvare nad západnou kryptou uvažuje LÍBAL 1968, 411. DRAGON (2002, 18) hovorí na základe dokumentovaných murív o možnosti „staticky náročnejších konštrukcií“ v tejto časti chrámu.

⁸⁵ BORKOVSKÝ (1975, 19) popisuje väčšiu hĺbku základov strednej lode najstaršieho trojlodia, ktorá môže naznačovať nesenie mohutnejšej konštrukcie než plytké základy bočných lodí. To nám naznačuje klasické bazilikálne schéma. Pre murivá západného prístavku pritom píše, že „byl vybudován na povrchu skály a jeho základy nebyly hlubší než základy bočních prostorů“.

⁸⁶ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, obr. 3/29 **[20]** radí útvar na základe interpretácie (!) k stavbe tzv. „Boleslavovej fáze“ (teda tzv. západného prístavku).

⁸⁷ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, obr. 3/28.

ktorá s ním môže chronologicky súvisieť.⁸⁸ Podlaha i útvar boli teda súčasťou interiéru bazilikálneho trojlodia a poskytujú predstavu o minimálnej dĺžke stavby smerom na východ. Aj keď nemáme dôkaz o ich zaradení do doby druhej stavebnej fáze, zdá sa nepravdepodobné, že by bola bazilika predĺžovaná v rovnakom horizonte na východ i na západ, čo by bolo argumentom pre určenie minimálnej dĺžky záveru na východnej strane od doby prvej murovanej fáze bazilikálneho trojlodia. Do tejto schémy od počiatku zapadá aj zvažovaná možnosť existencie arkád na (minimálne dvoch nájdených) pätkách stĺpov z červeného pieskovca, čo by naznačovalo, že dnes dochovaný románsky chrám kopíroval jeho predrománsku dispozíciu.

Táto minimálna dĺžka predrománskeho chrámu, na západe jasne ukončená dokumentovaným murivom trojlodia a jeho prístavby a na východe naznačená umiestnením kniežacích hrobov, môže odpovedať reálnej dĺžke chrámu za Boleslava II. Chór a krypta mladšieho románskeho chrámu by tak mohli byť budované podľa tradičného postupu, kedy stavba chrámu začína východným chórom, no posunutým smerom na východ tak, aby mohol byť zachovaný nutný chod liturgických obradov. Táto hypotéza je však ľahko vyvrátená argumentom o ničivosti požiaru, kôli ktorému k stavbe došlo (presvedčivý dôkaz viz nižšie), a ktorý zrejme pôvodný chór zničil. Z písomných prameňov vieme o nutnosti presunu benediktínok ku kostolu sv. Jána Krstiteľa na Petříně na dlhšiu dobu (viď kap. III).

Zmienky v písomných prameňoch sa vyjadrujú pomerne jasne o zakladateľských činoch Vratislava a Boleslava II., mlčia pre obdobie nasledujúceho 11. storočia,⁸⁹ aby následne zdôraznili stavebné aktivity abatyše Berty v súvislosti s požiarom v roku 1142.⁹⁰ V 11. storočí sa navyše panovnícky záujem sústreďuje na stavbu novej biskupskej baziliky sv. Víta, ktorej stavebná forma nasleduje odlišné vzory.⁹¹ Aj keď archeologicky odhalené murivá v interiéri baziliky sv. Jiří nemajú celkom presné datačné opory, ich relatívne-chronologické zaradenie predovšetkým vo vzťahu ku kniežacím hrobom korešponduje s úvahou o ich vzniku v 10. storočí. Tomu

⁸⁸ Presvedčivý dôkaz v dokumentácii chýba, je to však pravdepodobné; FROLÍK/MARÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 133.

⁸⁹ S výnimkou Kosmovej zmienky pohrebu Oldřicha v chráme v roku 1036, srv. SLÁMA 2000.

⁹⁰ K označeniu Berty na reliéfe pochádzajúceho z chrámu ako „secunda fundatrix“ LÜSSNER 1887-1889b, 403-405.

⁹¹ K tomu naposledy MARÍKOVÁ 2008.

neodporuje ani charakter muriva, i keď sa z neho priamo dochovali iba chronologicky necitlivé časti základových partií.⁹²

Nedostatočne podloženou sa javí pracovná hypotéza J. Maříkovej-Kubkovej a J. Frolíka o rozdelení dvoch etáp stavby medzi stavbu v období dvoch panovníkov spájaných s bazilikou [20].⁹³ Tá argumentuje západnou prístavbou v súvislosti s adaptáciou chrámu na kláštorňú kostol, kedy by západný prístavok sprostredkoval spojenie s kláštorom.⁹⁴ Práve malá výpovedná hodnota prameňa dovoľuje uvažovať aj o možnosti vzniku tejto prístavby v súvislosti s bazilikálnym trojlodím, kedy by spára predstavovala iba technické riešenie či stavebný postup.⁹⁵

V. 1. 1. 3. Tretia stavebná fáza

Archeologické pozorovania I. Borkovského o následnosti jednotlivých murív dovolili vysloviť názor o ďalšej, už tretej stavebnej fázi baziliky. Po odstránení západnej prístavby, teda tzv. druhej fáze stavby, bola južná stena predĺžená na západ.⁹⁶ Táto spára je celkom zreteľná podľa staršej dokumentácie [13]. Z muriva nad západnou kryptou sa pritom dochovala pôvodná časť na severnej strane južnej bočnej lode, v dnešnej dobe je však zakrytá náučnými panelmi.⁹⁷

V.1.1.4. Stavba po roku 1142

Posledným veľkým a aj archeologicky podloženým horizontom je stavba aktuálnej baziliky po ničivom požiari v roku 1142. Udalosť máme dobre dokumentovanú v písomných prameňoch (viď kap. III), jej interpretačné priradenie je preto na základe viacerých paralelných argumentov zhodne jednotlivými autormi považované práve za túto rekonštrukciu.

⁹² K rozboru niektorých starších architektonických článkov zo sekundárnych polôh v nasledujúcej fáze stavby viď kap. V.1.3.1. Systematicky im však zatiaľ nebola venovaná dostatočná pozornosť.

⁹³ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 140-141.

⁹⁴ Túto otázku bude nutné ďalej skúmať v súvislosti s liturgickou topografiou chrámu. Rozboru liturgických textov z baziliky sv. Jiří sa zatiaľ iba okrajovo venovala MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1962.

⁹⁵ Tiež DRAGON 2002, 18.

⁹⁶ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 133; BORKOVSKÝ 1975, 20 popisuje situáciu napojenia mladšieho základu západne od pôvodného záveru kostola prvej fáze v hlavnej lodi baziliky.

⁹⁷ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, pozn. 173; MENCL 1946, 5, obr. 4.

Prvým dôležitým prvkom, archeologicky dokumentujúcim rozpoznanie tejto fáze v hmote dnešnej stavby, je sekundárne použitie úlomkov stavebného materiálu a architektonicky opracovaných článkov v jej nových základoch. Jedná sa predovšetkým o fragmenty z červeného pieskovca zamurované v základoch východnej krypty a dnešných medzilodných arkád [17], v prípade jedného kvádríku i v západnej krypte.⁹⁸

Súčasťou archeologických výsledkov je aj zaradenie vzniku západnej krypty až do kontextu tejto stavebnej fáze. Nasvedčuje tomu rozbor stratigrafických vzťahov murív odhalených počas výskumu I. Borkovského.⁹⁹ Autor výskumu poukázal na vybudovanie tohto priestoru až v rámci starších základových murív trojlodia prvej stavebnej fáze, kedy bol do základu vložený interiérový líc krypty. Mala potom symetrické riešenie v porovnaní s východnou kryptou - rovnakú niveletu chórov a zhodné riešenie vstupov po stranách.¹⁰⁰ Otázka riešenia priestoru západnej krypty, akou je napríklad jej zaklenutie, zostáva otvorená. Na základe archeologického výskumu I. Borkovského vieme o absencii stôp po stredových podporách obdobným riešeniu východnej krypty a predpokladateľných aj v súvislosti s dochovanými klenebnými čelami na južnej stene.¹⁰¹ A. Merhautová však kladie otázku, nakoľko je možné predpokladať tu valené klenby.¹⁰² V tomto zmysle je možné argumentovať položením stĺpov východnej krypty priamo na skalú, takže by po odstránení rovnako nezanechali stopy.¹⁰³

Najnovšie prehodnotenou časťou baziliky je otázka stária bočných apsíd a východného priebehu severnej bočnej lode. V tomto prípade sa stáva rozhodujúcou revízia archeologického výskumu Ivana Borkovského, ktorá preskúmala argument stavebných historikov o staršom pôvode týchto častí stavby než z doby Bertinej prestavby.¹⁰⁴ Na základe jeho dochovanej dokumentácie a slovných popisov je možné odmietnuť tvrdenie o väčšom stárí južnej apsidy od presbytára (ten je prekázane až z doby po r. 1142) a u severnej apsidy a príľahlého úseku severného muriva bočnej lode rovnako vylúčiť ich príslušnosť k prvej stavebnej fázi. Tieto časti

⁹⁸ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 133, 135, 137; MACH/ŠITTLER 1910-1912, 68, 349. V rámci základu severnej medzilodnej arkády boli Borkovským nájdené a dokumentované situácie sekundárne vložené starších architektonických článkov (BORKOVSKÝ 1975, 12, 14, 57). A. Merhautová však v recenzii na túto prácu (MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1976, 561) poukazuje na celkom iné popisy situácie pri jej odhalení Machom (podľa jeho denníku). Borkovský tak mohol nájsť situáciu upravenú Machom, a nie pôvodnú.

⁹⁹ BORKOVSKÝ 1975, 13-15.

¹⁰⁰ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 135; BORKOVSKÝ 1961, 418.

¹⁰¹ To predpokladal už MACH/ŠITTLER 1910-12, 335; BORKOVSKÝ 1961, 418.

¹⁰² MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1969, 276.

¹⁰³ MACH/ŠITTLER 1910-12, 409.

¹⁰⁴ MERHAUTOVÁ 1966; LÍBAL 1986 nekriticky prejíma Merhautovej závery.

vo svojej dnešnej hmote náležia až k rekonštrukčnému zámeru po roku 1142.¹⁰⁵ Machova rekonštrukcia zakryla výmenou kvádrov pôvodný charakter muriva a tým zabránila možnosti ho touto metódou odlišiť.¹⁰⁶ Argument A. Merhautovej o napojení tzv. „kratinkého trojlodia“ (tj. dnešná prvá stavebná fáza: murivá dochované v základoch a odhalené archeologickým výskumom) na tzv. „Vratislavov kostol“ (časť zahrnujúca bočné apsidy a medzilodné arkády) je preto možné na základe archeologickej revízie odmietnuť ako dohad založený na nekritickej práci nereflektujúcej výsledky archeologického výskumu [15:A].¹⁰⁷

Do tejto fázy je zároveň možné podľa archeologických pozorovaní zaradiť aj južnú kaplnku [7], čo kontrastuje s väčšinou starších hypotéz o vývoji tohto kostola [12,14,19].¹⁰⁸ Ukázalo sa, že tie pochádzajú predovšetkým z nekritickej analýzy pôdorysu. V samotnom teréne boli nájdené archeologické dôkazy o previazanosti murív tejto kaplnky a južnej bočnej lode a pôvodnosti riešenia stredného piliera medzi telesom kaplnky a kostola.¹⁰⁹ Kaplnka tak bola súčasťou jednotného (i keď pôdorysne asymetrického) stavebného plánu, ktorý počítal s jej murivom ako oporou pre vztýčenie južnej veže.¹¹⁰

Pôvod existencie tejto kaplnky bol hľadaný aj v súvislosti s umiestnením hrobu sv. Ľudmily, ktorá bola v roku 925 prenesená z Tetína na Pražský hrad (viď kap. III). Predpokladá sa, že bola od počiatku umiestnená v chráme sv. Jiří. Z najstaršieho obdobia nemáme prakticky žiadne informácie o jej pôvodnom uložení. Dnešné umiestnenie v gotickom sarkofágu sa nachádza v kaplnke jednoznačne pristavanej k južnej strane presbytára v neskorom románskom období v období abatyše Anežky (1200-1228). Do diskusie vstupujú dve miesta. Jedným je tzv. krížový útvar, dnes považovaný za relikviárovú schránku, ktorý bezpečne pochádza ešte z 10. stor. (viď Exkurs 2). Druhým potom priestor jediného hrobu vyhlbeného v južnej kaplnke, ktorý

¹⁰⁵ DRAGON 2002, 17 uvažuje o ich možnej polohe v mieste pôvodných apsid náležiacich k najstaršiemu trojlodiu, archeologicky pre to však nemáme oporu.

¹⁰⁶ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 137, 141 (opatrná formulácia ohľadne apsid na str. 143).

¹⁰⁷ MERHAUTOVÁ 1966, mj. 38.

¹⁰⁸ Už od 19. stor. je táto časť považovaná za najstarší prvok baziliky, napr. MACH/ŠITTLER 1910-1912 1913; LEHNER 1898, 3-5.

¹⁰⁹ Tento vzťah už jasne formuloval GUTH 1916; FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 138-14.

¹¹⁰ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 138-140, pozn. 167, 169. Autori zhrnuli všetky dôležité argumenty pre datáciu tejto kaplnky. Jedným z nich je aj kritické zhodnotenie Machových zmienok (používa MERHAUTOVÁ 1966, 8, 35), kedy je jasné že si tento architekt vymyslel niektoré argumenty pre potvrdenie svojej hypotézy o najstaršom kostolíku v telese tejto kaplnky. Jedná sa napríklad o domnelú existenciu spár vzhľadom ku kostolu. To vyvracia už GUTH 1916. Autori revízie tiež odkazujú na stavebnú techniku kaplnky, ktorú charakterizuje kvádrový – románsky charakter muriva, zhodný s technikou ostatnej stavby.

bol odhalený F. Machom a následne I. Borkovským [18].¹¹¹ Autori poslednej revízie sa domnievajú, že táto hrobová jama bola vyhlbená v súvislosti s pohrebom kanovníka Tomáša Syrca v 14. storočí,¹¹² ktorého náhrobný kameň bol odhalený v priebehu Machových prác a následne sa stratil. Z jeho popisu je však skôr pravdepodobné, že sa tento pomník nachádzal nie uprostred, ale v blízkosti južného múru kaplnky, ktorý architekt potreboval odhaliť z dôvodu podchytenia základov.¹¹³ Zdá sa tu logická úvaha I. Borkovského o možnom prenose Ľudmiliných ostatkov do skôr menšej jamy.¹¹⁴ Napriek neistote archeologických zistení sa zdá, že kaplnka od začiatku slúžila k umiestneniu dôležitého hrobu. Odpovedá tomu aj analógia z teplickej baziliky, ktorá pochádza z prvej fáze stavby po pol. 12. stor., a rovnako v centre bočnej kaplnky mala takýto pohreb.¹¹⁵ Je jednou z hypotéz, že po prenose Ľudmiliných ostatkov bola hrobová jama využitá pre pochovanie kanovníka Syrca.¹¹⁶

V. 1. 1. 5. Ďalšie stavebné úpravy

Archeologickým výskumom sa podarilo časovo zaradiť hmotu stojacej baziliky do obdobia po požiari z roku 1142. Jedná sa o utváranie pôdorysu stavby, do ktorého však ďalej na základe stavebne-historického prieskumu vstupujú zásahy čitateľné v nadzemnom murive. Otvorila sa tak diskusia nad zaradením už definovaných prvkov kladených častokrát do 11. storočia (viď ďalej kap. V.1.3.1).¹¹⁷

Pomerne jasne archeologicky definovanou mladšou prístavbou baziliky je neskoro románska kaplnka sv. Ľudmily, ktorá následne prekonala prestavbu v 14. stor. [7:C].¹¹⁸ Z archeologického hľadiska bolo možné do 14. stor. zaradiť aj zánik západnej krypty, potvrdený

¹¹¹ Túto lokalizáciu súvisiaceho so sv. Ľudmilou navrhol už MÁDL 1890; BORKOVSKÝ 1975, obr. 115, 118.

¹¹² FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 138.

¹¹³ MACH/ŠITTLER 1910-12, 86: „Když odkryta byla dlažba ve staré kapli pod jižní věží, za příčinou podchycení zdiva na vnitřní straně, nalezen byl pod ní pomník hrobový z opuky...“; LÜSSNER 1887-1889b, 375: „Důležitý nález byl učiněn v býv. sakristii pod věží polední. Zde k účelu podezdění odstraněna dlažba a pod ní byl nalezen pomník hrobový...“.

¹¹⁴ BORKOVSKÝ 1968, 291-292, BORKOVSKÝ 1975, 64-66; FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 138 oponujú príslušnosťou jedinej náhrobnej dosky v kaplnke k jedinej hrovej jame, ktorá by tak patrila až do 14. stor.

¹¹⁵ HEJNA 1960.

¹¹⁶ Navrhla tiež MERHAUTOVÁ 2001, 168.

¹¹⁷ Na to poukazujú už FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, pozn. 175.

¹¹⁸ MERHAUTOVÁ 1966, 49-55. Popis celej situácie pred rekonštrukciou kaplnky a snahou o obnovu jej románskeho stavu podáva MACH/ŠITTLER 1913, 133-151.

aj rozborom písomných prameňov.¹¹⁹ Dochádza k celkovej premene chrámového interiéru, čo sa kontinuálne rozvíjalo postupnými novovekými stavebnými úpravami. Výsledok dnešnej prestavby z konca 19. storočia je preto interpretáciou ranostredovekého stavu, ktorého miera poznania závisí od stavu dochovania pôvodných prvkov. Tie je nutné ďalej analyzovať iba podrobným stavebne-historickým prieskumom (či jeho rekonštrukciou na základe Machovej dokumentácie dnes zničených a neprístupných častí), tak ako sa o to pokúsilo už viacero bádateľov (viď kap. II). Dnes je možné ich tézy konfrontovať s výsledkami revízie archeologického rozboru podzemných konštrukcií.

¹¹⁹ FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 135; MERHAUTOVÁ 1966, 53-55.

V. 1. 2. Stavebne-historické poznatky

Machova rekonštrukcia baziliky zahľadila niektoré stopy pôvodného vývoja nadzemných konštrukcií a skomplikovala tak stavebne-historickú analýzu vo väčšej miere, než tomu bolo pri archeologických – podpovrchových pozorovaniach. V rámci nich Mach ukryl niektoré základy ich novým podmurovaním, zbytok iba zasypal a bolo možné skúmať znova pôvodný stav. Stavebne-historické analýzy nadzemných konštrukcií (prehľad prác viď kap. II) potom vznikajú z vlastného rozboru samotnej pamiatky, ukrytej pod maskou puristickej obnovy a predovšetkým z rekonštrukcie stavu pred ňou z dokumentácie a popisov najmä Machových zistení [2-7].¹²⁰

Fragmentárnosť dochovaných situácií a zjavná zložitosť stavebného vývoja románskej baziliky spôsobili, že sa jednotliví autori vo svojich výsledných interpretáciách nezhodujú. Cieľom tejto state je preto poukázať na konkrétne prvky v stavbe, ktoré si títo autori všímajú a na ich základe vývoj rekonštruujú. Záverom by mala byť ich kritická syntéza previazaná s archeologickým pozorovaním a s prihliadnutím na slohové zaradenie architektonických prvkov či na ďalšie umelecko-historické prvky (napr. nástenné maľby) tak, aby bolo možné poukázať na hypotetický vývoj zbavený argumentačne nepodložených dohadov (por. kap. III). Znamená to predovšetkým zistiť, do akej miery je dnes možné vývoj baziliky načrtnúť a kde sú limity tejto rekonštrukcie.

V. 1. 2. 1. Prvky nadzemných konštrukcií v relatívne-stratigrafických vzťahoch

Tzv. prvá prístavba (zvislá spára)

Indikátorom pripojenia tzv. prvej prístavby v západnej časti baziliky je zvislá spára, naväzujúca na západný záver muriva krypty, ktoré priečne ukončovalo stavbu [3,4,12,13,15].¹²¹ V miestach južnej steny hlavnej lode je zubovite vylámaná,¹²² v jej línii tu naväzuje západná

¹²⁰ MACH/ŠITTLER 1904-1905; GUTH 1916; PODLAHA 1919.

¹²¹ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 335-340, Tab. 23; MENCL 1939-1946, 5, obr. 2-4; BORKOVSKÝ 1975, 20, obr. I, III, 6-7.

¹²² Podľa V. Mencla svedčí o následnosti 1. západná časť (úroveň zhruba po trámy), 2. východná časť + časť nad západnou (MENCL 1939-1946, 5-7, obr. 7). Autor tu píše o jazve po „západnom štíte“ stavby, i keď sa dochovala iba

stena s posledným združeným oknom. S touto pričlenenou časťou súvisí aj v inej výške položený sled trámových ložísk na južnej strane usporiadaných v tesnej blízkosti, čo svedčí o ich nosnej funkcii.¹²³ Na severnej strane hlavnej lode tieto trámy nenačuzujú, a tiež spára je patrná iba po úroveň muriva západnej krypty.¹²⁴ Na severnej stene južnej bočnej lode bola spára viditeľná až do výšky úrovne tribúnovej podlahy.¹²⁵ Svedčí to o prístavbe v šírke celého trojlodia, pričom V. Mencl poukazuje na (dnes panelmi zakryté) lôžko po priečnom múre ukončujúcim túto bočnú loď v miestach pred spárou.¹²⁶ Ako súčasť tejto stavebnej etapy uvádza rovnaký autor aj odskok pozorovaný v exteriérovej časti južnej bočnej lode, kde južný múr výrazne ustupuje k severu v mieste západného líca priečky, ktorá ukončovala pôvodný chrám [12,13].¹²⁷ Posledným znakom pristavaného západného prvku k pôvodnej stavbe je situácia nájdená archeologickým prieskumom, dokladajúca túto samostatnú časť jej základom.¹²⁸

V tejto súvislosti je možné poukázať na rozdiel severnej a južnej steny hlavnej lode. V severnom múre bola spára dokumentovaná iba po úroveň výšky bývalého západného chóru, ďalej nenačuzuje a sled trámových otvorov priebežne pokračuje aj za túto hranicu. Na južnej strane je naopak spára patrná až do výšky tribún a sled trámových otvorov je rozdelený na dve výškovo odlišné úrovne práve v súvislosti so spárou.¹²⁹

do výšky podlahy západného chóru. Vyslovil názor o tom, že tento západný štít zostal zachovaný aj v dobe existencie prvej prístavby a bol zbúraný až v nasledujúcej stavebnej etape.

¹²³ Ich presný popis MACH/ŠITTLER 1910-1912, 337-338; MENCL 1939-1946, 6.

¹²⁴ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 335-336, Tab. X, XXIII; BORKOVSKÝ 1975, 20, obr. 27.

¹²⁵ MENCL 1939-1946, 5, obr. 4. Menclom naznačený horizontálny odskok popisuje MACH/ŠITTLER 1912, 336. Stena tu bola o 6 cm užšia než západne, a to od úrovne výšky podlahy bývalého románskeho západného chóru. Tiež LÍBAL 1986, 178; CIBULKA 1936, 20.

¹²⁶ MENCL 1946, 7. D. LÍBAL (1986, 178) hovorí rovnako o predĺžení vrátane západného priečelia. Toto predĺženie kladie autor do obdobia po požiari v roku 1142, predtým však museli vzniknúť tribúny až po posledné štvordielne, a teda dodatočné okno v rámci prístavby.

¹²⁷ V otázke presného zamerania vid' vyššie. MENCL 1939-1946, 8. S ústupkom na južnej exteriérovej stene túto situáciu spája už MACH/ŠITTLER 1910-1912, 336, i keď nedokáže vysvetliť nepresnosť – posun ústupku smerom na východ. A. MERHAUTOVÁ (1966, 8) tento ústupok považuje za oddelenie dvoch stavebných etáp, čo vidí i v nepravidelnej väzbe kvádrov pri ústupku, hlavne v spodnej časti steny. Považuje ho za označenie dĺžky Mladinho kostola (MERHAUTOVÁ 1966, 38). LÍBAL 1968, 411 nepovažuje ústupok za súvisiaci s murivami v strednej časti hlavnej lode, jedná sa o časovo rozdielne etapy. Toto považuje za starší relikv aj CHOTĚBOR 1994. Zdá sa logický Menclov názor o pristavaní východného múru ustupujúcom južne o 15 cm k nejakej pôvodnej západnej čelnej stene trojlodia, tak ako to dokladá zvislá spára (MENCL 1939-1946, 8).

¹²⁸ Napr. BORKOVSKÝ 1975, foto 6-7. FROLÍK/MARÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, obr. 3/28, poukazujú na nález pokračovania západného priečného múru v základe až k exteriéru tak, že spára tvorí líniu jeho východného líca. Túto situáciu zhodne popisuje aj BORKOVSKÝ 1975, 16.

¹²⁹ Por. MACH/ŠITTLER 1910-1912, Tab. XXIII-XXIV.

Do kontextu tzv. prvej prístavby patrí ešte akási arkáda či oblúkový výklenok dokumentovaný F. Machom na severnej stene hlavnej lode [5],¹³⁰ ktorý V. Mencl označuje ako odľahčovací a nepriechodný a J. Cibulka ako priechod do kláštora.¹³¹ Podľa V. Mencla je jeho líc smerom k lodi osekáný (vyrovnali tak úroveň líca v prístavbe vzhľadom k lodi).¹³² D. Líbal uvádza existenciu románskeho kvádrového muriva v jeho výplni.¹³³ A. Merhautová ho považuje za možné spojenie jej tzv. predsieni so severnou bočnou loďou.¹³⁴ Táto konštrukcia nepochybne súvisí s tzv. prvou prístavbou, jej význam je však nejasný. Podľa popisov sa nemohlo jednať o priechod.

Tzv. druhá prístavba (zvislá spára, arkádové oblúky a gotická nástavba priečelia)

Ďalšia stavebná fáza bola definovaná na základe zvislej spáry, ktorá sa nachádza západne zvislej spáry tzv. prvej prístavby (resp. je jej ukončením) a je dobre patrná ako na Machovej dokumentácii,¹³⁵ tak i v stojacej stavbe [3,4,22:B]. V rámci rekonštruovaného pôdorysu je priznaná ponechaním dnešnej západnej kruchty po úroveň jej vertikálnej línie. Zvislá spára sa na južnej i severnej strane hlavnej lode prejavuje zubovitým zasekaním, podľa Machovej i Menclovej dokumentácie sa jedná o pozostatok pôvodnej západnej štítovej steny kostola.¹³⁶ K tejto stavebnej fázi náleží nové západné priečelie chrámu opatrené arkádovými oblúkmi nachádzajúcimi sa v prízemí stavby.¹³⁷ Ich oddelenie od pôvodného priečelia dokladá vyosenie oproti priebehu hlavnej lode.

Druhá zvislá spára zároveň súvisí s pôvodným ukončením tzv. prvej prístavby. Mach popisuje v týchto miestach v hlavnej lodi stopy pravouhlého zalomenia steny, ktoré má byť pozostatkom tohto pôvodného štítu. Zároveň k tomu patrí dodnes existujúca severo-južná priečka

¹³⁰ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 336 a 444. F. Mach popisuje jeho polohu v rámci prvej prístavby, patrný je však iba z vnútornej strany severnej lode, jednalo sa preto skôr o výklenok než otvor.

¹³¹ MENCL 1946, 7; CIBULKA 1936, 46.

¹³² MENCL 1946, 8.

¹³³ LÍBAL 1986, 179 – zistené po osekání omietky, teda zhodne s Machovými poznámkami.

¹³⁴ MERHAUTOVÁ 1966, 46; ešte nevie, či bol zamurovaný: nebola tu spravená sonda.

¹³⁵ MACH/ŠITTLER 1910-1912, Tab. XXIII-XXIV, 437; kladená tu do obdobia abatyše Berty.

¹³⁶ Jej šírka je patrná na MACH/ŠITTLER 1910-1912, Tab. XXIII; tiež MENCL 1946, obr. 4, ktorý zakreslil jej existenciu na severnej stene južnej bočnej lode, kde sa dodnes čiastočne dochovala.

¹³⁷ MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 31-32, 340-342.

v južnej lodi s pôvodným románskym okienkom.¹³⁸ Podobná priečka sa nachádza na severnej strane, avšak skrytá pod renesančnými klenbami.¹³⁹

V nadzemnej časti dnes barokovo prestavanej fasády máme z vnútornej strany zachované pozostatky okien tvarovaných do lomeného oblúku,¹⁴⁰ ktoré boli vložené do steny murovanej z lomového kameňa. Jedná sa preto o mladšiu gotickú úpravu, i keď sú bočné steny vybudované snáď čiastočne z románskych kvádrov.¹⁴¹ Západné priečelie nad arkádami je potom vybudované z lomového kameňa, kdežto bočné steny hlavnej lode (bočné steny dnes ponechanej hudobnej kruchty) sú z kvádrov. Jednalo sa zrejme o sekundárne využitie kvádrov pôvodného západného štítu, zneseného tak až pri gotickej úprave.¹⁴² V rámci nej vzniká zrejme celá nová úprava priečelia, z čoho Mach objavil pozostatky dvoch gotických oporných pilierov skrytých pod neskoršími barokovými pilastrami.¹⁴³ Na starších ikonografických vyobrazeniach je možné túto gotickú úpravu ešte sledovať.¹⁴⁴

Zvislá spára za arkádovými otvormi

A. Merhautová upozorňuje na existenciu spáry prebiehajúcej vertikálne v hlavnej lodi tesne západne za arkádami oddeľujúcimi hlavnú loď od lodí bočných (viditeľné hlavne na južnej stene) [3,4].¹⁴⁵ I. Borkovský tu iba nejasne popisuje situáciu odhalených murív základu, ktoré by mali mať dve fáze.¹⁴⁶ Autor však potom vyslovuje kritiku voči hypotéze A. Merhautovej o prvotnej bazilike, ktorá s touto spárou počítá.¹⁴⁷ Iní autori sa k tomuto problému nevyjadrujú, zrejme ho preto môžeme z ďalších úvah vylúčiť.¹⁴⁸

¹³⁸ Zakresľuje i MENCL 1946, obr. 4; MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 33.

¹³⁹ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 338-339.

¹⁴⁰ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 342-343.

¹⁴¹ CIBULKA 1936, 23 píše o románskom murive na kruchte a uvažuje teda o tejto prístavbe už v románskej bazilike až do výšky pôvodného trojlodia. V tejto dobe však ešte nebola odhalená vnútorná strana barokovej fasády. Múr má ale jasný lomový charakter aj v bočných stenách hlavnej lode za tzv. druhou zvislou spárou [22:B].

¹⁴² MERHAUTOVÁ 1966, 10, 50 (podľa Macha).

¹⁴³ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 342-343. MERHAUTOVÁ 1966, 53 píše o pozostatkoch gotického vchodu, pre toto tvrdenie som však v Machovej dokumentácii nenašla oporu.

¹⁴⁴ RYNEŠ 1944, obr. na str. 48/49. Jedná sa o titulnú stranu modlitebnej knižky oficiá svätotojišských rehoľníč zo 17. stor.

¹⁴⁵ MERHAUTOVÁ 1966, 10-11; MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1969, 274 (podľa Macha a Mencla). Spáru podľa autorky zmazala Machova prestavba. Pracuje s ňou ako argumentom pre ukončenie tzv. Vratislavovho kostola, teda jej interpretovanou prvou stavebnou fázou baziliky súvisiacou s dochovanými apsidami bočných lodí.

¹⁴⁶ BORKOVSKÝ 1961, 419.

¹⁴⁷ BORKOVSKÝ 1968, 287.

¹⁴⁸ Podľa MACH/ŠITTLER 1910-1912, Tab. XXIII sa zdá, že takáto spára súvisí iba s popožiarovou úpravou muriva v súvislosti so stavbou západnej krypty.

Trámové otvory

Pravouhlé otvory, dodnes pozorovateľné na stenách hlavnej lode, boli identifikované ako pôvodné ložiská trámov románskej stavby [3,4].¹⁴⁹ Nachádzajú sa vo viacerých úrovniach a rôznej hustote na severnej a južnej stene hlavnej lode a tvoria tak viaceré, vzájomne horizontálne neprepojené celky. Práve táto rozhádzanosť sťažuje predstavu o konštrukcii, ktorú pôvodne obsahovali. Trámy je možné rozdeliť na niekoľko skupín: 1. väčšie riedko kladené otvory tesne nad arkádami symetricky na severnej i južnej stene, 2. oproti prvej skupine menšie, vyššie položené a hustejšie kladené otvory v južnej stene nad arkádami, 3. otvory v južnej stene západne od prvých dvoch skupín a pred zvislou spárou prvej prístavby, 4. husto a pravidelne kladené otvory v južnej stene západne od tretej skupiny a pred zvislou spárou tzv. druhej prístavby, 5. otvory v severnej stene protiľahlé tretej a štvrtej skupine.

Tretia skupina otvorov tvorí pomerne husto kladenú kompaktnú radu svedčiacu o ich novej nosnej funkcii.¹⁵⁰ Na severnej stene odpovedá tretej a štvrtej skupine piata, avšak o niečo nižšie položená.¹⁵¹ Ich vzájomné prepojenie pred i za spárou tzv. prvej prístavby ruší jej chronologicky oddeľovaný vznik v časti nad kryptou. Vzhľadom na úroveň uloženia trámov, pokiaľ by tieto niesli strop či podlahu, je otázkou, nakoľko mohli koexistovať s podlahou západného chóru v tej výške, ako sa predpokladá z Machovej dokumentácie. Podlaha by ležala na klenbách tejto krypty vo výške zhruba dnešného východného chóru, rozdiel k trámom by bol potom 140-160 cm.¹⁵² V. Mencl navrhuje riešenie, kedy by tieto trámy niesli pavlač nad západným chórom, ktorý bol v rámci prvej prístavby rovnako rozšírený.¹⁵³

Následnosť či súčasnosť všetkých týchto otvorov nie je jednoznačne interpretovateľná. V západnej časti súvisí na južnej stene kompaktná rada ložísk s členením v rámci prvej prístavby, ktorá jasne oddeľuje tretiu a štvrtú skupinu trámov. Minimálne tretia skupina potom zrejme niesla úroveň akejsi kruchty. Zdá sa logický Menclom naznačený vývoj tejto časti stien, kedy trámy niesli kruchtu či západný chór predĺžený až po záver prvej prístavby.¹⁵⁴

¹⁴⁹ V prvej skupine otvorov Mach našiel zbytky dreva; MACH/ŠITTLER 1910-1912, 337-338, 401, Tab. XI. Tieto trámy považuje za mladšie než druhú skupinu.

¹⁵⁰ MERHAUTOVÁ 1966, 39-40 to považuje za možný doklad predsiene pristavaného tzv. kratinkého trojlodia, s čím spája aj trnož zachovaný na severnej stene južnej bočnej lode.

¹⁵¹ Chýba presná nivelácia. Viz mj. MACH/ŠITTLER 1910-1912, Tab. XXIII-XXIV.

¹⁵² MENCL 1946, obr. 2-3.

¹⁵³ MENCL 1946, 9-10.

¹⁵⁴ MENCL 1946, obr. 2-3. Na str. 8-9 hovorí o takomto predĺžení západného chóru (a teda i krypty pod ním) smerom k záveru prístavby. Tu je však otáznou fáza, kedy by prístavba tvorila iba akúsi pôvodným štítom ešte oddelenú

Druhá skupina trámových otvorov bola prerušená dverným otvorom súvisiacim s úrovňou prvej skupiny, bola teda zrejme staršia.¹⁵⁵

Podobnosť technického riešenia jednotlivých otvorov (podobná veľkosť, vznik s murovaním a nie dodatočne) v súvislosti s jednotným kvádrikovým prevedením celého muriva (pozorovateľné hlavne na severnej strane) nevyklučuje súčasné prevedenie jednotlivých skupín trámových otvorov s predstavou odstupnenej pavlače.¹⁵⁶

Dvere

Obe steny hlavnej lode boli niekoľkokrát prelomené dverným otvorom. Tie boli dobre patrné pri očistení muriva F. Machom [3,4]. Poslednými používanými boli dvojkrídlové dvere na severnej strane hlavnej lode, spájajúce tribúnu s tzv. helfenburským chórom a pochádzajúce zrejme z doby jeho vzniku v 17. storočí.¹⁵⁷ Okrem nich sa v stenách nachádzali symetricky ďalšie tri páry otvorov.¹⁵⁸

Jednoznačný je na oboch stranách symetricky zamurovaný pár dverných otvorov východne od trámových ložísk 3.-5. skupiny, ktorý úrovňou odpovedá dochovanej výške západného chóru nad kryptou. V dobe existencie tohto chóru nimi bola sprostredkovaná komunikácia s tribúnami.¹⁵⁹

Vo východnom susedstve týchto dverí sa nachádzali dvere o niečo vyššie položené¹⁶⁰ a zrejme mladšie ako prvý pár dverí: úrovňovo odpovedali (na severnej strane) výške 5. skupiny trámov. Podľa Machovej dokumentácie boli tieto na južnej strane stratigraficky mladšie ako združené okná tribún, ktoré sú tu dverami porušené.¹⁶¹ V južnej aj severnej lodi k týmto dverám náleží výbeh oblúku v smere sever-juh,¹⁶² oddelený od poslednej arkády spárou¹⁶³ (resp.

predsieň, od severu ohraničenú drevenou stenou alebo inde než je súčasný severný múr hlavnej lode. Jedná sa o akúsi autorovu konštrukciu.

¹⁵⁵ MACH/ŠITTLER 1910-1912, Tab. XXIV; 337-338, 401. Tieto trámy ostatní autori nevyhodnocujú.

¹⁵⁶ MENCL 1946, 9-10.

¹⁵⁷ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 343-344.

¹⁵⁸ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 360-362, Tab. XXIII-XXIV. CIBULKA 1936, obr. 3-4 zakresluje otvorov šesť, MENCL 1939-1946, obr. 2-3 iba štyri; por. MACH/ŠITTLER 1910-1912, 333.

¹⁵⁹ MENCL 1946, 10-11 hovorí o spojení západného chóru s bočnými loďami prostredníctvom týchto otvorov. To sa zdá nepravdepodobné vzhľadom na chodisko vedúce na tento chór z hlavnej lode, kedy sú jeho stupne zachované v severnej stene hlavnej lode.

¹⁶⁰ MENCL 1946, obr. 2 ich uvádza iba na južnej strane, podľa Machovej dokumentácie (MACH/ŠITTLER 1910-1912, Tab. XXIII-XXIV) sú však naznačené aj na severnej strane; viz tiež CIBULKA 1936, obr. 3-4.

¹⁶¹ MACH/ŠITTLER 1910-1912, Tab. XXIV. Podľa MENCLA 1946, obr. 2 nedošlo k porušeniu združených okien.

¹⁶² MACH/ŠITTLER 1910-1912, 448-449.

odskokom od muriva pilastru tvoriaceho čelo medzilodnej arkády na južnej strane dodnes patrnom), ktorý zrejme niesol schodisko na tribúnu.¹⁶⁴ Obdobnú situáciu našiel F. Mach na severnej strane, kde sa dochovalo 13 schodových stupňov na takto položenom štvrtkruhovom oblúku. Tie spájali západný chór a emporu týmto vyššie položeným novým dverným otvorom.¹⁶⁵

Úrovni 1. skupiny trámových ložísk odpovedá tretí pár dverí v blízkosti víťazného oblúku.¹⁶⁶ Keďže sa dodnes tieto trámové ani dverné otvory nedochovali, nie je možné zistiť, či náležali k románskemu murivu primárne alebo sekundárne. Zrejme sa však jednalo o komunikáciu tribún a pavlačí.

Okenné otvory

Kruhové okienka, nachádzajúce sa na severnej stene hlavnej lode, sa svojím rytmom nijak neviažu na sled združených arkádových okien [3-5]. Okienka boli kladené do súvisu so zmenou výšky podlahy v tribúnach tak, ako ju zachytil F. Mach. Ten ich interpretuje ako svetlíky v dobe, kedy bola pôvodná podlaha znížená o 45 cm oproti neskoršej, čo znemožnilo sledovať chrámový interiéru združenými oknami.¹⁶⁷ F. Mach zmieňuje zároveň súvis tejto podlahy tribún so schodiskom, ktoré tieto spájalo so západným chórom prostredníctvom mladšieho dverného otvoru.¹⁶⁸

Okná osvetľujúce hlavnú loď sú umiestnené mimo osu arkádových združených okien tribún. A. Merhautová ich vznik kladie do súvisu s obdobím prvej prístavby, kedy pravdepodobne vzniká i západné štvordielne arkádové okno.¹⁶⁹

Názory sa rozchádzajú v posudzovaní okienok nájdených v stenách západnej krypty. Podľa V. Mencla sa jednalo o vetracie prieduchy v trojlodnom chráme. J. Cibulka a D. Líbal ich

¹⁶³ MERHAUTOVÁ 1966, 13, 39. Spája štruktúry tribúnu a schody na oblúku, vedúce na západný chór cez dverný otvor.

¹⁶⁴ Napr. MERHAUTOVÁ 1966, 13; podľa Macha. Tiež MENCL 1939-1946, 11. F. Mach takéto riešenie našiel na severnej strane, MACH/ŠITTLER 1910-1912, 333-334, 449. K tomu tiež CIBULKA 1936, 30. LÍBAL 1968, 411 poukazuje na jeho starší pôvod oproti priloženému pilastru arkády.

¹⁶⁵ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 333-334, 360, 448-449.

¹⁶⁶ MACH/ŠITTLER 1910-1912, Tab. XXIII-XXIV; MENCL 1939-1946, obr. 3 ich zakreslil iba na severnej stene hlavnej lode. D. LÍBAL 1986, 179 uvažuje o vzniku týchto otvorov zrejme v dobe vzniku tribún, uvádza Machov názor, že sa jednalo o pavlače. MERHAUTOVÁ 1966, 54 spája túto pavlač (i s prístupom do presbytára schodiskom v sile severnej steny a portálom v severnej stene presbytára) s gotickou prestavbou v 14. stor. Naopak Mach ich považoval za staršie ako otvory nad úrovňou západnej krypty).

¹⁶⁷ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 448-449; MACH/ŠITTLER 1904-1905, 360; MERHAUTOVÁ 1966, 16, 46.

¹⁶⁸ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 333-334, 360, 448-449.

¹⁶⁹ MERHAUTOVÁ 1966, 8.

považujú za skutočné okná a sú im dôkazom o absencii bočných priestorov, a teda i pokračovania trojlodia v tejto časti (toto bolo archeologicky vyvrátené).¹⁷⁰

Kamenné schodisko

Stupne kamenného schodiska sú dodnes patrné v severnej stene hlavnej lode [23:A]. Na základe jeho úrovne muselo viesť na chór nad západnou kryptou v dobe jej existencie.¹⁷¹ Podľa V. Mencla vtedy však ešte nemohla stáť časť steny s treťou skupinou trámových ložísk.¹⁷²

Východný záver

Vo východnej časti sa nachádza pôvodná románska krypta nesúca úroveň východného chóru, ktorá presne odpovedala úrovni chóru nad západnou kryptou [5,7]. Východná krypta je klenutá krížovými klenbami nesenými šiestimi stĺpmi. Dva východné stĺpy, dnes podmurované, stáli priamo na skale.¹⁷³ Dnešná klenba krypty obsahuje zrejme niekoľko fáz úprav, podľa J. Cibulky je neskoro románska.¹⁷⁴

Vítazný oblúk dodnes zachovaný v pôvodnom stave sa viaže na krížovú klenbu a pochádza teda z doby jej vzniku (k tomu viď kap. V.1.3.2).¹⁷⁵

V severnej stene presbytára sa nachádzalo dnes zamurované románske okno, pôvodne pokryté maľbami.¹⁷⁶ Pri reštaurácií sa tiež zistilo dodatočné vloženie románskeho portála zdobeného bobuľami do tejto steny. Viedol do priestoru severne od presbytára, možno bývalej sakristie alebo spojovacej miestnosti s kláštorom. V gotike bol potom porušený portálom gotickým, z ktorého viedlo schodisko na severnú tribúnu [5:C].¹⁷⁷

Križová klenba presbytára je murovaná rovnakou technikou ako klenby bočných lodí.¹⁷⁸

¹⁷⁰ MENCL 1939-1946, 8; CIBULKA 1936, 19; LÍBAL 1986, 175; MACH/ŠITTLER 1910-1912, 335.

¹⁷¹ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 335.

¹⁷² MENCL 1939-1946, 10-11.

¹⁷³ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 409; MERHAUTOVÁ 1966, 13.

¹⁷⁴ Podľa Macha je klenba románska, MACH/ŠITTLER 1910-1912, 407. MERHAUTOVÁ 1966, 13-14 pripúšťa jej mladšie úpravy, cituje J. Cibulku. CIBULKA 1936, 24-25 poukazuje na jej novovekú tehlovú časť v závere či novoveké vysprávky, rozborom muríva nachádza staršiu fázu románskej klenby v odsekaných konzolových pätkách, klenba preto pôvodne spočívala na pásoch. S tým plne súhlasí MENCL 1939-1946, 4.

¹⁷⁵ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 110, 415. MERHAUTOVÁ 1966, 43; pozn. 87: cituje archívne pramene: Fr. Mach vraj našiel v dolnej časti nového oblúku jadro starého.

¹⁷⁶ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 418-419.

¹⁷⁷ MERHAUTOVÁ 1966, 14 podľa MACH/ŠITTLER 1910-1912, 416-419, obr. 48, 52. Reštauráciou bola rekonštruovaná podoba románskeho portálu v zmysle odstránenia všetkých mladších prvkov stavby.

¹⁷⁸ Popisuje MACH/ŠITTLER 1910-1912, 420; MERHAUTOVÁ 1966, 43.

Konštrukcie bočných lodí a severnej veže

Vzťah severnej veže a klenebných pásov bočných lodí hovorí o ich súčasnom vzniku, tak ako je to dodnes patrné v severnej bočnej lodi. Zaklenuť týchto bočných lodí krížovými klenbami je potom niektorými autormi považované za dodatočné, vysekaním hlbokých lôžok do stykov muriva s klenebnými pásmi [22:C].¹⁷⁹ V severnej bočnej lodi bolo potom najzápadnejšie už vystavané pole krížovej klenby a vzniká nová komunikácia tribúny s priestorom hlavnej lode cez schodisko založené na segmentovom páse, ktoré viedlo do jedného z dverných otvorov [5:B] (viď vyššie v tejto kap.). Táto prestavba patrí ešte dobe románskej.¹⁸⁰

V rámci severnej bočnej lode je patrným aj druhotné prelomenie podvežia severnej veže arkádami s lomeným oblúkom.

V dnešnej južnej tribúne je za mladšie považované vloženie polovalenej klenby miesto pôvodného trámového stropu.¹⁸¹ V severnej tribúne uvádza Mach trámový strop a jeho staršieho predchodcu.¹⁸²

Prvky súvisiace s analýzou tribún

Existenciu starších tribún predpokladá D. Líbal.¹⁸³ Argumentuje starším pôvodom vynášacieho oblúku v južnej lodi, pričom polopilier západnej arkády na južnej strane lodi bol k nemu pristavaný. Podľa V. Mencla bola presvedčivo dokázaná.¹⁸⁴ A. Merhautová kladie vznik tribún do druhej stavebnej fáze (tzv. „Mladinej stavby“) poukazujúc na menší počet podláh na tribúne pred vrcholne románskou (z tzv. „Bertinej prestavby“) - dve miesto troch v trojlodí [15:A]. S najstaršou podlahou by mal pritom súvisieť pás pôvodne spojujúci západný chór s južnou tribúnou (viď vyššie), siahajúci po jej úroveň. Machov nález trámových ložísk nesúcich priamo strechu je pre ňu potvrdením absencie tribún v najstaršej fázi.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Mj. MENCL 1939-1946, 4, 12; MERHAUTOVÁ 1966, 12 popisuje Machove závery, zrejme si ale splietla ložiská dodatočne vysekané iba v severnej bočnej lodi, kde došlo k zmene krížovej klenby za polovalenú. MACH/ŠITTLER 1910-1912, 432 nepopisuje krížové klenby voči pásom ako mladšie (!).

¹⁸⁰ MENCL 1939-1946, 13; CIBULKA 1936, 28.

¹⁸¹ LÍBAL 1986, 180; MERHAUTOVÁ 1966, 16 uvádza jej pôvod zrejme v 1. Štvrtine 13. Stor. Tiež MENCL 1939-1946, 13. Do súvisu s tým autor radí aj vtedajšie zaklenuť tribún polovalenou klenbou. Pôvodne bola krytá trámovým stropom (MENCL 1939-1946, 10). Tiež MERHAUTOVÁ 1966, 25. MACH/ŠITTLER 1910-1912, 436 však klenbu popisuje ako pôvodnú.

¹⁸² MACH/ŠITTLER 1910-1912, 450.

¹⁸³ LÍBAL 1968, 411. Stavbu tribún radí k jeho najstašej fázi stavby datovanej do obdobia Mlady.

¹⁸⁴ MENCL 1939-1946, 10.

¹⁸⁵ MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1968, 413; MERHAUTOVÁ 1966, 25; MACH/ŠITTLER 1910-1912, 436 a 450.

Južná kaplnka a jižná věž

Táto časť prekonala v súvislosti vzťahu k južnej tribúne a kaplnke svätej Ľudmily zložitý stavebný vývoj, ktorý je pozorovateľný predovšetkým v nadzemnom murive [7]. Archeologicky bolo dokázané homogénne prepojenie vlastnej južnej kaplnky Panny Márie s priestorom južnej bočnej lode (viď vyššie),¹⁸⁶ preto je možné odmietnuť argumenty ako uvádza napr. J. Cibulka o rozdielnosti tvaru apsidy vzhľadom k apsidám bočných lodí či inej šírke muriva ako dokladu inej fáze výstavby kaplnky.¹⁸⁷ Neskôr už aj V. Mencl uvádza pôvodnosť arkádových otvorov v murive smerom k južnej lodi, pričom sú tieto arkády previazané s medziklenebnými priečnymi pásmi, členiacimi bočné lode, sú teda z jednej fáze.¹⁸⁸ Znamená to, že boli staršie ako krížové klenby bočných lodí, ktoré dostali nové patočné rímsy.¹⁸⁹ Tie stratigraficky naväzujú na už existujúce rímsy konch bočných lodí.¹⁹⁰ V súvislosti so šírkou muriva kaplnky je možné poukázať na fakt jeho väčšej šírky zrejme práve kôli nadstavaniu veže.

V prízemí bol patrný vzťah podpôr pásu rozdeľujúceho kaplnku na dve časti a obvodového muriva: prílohy tu boli priložené na spáru k stenám kaplnky [18:B].¹⁹¹ V oblasti nad apsidou je potom murivo veže vynesené odľahčovacím oblúkom.¹⁹²

Mach odhalil základy južnej kaplnky a zistil iba nepatrné základy rozšírené v niektorých miestach.¹⁹³ Predpokladá sa tu ako dôvod zosilnenia nástavba veže, ktorá tak mohla byť súčasťou pôvodného plánu.¹⁹⁴ D. Líbal uvádza Machove zistenia severo-južného základu pod západnou

¹⁸⁶ MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1969, 275 poukazuje na opak tvrdenia na základe Machových denníkov, kedy boli v základe medzi južnou kaplnkou a južnou bočnou loďou tieto dve časti jasne oddelené a GUTH (1916) už podľa nej nevidel situáciu pôvodnú. Autorka argumentuje aj rozdielnou výškou založenia južnej kaplnky oproti bočnej lodi.

¹⁸⁷ CIBULKA 1936, 13.

¹⁸⁸ MENCL 1939-1946, 4. LÍBAL 1968, 410; LÍBAL 1986, 177 považuje južnú kaplnku za mladšiu oproti južnej bočnej lodi – bez uvedenia argumentu, zrejme iba preberá nesprávne tvrdenie A. Merhautovej.

¹⁸⁹ D. LÍBAL 1986, 178 nesprávne uvádza dodatočné vloženie krížových klenieb i s deliacimi pásmi v rámci stavebnej etapy po požiare 1142.

¹⁹⁰ MENCL 1939-1946, 3-4.

¹⁹¹ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 84. Jednalo sa tu veľmi pravdepodobne o prostý vynášací pás, ktorý je bežnou stavebnou konštrukciou vymurovanou pod zemou za účelom posilniť stabilitu zaťaženého základu (k tomu tiež MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999, 159, pre ktorých je absencia takéhoto pásu v mieste predpokladaných veží strahovskej baziliky dôkazom pre ich poprenie). Pás v južnej kaplnke mal pritom podľa Macha rovnakú hĺbku základu ako východná strana kaplnky a na západnej strane zaoblený tvar (teda bol uprostred najplytší a ku krajom sa prehlboval [18:B]).

¹⁹² Pre V. MENCLA 1939-1946, 3 je toto dokladom neskoršieho dobudovania veže nad kaplnku [12].

¹⁹³ MACH/ŠITTLER 1904-1905, 66-67, obr. 9-10, 20. Videl základy prakticky zo všetkých strán, obrázky potom zachycujú mieru jeho podmurovávania v oslabených miestach.

¹⁹⁴ MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1969, 275-6 cituje Macha. Predpokladá sa zosilnenie základov v kontexte stavby veže po ohni v roku 1142. LÍBAL 1986, 177 predpokladá rovnako zosilnenie južnej a juhovýchodnej strany kaplnky v súvislosti s nástavbou veže, zrejme podľa Merhautovej. V základoch zosilnenej časti južnej steny vraj boli Machom učinené nálezy stavebných článkov a murivo kaplnky nemalo byť viazané s múrmi baziliky (MERHAUTOVÁ

stranou veže v rovnakej hĺbke ako pod apsidou kaplnky. Východná strana dnešnej kaplnky bola preto podľa autora pristavaná kôli schodisku v súvislosti so vznikom veže. O rozdielnom vzniku východnej a západnej časti kaplnky má svedčiť aj rozdielna úroveň podlahy v týchto dvoch častiach. Aj polopilier medzi apsidou južnej bočnej lode a kaplnky má inú rímsu, bol teda pristavaný. Podľa autora mala pôvodná južná kaplnka štvorcový pôdorys.¹⁹⁵

Komunikácia medzi prízemím baziliky a poschodím kaplnky a susednej tribúny bola umožnená pomocou schodiska v sile západnej steny tejto kaplnky. Toto schodisko malo vstup z južnej bočnej lode na juh v sile muriva a podľa F. Macha jeho klenba opiera vežu.¹⁹⁶ V tejto dobe bola zrejme zaklenutá aj východná i západná časť prízemnia kaplnky, ako aj priestor v prvom poschodí západne od veže.¹⁹⁷ Východná časť prízemnej kaplnky bola rovnako neskôr doklenutá.

Na poschodí veže je možné pozorovať pôvodný a dnes zamurovaný oblúk – otvor so zošíkmenými špaletami vo východnej časti severnej steny oddeľujúcej tribúnu od poschodia veže, neskôr zamurovaný [12]. Na tejto stene vidieť v rámci interiéru veže aj stratigrafický vzťah okienka staršieho voči múru neskôr vloženého schodiska, s čím súvisí i zaklenie tohto priestoru.

V poschodí bol počas reštaurácie nájdený ešte jeden prvok, ukončenie tribúny bližšie na západ oproti dnešnému.¹⁹⁸ V. Mencl to vysvetľuje ako pozostatok pôvodného východného štítu nad apsidou, ktorý bol nesený medziklenebným pásom tesne predloženým konche apsidy.¹⁹⁹ A. Merhautová radí predĺženie tribúny do súvisu so stavbou veže, musela vtedy totiž vzniknúť arkáda, ktorá ich spája (tj. vyššie zmienený oblúk).²⁰⁰ Kratšie ukončenie bolo zistené aj na severnej strane, kde táto siahala medzi posledné trojdielne a dvojdielne okno, F. Mach tu našiel zbytky jej pôvodnej steny.²⁰¹

1966, 8, 44). To však Mach vo svojej publikácii nezmiňuje, jedná sa pravdepodobne o argumenty podporujúce jeho hypotézu o staršom pôvode kaplnky, ktoré zmienil vo svojom rukopise; MACH s. d. b.

¹⁹⁵ LÍBAL 1968, 411.

¹⁹⁶ F. Mach kladie túto úpravu vstupu na vežu z opukových schodov vrátane zaklenia šije za románske; MACH/ŠITTLER 1910-1912, 433; MACH/ŠITTLER 1904-1905, 382.

¹⁹⁷ MENCL 1946, 3.

¹⁹⁸ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 439.

¹⁹⁹ MENCL 1939-1946, 4.

²⁰⁰ MERHAUTOVÁ 1966, 15, 44-45.

²⁰¹ MERHAUTOVÁ 1966, 14; MACH/ŠITTLER 1910-1912, 448. V severnej časti našiel Mach dokonca dva stupne z červeného pieskovca: muselo ísť o komunikáciu smerom na východ, zrejme do priestoru nad sakristiou.

Kaplnka sv. Ľudmily

O vzťahu južnej kaplnky ku kaplnke svätej Ľudmily svedčí náväznosť, kedy je okno v ose apsidy južnej kaplnky prekryté múrom neskoršie pristavanej ludmilskej kaplnky.²⁰² Vzniká namiesto neho šikmý prieduch zvonka ozdobený štvorlistým ostením naznačujúcim dobu tohto riešenia [10:C], plnú apsidu pritom pokryla fresková výmalba.²⁰³

Pôvodný vstup do chrámu

Dnešný južný vstup do baziliky je iba hypoteticky spojitelný s obdobným riešením vstupu v dobe románskej. Z hľadiska dochovaných situácií je jedným z argumentov nález fragmentu reliéfu z jeho predpokladaného tympanónu z 13. stor. [24:A] v tomto mieste – za predpokladu, že nedošlo k jeho presunu.²⁰⁴ Ďalším je samotná situácia stavby, kedy je južná strana v podstate logickým riešením za situácie západného priečelia, uzatvoreného pôvodne kryptou a neskôr na dispozíciu trojlodia nenaväzujúcou arkádou.

V. 1. 2. 2. Záver: stavebný vývoj baziliky

Z vyššie naznačenej analýzy jednotlivých stavebných prvkov, ako podzemných tak nadzemných, je možné naznačiť rekonštrukciu pôvodného utvárania stavby tak, ako sa dnes (resp. v dobe pred Machovou rekonštrukciou) dochovala.

Stratigraficky najstaršou časťou je skladba muriva odhalená archeologicky pod podlahou západnej časti baziliky. Má na spáru priložené dve časti. Východná časť má trojlodné usporiadanie takmer identické dnešnému stavu, na severnej strane však má však murivo oproti súčasnej nadzemnej stene nevychýlený priebeh rovnobežný s medzilodným múrom. Južné medzilodné murivo tvorí pritom základ dnešnej priečky, na severnej strane je nadzemné murivo voči základu posunuté smerom na sever. Na južnej exteriérovej strane baziliky toto murivo pokračovalo v základe a nie je známe jeho pôvodné ukončenie. Prostredná časť mala hlbší základ ako múry obvodové, mohla teda niesť pôvodne prevýšenú loď podľa tradičnej bazilikalnej dispozície. Západná časť sa dochovala v tvare uceleného priestoru so základom nápadne širokým,

²⁰² Prijímané všeobecne, LÍBAL 1986, 181.

²⁰³ CIBULKA 1936, 13 cit. MACH/ŠITTLER 1910-1912, 88.

²⁰⁴ MERHAUTOVÁ 1966, 39, 51.

no plytko založeným. Bola k prvej fáze na spáru pristavaná v neznámom časovom odstupe. Obe tieto časti sú na západnej strane ukončené v línii pôvodných zvislých spár, vyššie pripísaných k tzv. prvej a druhej prístavbe. Východné ukončenie tohto prvého chrámu nepoznáme, no siahal minimálne po úroveň dvoch stavebných štruktúr odkrytých pred nástupom na dnešné barokové schodisko do východnej krypty, krížového útvaru (spájaného tiež s najstaršou dochovanou maltovou podlahou chrámu) a hrobu druhého zakladateľa chrámu Boleslava II. [16]. Na základe archeologických dokladov sa zdá, že sa v tejto časti nachádzala medzilodná arkáda nesená staršími stĺpmi, ktorých pätky sa fragmentárne dochovali v základe dnešných arkád.

Ďalšiu etapu vývoja, ktorá prepája pôvodné podzemné a dnes dochované nadzemné partie, tvorí podzemná konštrukcia vložená do prostrednej lodi vyššie definovaného prvotného trojlodia, interpretovaná ako západná krypta. V tejto fázi došlo k prehĺbeniu prostrednej časti a jej obkladu interiéru lícom z kvádrov. Tento čiastočne podzemný priestor bol klenutý valenou alebo krížovou klenbou (dochovali sa dve polkruhové klenebné čelá na južnej stene hlavnej lode baziliky). Výškovo odpovedala úrovni dodnes dochovanej východnej krypty. Komunikácia s priestorom nad západnou kryptou bola schodiskom so stupňami z červeného pieskovca, dochovanými v severnej stene hlavnej lode baziliky (dnes osekané [23:A]). Na severnej a južnej strane boli do krypty vložené malé okenné otvory.

Na základe popisov je pravdepodobné, že sa v rámci južného múru hlavnej lode v miestach nad západnou kryptou dochovali časti z doby pred požiarom (pravdepodobne z roku 1142), intaktne dochované odhalené murivo (na severnej strane južnej bočnej lode) je však dnes zakryté panelmi expozície zo 70. rokov minulého storočia.

V rámci ďalšej, teda tretej fáze výstavby ukazujú podzemné vzťahy murív baziliky zároveň na súčasný vznik týchto prvkov: východnej krypty a východného presbytáru nad ňou, vysunutých oproti ukončeniu bočných lodí o jedno štvorcové pole, ďalej apsid bočných lodí a k nim priliehajúceho muriva, vrátane severnej veže a južnej bočnej kaplnky nesúcej južnú vežu, a to v pôvodnom riešení vrátane západného schodiska vloženého do šírky múru. Do tejto jednotnej etapy východnej polovice chrámu patrí aj riešenie medzilodných arkád so základom dvoch pilierov a jedného stĺpu na každej strane. V rámci bočných lodí bolo pôvodným vloženie klenebných pásov oprených o rímsové konzoly, ktoré pravdepodobne od počiatku nesú dnešnú krížovú klenbu. Do tejto etapy potom náležia aj murivo nad arkádami a nad staršou západnou kryptou, a to v severnej lodi až po úroveň druhej prístavby, v južnej lodi po úroveň prvej

prístavby, kde ich delí zvislá spára odrážajúca sa aj v inej výškovej úrovni sledu trámových ložísk (4. skupina). V tomto smere je pravdepodobné, že časť južnej steny hlavnej lode súvisiaca s touto prvou prístavbou by mohla byť staršou (aj v návaznosti na podzemné murivá a analýzu V. Mencla o utvorení zvislej spáry v miestach nad tým). Jednalo by sa o jediný pozostatok priestoru za kryptou (teda prvej prístavby) v dobe pred scelením priestoru arkádovými oknami. V tomto zmysle sa aj vo vzťahu k pôvodnosti klenieb bočných lodí nezdá pravdepodobný neskorší vznik tribún nad bočnými loďami. Naopak, arkádové okenné otvory sú v tomto smere zrejme pôvodným riešením. Do diskusie vstupujú iba okrajové nepravidelné arkády. Východné dvojité arkády tesne priliehajúce k víťaznému oblúku môžu byť neskoršie a súvisieť s rozšírením tribúny týmto smerom na základe priečky dokumentovanej Machom na oboch stranách tribúny, takto rozšírená tribúna však korešponduje s lícom veží, mohlo sa teda jednať o zmenu v priebehu vzniku konštrukcií tretej fáze vyvolanú nepravidelným rozvrhnutím stavby. Západné štvordielne arkády sa nachádzajú v miestach prvej prístavby, ich neskoršiemu vzniku však nič nenasvedčuje. Zrejme došlo teda k sceleniu priestoru (pôvodnej baziliky s prvou prístavbou) v dobe tejto tretej, najvýraznejšej fázy prestavby. Do schémy celkom nezapadá existencia nepravidelne položených kruhových otvorov na severnej stene hlavnej lode pod združenými oknami. Nie je vylúčené, že súviseli s Machom dokumentovanou staršou úrovňou podlahy tribún. Ak by tie vznikli v tretej fáze výstavby, potom by združené okná predstavovali až fázu nasledujúcu. To by odpovedalo prelomeniu východnejšieho dverného otvoru v priestore nad západnou kryptou v oboch stenách baziliky, ktorý spájal tribúny schodiskom na priečnom štvrtkruhovom oblúku. O nesúčasnosti týchto oblúkov a medzilodných klenebných pásov bočných lodí svedčí napríklad aj ich tesná blízkosť. Napovedá to odlišnému stavebnému zámeru. V rámci prvej prístavby bol v severnej stene hlavnej lode dokumentovaný arkádový oblúk, o ktorom nie je jasné, či bol pôvodne otvorený a ešte v románskej dobe vyplnený kvádrovým murivom, či pôvodne iba akýmsi plným výklenkom. Pri prvej variante by sa dalo uvažovať o staršom riešení prvej prístavby z doby pred treťou fázou stavby v našom pojatí.

Ďalšou, teda piatou etapou je prístavba excentricky položenej arkádovej chodby pred pôvodným priečelím v úrovni prvej prístavby (dochované dodnes románskym murivom ukončujúcim od západu južnú bočnú loď, ktoré je prelomené osvetľovacím oknom). Táto etapa je tzv. druhou prístavbou, ktorá mala výškovo dve fáze. Prvou je arkáda v úrovni prízemí, druhou potom jej nadstavanie novým gotickým priečelím a tak rozšírením vnútorného priestoru chrámu

smerom na západ. Toto gotické priečelie malo západný vstup lemovaný dvoma opornými piliermi a osvetľovalo hlavnú loď chrámu trojicou veľkých okien.

Na juhovýchodnej strane došlo v jednej z ešte románskych etáp k pripojeniu dvojposchodovej kaplnky sv. Ľudmily, ktorá bola priložená na spáru k murivu presbytára a južnej apsidy v pôvodne kvádrovom utváraní uzavretá podkovovitou apsidou, neskôr celá goticky prestavaná a upravená. Nie je vylúčené, že s touto prístavbou súvisí aj premena priestoru v prvom poschodí južnej veže a príľahlej tribúny, predovšetkým oblúku so šikmým ostením, ktorý ich spájal. Komunikácia medzi južnou tribúnou a balkónom na západnej stene kaplnky sv. Ľudmily môže naznačovať takýto pôvodný vzťah.

V. 1. 3. Umelecko-historické pozorovania

V. 1. 3. 1. Slohový rozbor architektonických foriem a dekoru

Nasledujúci výberový katalóg niektorých výrazných prvkov má poukázať na datačné opory z hľadiska slohovej analýzy a poukázať celkovo na možnosti datácie, ktoré v románskej stavbe máme. Po výčte prvkov s ich rozborom na základe staršieho bádania nasleduje diskusia, ktorá má poukázať na niektoré doteraz nezohľadnené hodnotenia resp. doplniť staršie už vyslovené názory.

Všeobecné prvky

- Trojlodný bazilikálny pôdorys má netradičný pomer bočných lodí voči hlavnej (približne 220 ku 715 cm – 1:3).

D. Líbal tento prvok radí do záveru 10. stor. (k „Mladinej“ bazilike) a do súvisu so stredozemnou oblasťou.²⁰⁵ Podľa J. Cibulky sa jedná o predrománsky rys stavby. Ako analógie uvádza St. Maria in Domenica v Ríme (pomer 1:3,5) a karolínske baziliky ako Corvey (pomer 1:4), Seehof v Lorsch (pomer 1:3), St. Riquier v Centule (pomer 1:2,8) a odkazuje na ďalšie katalánske a provensálske kostoly. Vo vrcholne románskom období prvažoval pomer hlavnej lode k bočným 1:2, preto je možné predpokladať u sv. Jiří zachovanie staršieho stavu.²⁰⁶ Z. Dragoun sa vyjdruje iba opatrne, hovorí o pochybnostiach, ktoré tieto „enormne úzke“ bočné lode vzbudzujú.²⁰⁷

- Riešenie pôdorysu formou trojlodia, o jedno štvorcové pole vystupujúceho východného záveru a veží priložených na východnej strane.

²⁰⁵ LÍBAL 1986, 174; LÍBAL 1968, 410.

²⁰⁶ CIBULKA 1936, 36-37; opakuje MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1968, 413.

²⁰⁷ DRAGOUN 2002, 17.

Podľa A. Merhautovej tento znak odpovedá vzniku stavby po roku 1142. Ako analógie uvádza kostoly sv. Aurélie a sv. Petra a Pavla v Hirsau či kostol v Prüfeningu (zal. 1114) **[32:B]**.²⁰⁸

- Použitie dvojfarebného materiálu, opuky (resp. svetlého pieskovca, tzv. „žehrováku“)²⁰⁹ a červeného pieskovca je charakteristickým. Prvky z červeného pieskovca sa vyskytovali predovšetkým v sekundárnej polohe ako spevňovací materiál základu dnešnej stavby **[17:B-D]**, a to ako úlomky kvádrov tak modelovaných prvkov (v základoch východnej krypty a medzilodných arkád). V zásade je možné poukázať na to, že bazilika vo svojej prestavanej podobe tieto prvky už neobsahovala, s výnimkou prvov západnej tribúny **[23:A]**.

Podľa D. Líbala je toto striedanie nepravdepodobné v ranom 10. stor.²¹⁰ A. Merhautová to nepovažuje za chronologicky citlivý prvok.²¹¹

- Forma kvádrov je variabilná, na stavbe však nebola pozorovaná výrazná odlišnosť, majú prevažne strednú veľkosť.²¹²

A. Merhautová poukazovala na odlišne starostlivo opracované kvádrovité bočných apsid.²¹³ Oponuje jej D. Líbal poukazom na rozdiel v skladbe muriva v najstarších hradných stavbách ako rotunda sv. Víta či v rotunde Panny Márie na Waweli, kde sa vyskytujú skôr lomové kamene či iné, otľakané kvádrovité. Baziliku sv. Jiří tento znak podľa autora datuje najskôr do záveru 11. stor.²¹⁴ Pre posudzovanie tohto znaku je však nutné vysloviť pochybnosť. Už A. Merhautová totiž upozorňuje na nové obkladanie častí múrov Machom aj sekundárne použitým starším materiálom z celej stavby. Zároveň však označuje pôvodné kvádrovité miestami v apsidách zachované ako 8-10 cm vysoké a poukazuje na zrejme pôvodné murivo v klenebnom páse predloženom apsidám.²¹⁵

- Steny kostola sú v zásade hladké a nečlenené s minimálnym architektonickým dekorom.

²⁰⁸ MERHAUTOVÁ 1966, pozn. 94.

²⁰⁹ Označenie F. Macha.

²¹⁰ LÍBAL 1968, 410.

²¹¹ MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1968, 413.

²¹² Za stredne veľké označuje napr. D. Líbal kvádrovité v klenebných čelách západnej krypty, LÍBAL 1986, 175.

²¹³ MERHAUTOVÁ 1966, 24.

²¹⁴ Uvádza LÍBAL 1986, 172-173; LÍBAL 1968, 410-411.

²¹⁵ MERHAUTOVÁ 1966, 24; MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1968, 413.

Podľa A. Merhautovej sa jedná o archaický znak.²¹⁶ Je možné doplniť, že boli zdobené nástennými maľbami a spontánne vznikajúcimi rytinami priamo v kvádrikovom murive (viď kap. V.1.3.2).

Presbytár

- Na vonkajšej strane je apsida východného záveru plasticky zdobená oblúčikovým vlysom, zuborezom a členenou rímsou [22:A]. Tieto prvky sú zhodné s prvkami na vežiach [10:D-E], je preto možné ich zaradiť do jednej fáze výstavby.

Takáto výzdoba naopak absentuje na apsidách bočných lodí. A. Merhautová to považuje za doklad mladšieho pôvodu prostrednej apsidy.²¹⁷

- Dodatočne vložený portál v severnej stene presbytára má pravouhlé ostenie, na skosenej hrane je ozdobený bobulami. Tento portál našiel Mach sekundárne prekrytý mladším gotickým portálom, ktorý však pri prestavbe odstránil v snahe obnovy románskeho stavu.²¹⁸

Analógie bobulového motívu sú napr. na oknách paláca Chebskej falce, kostoloch skupiny zo severozápadných Čiech či v južných Čechách napr. vo Voleniciach, Chelčiciach a pod. a všetky pochádzajú hlavne z 1. pol. 13. stor.²¹⁹

Východná krypta

- Celkový charakter dochovanej východnej krypty ako halového priestoru deleného stredovými podporami krížových klenieb na niekoľko pravidelných polí je považovaný za slohový prvok [7:D].

Halové krypty sa vyskytujú v záalpskej Európe až od 11. stor.²²⁰ K ich rušeniu dochádza v benediktínskych chrámoch vplyvom hirsauskej reformy už od konca 11. stor.

- Pôvodné stĺpy mali valcový driek, prostú krychlovú hlavicu a atické pätky s nárožnými drápkami (pôvodná je pätká severozápadného stĺpu).²²¹

²¹⁶ MERHAUTOVÁ 1966, 25.

²¹⁷ MERHAUTOVÁ 1966, 24. Takáto stratigrafia bola archeologicky vylúčená.

²¹⁸ Mach/Šittler 1910-1912, 416-417.

²¹⁹ MERHAUTOVÁ 1966, pozn. 99.

²²⁰ MERHAUTOVÁ 1966, pozn. 86 cit. JANTZEN 1959, 36-37.

²²¹ MERHAUTOVÁ 1966, 13, 42 podľa Macha; MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 38.

Prvok nárožných drápkov kladie D. Líbal do pol. 12. stor.²²² Podľa A. Merhautovej sa nárožné drápky poprvýkrát objavujú v Špýre v poslednej štvrtine 11. stor.²²³ J. Cibulka poukazuje na tento prvok na rôznych stĺpoch baziliky ako dokladu vzniku tejto stavby po roku 1142.²²⁴

Hlavná loď

- Úvahy o striedaní opôr medzilodných arkádových oblúkov: dva piliere a jeden stĺp. Pravdepodobná je tu existencia stĺpov z fáze predchádzajúcej dnešnému stavu, doložená nálezom pätky v archeologickom materiále [17:D,E].²²⁵

- Piliere arkád majú jednoducho utvárané rímsovité pätky a hlavice. Sú zhodné s tvarovaním patočných rímsových konzoliek pásov oboch bočných lodí [10:B].²²⁶

A. Merhautová kladie tvarovanie týchto ríms do 12. stor.²²⁷ Jedná sa v zásade o chronologicky necitlivý prvok.

- Severný stĺp (jeho pätky a driek) bol vymenený Machom. Jeho pôvodná podoba však bola pravdepodobne románska: bol murovaný z kvádrov opracovaných do kruhového pôdorysu [8:D].²²⁸ Má vankúšovú hlavicu s dochovanými stredovými drážkami [23:C].

- Južný stĺp vankúšovú hlavicu s dohora otočenými nárožníkmi z červeného pieskovca [22:C]. Jeho driek a pätky môžu byť na základe rozdielu s pôvodným severným stĺpom mladšieho pôvodu.²²⁹

Už od 19. stor. sa poukazuje na analógiu tohto typu hlavice k hlaviciam stĺpu v premonštrátskej bazilike v Milevsku, budovanej po roku 1184.²³⁰

- Pätky stĺpu sekundárne nájdeného v základe medzilodných arkád na južnej strane baziliky (východná časť) bola profilovaná dvoma prútmi a so žliabkom uprostred.

Analógie sa podľa A. Merhautovej našli v Gernrode (budované 973-983).²³¹

²²² LÍBAL 1986, 180

²²³ MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1968, 412. Podľa autorky sú hlavice týchto stĺpov zo 17. stor.; MERHAUTOVÁ 1966, 43.

²²⁴ CIBULKA 1936, 36.

²²⁵ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 349, obr. 37 popisuje základ severného stĺpu, ktorý ho datuje do min. Prestavby po požiari 1142. V jeho štvorcovom základe totiž našiel zbytky ohorelých opukových dlaždíc z nejakej staršej podlahy, rovnako ako fragment stĺpu z červeného pieskovca.

²²⁶ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 432, 442.

²²⁷ MERHAUTOVÁ 1966, 46.

²²⁸ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 345-350, obr. 35, 37, 39. Pôvodne niesol podľa Macha stopy rôznych „škrábaní“. Tie mohli súvisieť s dodnes dochovanými rytinami v severnej bočnej lodi a v bývalom murive pri západnom polopilieri severnej arkády; CHOTĚBOR 1985.

²²⁹ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 349 považuje driek a pätky južného stĺpu za dôsledok nejakej mladšej výmeny.

²³⁰ MERHAUTOVÁ 1966, pozn. 85.

- Kuželové pätky nájdené v základoch severnej medzilodnej arkády [17:D]. A. Merhautovou sú považované za archaické, prirad'uje ich k prvotnej bazilike.²³²
- Zdobenie stien hlavnej lode z vonkajšej časti oblúčikovým vlysom nevylučuje A. Merhautová, vzhľadom na nálezy ohorelých oblúčikov v zamurovaní okien.²³³ Jedná sa však o nepodloženú hypotézu.
- Združené okná hlavnej lode majú tvary obnovené Machom podľa originálnych nálezov alebo sú pôvodné [23:B].²³⁴ Majú atické pätky a s nárožnými drápkami, valcové drieky, kubické hlavice a jednoduché sedlá. Konzolky sú väčšinou obnovené Machom podľa autentických nálezov [10:A].²³⁵ Neexistuje zatiaľ žiadny katalóg, ktorý by pomohol určiť skutočne pôvodné prvky v týchto oknách, s možnosťou ďalšieho zrovnávania ich výzdoby.²³⁶

Podľa A. Merhautovej zapadá všeobecne morfológia týchto združených okien do obdobia po roku 1142.²³⁷

- Pôvodné románske polkruhovo zaklenuté okná osvetľujúce hlavnú loď v úrovni nad tribúnami nemajú osy zhodné s osami združených arkádových okien tribúny [3,4].
- Špecifickým prvkom je tzv. krížový útvar dochovaný pod podlahou v ose kostola v superpozícii s osovým hrobom Boleslava II. [8:A,B]. Bol odhalený pri archeologickom výskume a stal sa predmetom mnohých diskusií.²³⁸ Podľa posledných názorov sa jednalo jednoznačne o relikviárovú schránku.²³⁹

K časovému zaradeniu tohto útvaru je možné poukázať predovšetkým na jeho absolútnu datáciu ante quem hrobu Boleslava II., teda pred rok 999 (viď kap. V.1.1.1-2 a Exkurz 2).

Západná krypta

- Utváranie západnej krypty je predmetom dohadov. Archeologický výskum nenašiel doklady pre základy stredových opôr predpokladateľnej krížovej klenby [16].²⁴⁰ Dve klenebné

²³¹ MERHAUTOVÁ 1966, pozn. 85.

²³² MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1968, 413.

²³³ MERHAUTOVÁ 1966, 9.

²³⁴ MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 41.

²³⁵ MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 43.

²³⁶ Mach zdokumentoval pôvodné konzolky, MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 43.

²³⁷ MERHAUTOVÁ 1966, 45.

²³⁸ BORKOVSKÝ 1960; BORKOVSKÝ 1968; BORKOVSKÝ 1975; MERHAUTOVÁ 1966, 51; MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1969, 275 – aj s citáciami zahraničnej literatúry; FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000.

²³⁹ FEHRING 1971; KUBKOVÁ 1996; BRAVERMANOVÁ 2001.

²⁴⁰ Borkovský 1975.

čelá napovedajú existencii krížových alebo valených klenieb. Sú budované zo stredne vysokých kvádrov. Schodíky na chór nad kryptou sú budované z červeného pieskovca, rovnako ako kruhové okienko v severnej stene krypty [23:A].

D. Líbal vyslovil hypotézu o tejto časti ako základe pre vertikálne návazný prvok, tzv. westverk.²⁴¹

Západny záver (tzv. druhá prístavba)

- Pripojenie románskych arkád v prízemí v rámci tzv. druhej prístavby, ktorých otvory boli vyosené v kontexte trojlodného usporiadania a jeho predpokladaného priečelia. Dochovala sa iba jej časť v južnej časti dnešnej fasády [6:C,D].

F. Mach kladie vznik tejto arkády do 1. tretiny 13. stor.²⁴² Mohlo sa jednať o akúsi arkádovú chodbu, ktorá baziliku spájala s príľahlým kláštorom. A. Merhautová nazýva túto časť s odvolaním na Macha ako súčasť átria. Autorka poukazuje na nemožnosť rekonštrukcie rozsahu arkády – nedochoval sa jej dostatočný úsek.²⁴³

- V hmote dnešnej stavby a teda v časti nad fragmentom ešte románskej arkády je dochované obvodové murivo druhej prístavby. Má lomový charakter (v priečelí i po stranách hlavnej lode, dodnes viditeľné [22:B]).²⁴⁴ Táto úprava je typická pre gotické obdobie. Dokladá to aj prítomnosť troch lomených okien vo fasáde tejto prístavby (dnes patrné zvnútra).

Apsidy bočných lodí

- Podkovovité utváranie apsid, odlišné od polkruhovej apsidy chóru [11].

Ako analógie je možné uviesť kostoly sv. Václava v Starej Boleslavi [28:B],²⁴⁵ apsidu kostola Panny Márie na Budči, rotundu sv. Václava na Pražskom hrade, iné mladšie rotundy, ale tiež Mikulčické rotundy. Podľa A. Merhautovej je tento tvar v Európe ranného 10. stor. neobvyklý.²⁴⁶

²⁴¹ LÍBAL 1968, 411; LÍBAL 1986, 175.

²⁴² UŽ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 340-342, obr. 29, 31-32, 34.

²⁴³ MERHAUTOVÁ 1966, 16, 50.

²⁴⁴ LÍBAL 1986, 180.

²⁴⁵ LÍBAL 1986, 173.

²⁴⁶ MERHAUTOVÁ 1966, 29.

- Vyosenie okien v apsidách o 25-40 cm.²⁴⁷
Analogia k tomuto prvku pochádza podľa D. Líbala zo západofrancúzskeho Escales z 11. stor.²⁴⁸
- Okenné záklenky osových okien v apsidách sú zhotovené z jedného kusu kameňa, majú ryhami naznačené klenáky.²⁴⁹
Ako analogia sa často uvádza kostol sv. Jiří v Doubravke u Plzne z konca 10. stor.²⁵⁰
- Jednoduché tvarovanie ríms, absencia lizén a iného členenia [10:B].²⁵¹
D. Líbal to považuje za „archaický znak“. Absencia lizén je nápadná hlavne v kontraste s ich prítomnosťou na hlavnej apside, preto bol tento znak považovaný za možný doklad vyššieho stária apsid bočných lodí voči hlavnej apside.²⁵²

Veže

- Tvaroslovie združených okien, zuborezu a rímsy veží bolo obnovené podľa nálezov pôvodných prvkov [10:D,E].²⁵³ V nálezoch z výplní okien na vežiach prevažovali stĺpiky s atickou pätkou, polygonálnym driekom a kubickou hlavicou [9]. Sedlá deliace okná sú jednoduché a nezdobené.

Podľa A. Merhautovej radí podoba stavebných detailov oboch veží ich stavbu do jednej fáze.²⁵⁴

- Počas Machovej rekonštrukcie boli rozobrané „pôvodné“ kamenné helmice veží a boli nahradené zhodným tvarom, avšak z nového materiálu.²⁵⁵

²⁴⁷ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 432-433.

²⁴⁸ LÍBAL 1986, 173; LÍBAL 1968, 410.

²⁴⁹ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 432-433.

²⁵⁰ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 432-433; LÍBAL 1986, 173; LÍBAL 1968, 410. Autor vraví o ich výskyte aj v 11. stor.

²⁵¹ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 433.

²⁵² LÍBAL 1986, 172.

²⁵³ MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 15-16. Podobne ako u združených okien hlavnej lode i tu absentuje katalóg skutočne pôvodných prvkov. Dochovali sa však pôvodné tvary na Machových vyobrazeniach.

²⁵⁴ MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1968, 413.

²⁵⁵ MACH/ŠITTLER 1910-1912, 77-84, 97-98. V roku 2002-2003 boli tieto helmice podruhékrát vymenené. V tejto dobe došlo k výmene viacerých poškodených častí veží, ktoré zachycuje dokumentácia oboch veží, uložená na Stavebnom odbore Správy Pražského hradu.

Kaplnka sv. Ľudmily

- Pôvodne románske tvarovanie hmoty kaplnky i detailov je radené do doby abatyše Anežky (1200-1228). Bola murovaná z väčších kvádrov.

Detailami odpovedá architektúre severozápadných Čiech 1. pol. 13. stor.²⁵⁶

- Počas gotickej prestavby kaplnky v 14. stor. dochádza k zmene polkruhovej apsidy za polygonálnu, v spodnej časti podloženú priloženými trnožmi vo forme podstáv oporných pilierov [7:C]. Kaplnka bola zaklenutá rebrovou krížovou klenbou.²⁵⁷

- Na južnej strane kaplnky sa dochovali neskoro románske okná lemované valcovým prútom na okraji zošíkmenej špalety.

Analógiou tohto prvku sú napr. ostenia okien v palácovej kaplnke v Chebe, dokončenej pred rokom 1188.²⁵⁸

Samostatná architektonická skulptúra

- Figurálny reliéf tympanónu a k nemu náležiacie obloženie s pletencovým ornamentom [24:A,9:E].

K tejto najvýznamnejšej sochárskej pamiatke súvisiacej s dekorom baziliky sa uvádzajú analógie ako Madonna zo Sedleckého antifonáru či Tišnovský portál.²⁵⁹

- Sekundárne objavené hlavice stĺpov. Počas Machovej rekonštrukcie boli nájdené dve kubické hlavice väčších rozmerov, jedna s prepletenými dračími telami (zamurovaná v okne južnej veže, 26x26,5 cm) a druhá s pletencovým ornamentom [24:B,E].²⁶⁰

D. Líbal uvádza analógiu k oknám paláca v Olomouci.²⁶¹ A. Merhautová ich vďaka väčšiemu rozmeru hypoteticky kladie do západnej krypty, uvádza analógie z kostola sv. Jakuba v Jakube u Kutnej Hory (k roku 1165), Strahova (po 1142) a dračie telá ku Quedlinburku.²⁶²

²⁵⁶ MERHAUTOVÁ 1966, 49, pozn. 97; Mach/Šittler 1913, 133-136.

²⁵⁷ MERHAUTOVÁ 1966, 49-50.

²⁵⁸ MERHAUTOVÁ 1966, pozn. 98.

²⁵⁹ K tomu MERHAUTOVÁ 1966, 79, pozn. 22.; 52-53, pozn. 106-107.

²⁶⁰ LÜSSNER 1887-1889a.

²⁶¹ LÍBAL 1986, 180.

²⁶² MERHAUTOVÁ 1966, 46, pozn. 92.

Diskusia

K problematike nezvyčajného pôdorysného pomeru úzkych bočných lodí k hlavnej je možné doplniť otázku, nakoľko táto situácia nasledovala iba prostú modeláciu prírodného terénu. Z Machovej dokumentácie je zjavný pomerne prudký pokles svahu smerom k juhu už v južnej kaplnke [7:C],²⁶³ je preto možné, že formu trojlodia prispôbili modelácii skalného chrbátu. Zaujímavým je tu veľmi podobný pomer lodí v teplickej bazilike, ktorá podľa všetkého presný rozvrh sv. Jiří kopírovala (viď kap. VII.1.2, [27:B]).²⁶⁴

K otázke charakteru muriva v predrománskom a románskom období na Pražskom hrade sa v poslednej dobe vyjadrila J. Maříková-Kubková.²⁶⁵ Na základe jej analýzy je možné definovať predrománske prvky ako dlhšie a nižšie lomové kamene kladené do vyšších maltových lôžok s čelnou stranou bez jemného opracovania. Kvádrové murivo nastupuje v 1. pol. 11. stor., a to vo forme nízkych a dlhých kvádrov (40-60 cm), základ býva niekoľkokrát odstupnený. V priebehu 11. stor. potom nastupuje striedanie vyšších a nižších riadkov v rôznom rytme. V závere 11. stor. (napr. bazilika sv. Víta na Hrade) sa dĺžka kvádrov skraca.²⁶⁶

V súvislosti s existenciou krypty v kostole sv. Jiří ešte v pokročilom 12. stor., teda v dobe ich postupujúceho odstraňovania, je snád' možné poukázať na príklad susednej svätovítskej baziliky s dvoma kryptami (viď kap. VII.1.2.1.). Do budúca bude nutné skúmať tento prvok v dochovaných záznamoch o liturgii v bazilike sv. Jiří, ktorý by jej existenciu mohol objasniť.

Utváranie združených okien ako v hlavnej lodi, tak na vežiach, je možné zaradiť široko k zhodne utváraným prvkom celej románskej periódy [9:D,30:A]. Blízkou paralelou je okno na fragmente románskej časti bývalého biskupského paláca na Pražskom hrade. K analógiám je možné uviesť napríklad stĺpiky združených okien rovnakej schémy vrátane osmibokých stĺpikov, s krychlovými hlavicami variabilne zdobenými a atickými pätkami s nárožnými drápkami pochádzajúce z Milevska z veže kostola sv. Jiljí, datovanej do doby pred rok 1150 [30:B].²⁶⁷ V rámci veže tejto stavby je zaujímavou ešte jedna analógia. Jedná sa o rímsu na západnej príložke severnej medzilodnej arkády, ktorá svojím utváraním (oblún a nad ním hranolový výbežok), odlišným od ostatných prostých hranolových a skosených či prežlabených ríms budila

²⁶³ MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 20.

²⁶⁴ HEJNA 1960, 236. Rozmery v Tepliciach sú 735 ku 255-260 cm, teda asi 1:2,8.

²⁶⁵ MAŘÍKOVÁ 2008. Autorka sa systematicky venuje predrománskej architektúre nielen na Pražskom hrade; napr. FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000.

²⁶⁶ MAŘÍKOVÁ 2008, 67-70. Autorka takto odlišuje predrománsku techniku lomovým murivom a románsku (od 2. štvrtiny 11. Stor.) kvádrovým.

²⁶⁷ Např. BENEŠOVSKÁ/CHOTĚBOR/DURDÍK/DRAGOUN 2001, 108.

pozornosť od počiatku [23:D]. Zhodná rímsa sa našla práve v kostole sv. Jiljí [30:C].²⁶⁸ K pripomínaným lokalitám z hľadiska analogického utvárania niektorých prvkov patrí aj saské Gernrode. V rámci tejto otónskej baziliky dochádza v 12. stor. k čiastočnému zneseniu stavby a prístavbe západného chóru [31:A]. Už tento prvok je nápadným pri porovnaní dvoch ženských benediktínskych lokalít. V rámci modelácie jednotlivých hlavíc či ríms sa tu vyskytujú analógie, i keď veľmi všeobecného charakteru.²⁶⁹ K utváraniu svätojiřských krychlových hlavíc s členitou čelnou plochou [9:C] radí V. Mencl k oblasti saských benediktínskych hutí ovplyvnených hirsauským hnutím, ktoré sa šíri od pol. 12. stor.²⁷⁰

Zaujímavým príkladom je netypická hlavica pretiahnutého tvaru tzv. komolého ihlanu nájdená Machom sekundárne v ihlane jednej z veží, zrejme pôvodne zo združeného okna, ktorá sa vyznačuje dokonalým opracovaním pomocou sústruhu, ktorý zanechal na stĺpkoch rovnobežné ryhy [9:A].²⁷¹ Jedná sa o vyspelú tchniku, akú používali kamenníci oboznámení s antickými technikami z prostredia ríšskych kolónii. Boli použité na výzdobe fundácii olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka (Olomouc, Melice), kde sú považované za doklad francúzskych vplyvov.²⁷² Pre svätojiřskú baziliku to znamená predovšetkým poukaz na používanie takýchto techník v súvislosti s prestavbou v rovnakom období. Hlavica svojim tvarom pripomína jednu z hlavíc v Gernrode²⁷³ a predovšetkým tvarom identickú hlavicu pôvodom z Pražského hradu [30:E]. Bola vyrobená z červeného pieskovca a je zdobená plochým vegetabilným ornamentom.²⁷⁴ Jej pôvodná lokalizácia nie je známa, snád' pochádza z prvej fáze baziliky sv. Víta.²⁷⁵ V. Mencl ju radí k najstarším románskym hlaviciam u nás, do 11. stor.²⁷⁶

Zaujímavým a výrazným prvkom je utváranie vankúšovej hlavice s náročnými drápkami dohora otočenými [8:D]. Staršia literatúra našla analógiu takmer identických hlavíc v Milevsku. K princípu použitia náročného dráčku na hlavici je možné nájsť analógiu napr. v Libčanoch [30:D], románskom kostole vznikajúcom v okruhu nedochovaného Opatovického kláštora,²⁷⁷ ale tiež na jednej z krychlových hlavíc v krypte baziliky v Tepliciach. V. Mencl ich radí do okruhu

²⁶⁸ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 148.

²⁶⁹ VOIGTLÄNDER 1980, passim.

²⁷⁰ MENCL 1950, 2.

²⁷¹ MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 14. Toto náročné opracovanie popisuje Mach pre viaceré nájdené fragmenty.

²⁷² BENEŠOVSKÁ/CHOTĚBOR/DURDÍK/DRAGOUN 2001, 41-45.

²⁷³ VOIGTLÄNDER 1980, obr. 16.

²⁷⁴ MENCL 1950, obr. 6; MAŘÍKOVÁ 2008, Příloha 4, architekt. článok č. PHA 289.

²⁷⁵ Priradila MAŘÍKOVÁ 2008, mj. 71-72.

²⁷⁶ MENCL 1950, 1; cituje analogické hlavice z Nevers (1068-1097), Gernrode a Quedlinburgu (okolo 1070).

²⁷⁷ Za upozornenie na analógiu ďakujem M. Kovářovi z NPÚ; CECHNER 1904, obr. 135.

sasko-hirsauského vývoja hlavíc z doby okolo roku 1220. Autor však rozlišuje tieto krychlové, a staršie vankúšové hlavice, ktoré radí do oblasti Podunajskej a datuje až na koniec 12. stor.²⁷⁸

Datácia dochovaného fragmentu románskej arkády v priečelí dnešného chrámu **[6:C]** nie je podľa jej samotného utvárania možná, jedná sa o hypotézu na základe 1. dodatočného pripojenia tejto časti voči románskemu trojlodiu z vrcholne románskej fáze (tzv. druhá prístavba) a 2. znalosti o aktivitách za abatyše Anežky (1200-1228). V tejto súvislosti je nutné poukázať na priebeh románskej chodby z 12. stor., ktorá smerovala z kapitulného dobru protiľahlej baziliky k severnej časti západného priečelia sv. Jiří, teda sa s arkádovou prístavbou, ak táto až sem na sever pokračovala, musela nejak konfrontovať. Podľa dochovanej pôvodnej západnej románskej fasády v ukončení prvej prístavby táto arkáda nepochybne tvorila nízky prvok v zmysle chodby alebo átria.

Čo sa týka stratigrafie ríms v južnej kaplnke a jej apside, jedná sa všeobecne o chronologicky necitlivý prvok. Ich vzájomná neprepojenosť (napríklad medzi východnou arkádou kaplnky a jej apsidou) nemusí byť nutne odrazom rôzneho stávia, ale napríklad nedokonalého prevedenia alebo zmeny v procese stavby. Na takomto prvku nie je možné vystavať chronológiu.

K otázke pôvodného utvárania helmíc oboch veží je možné prijať Machov názor o ich pôvodnosti. V tejto súvislosti máme k dispozícii hypotetický ikonografický prameň pochádzajúci priamo z interiéru baziliky – jednu z rytín. Podľa P. Chotěbora sa na tomto vyobrazení môže jednať práve o baziliku sv. Jiří v súvislosti s akousi snád' donátorskou scénou **[21:B]**.²⁷⁹ Ukončenia dvoch veží skutočne pripomínajú dodnes obnovované kamenné helmice. To je možné podporiť ďalšími ikonografickými prameňmi, predovšetkým pražskými vedtami zo 16. a 17. stor.

²⁷⁸ MENCL 1950, 2-3.

²⁷⁹ CHOTĚBOR 1985, obr. 7, č. 22, 632.

V. 1. 3. 2. Výzdoba súvisiaca so stavebnými konštrukciami

V. 1. 3. 2. 1. Nástenné maľby

Fragmentárne dochovaná nástenná maľba nám pomáha v bazilike sv. Jiří datovať niektoré jej časti a získať tak oporné body pre ich zaradenie do doby pred vznik tejto výzdoby. Za najstaršiu je považovaná výzdoba severnej bočnej lode. Maľba v apside (mj. Kristus Pantokrator v mandorle) je tu nanesená na omietke nahodenej na pôvodné kvádrikové murivo. Na páse oddeľujúcom apsidu od lode sa nachádzal vegetabilný ornament, podobný výzdobe severného oblúku podvežia, spájajúci túto bočnú loď s ambitom (tu tiež poprsia anjelov). V prvom klenebnom poli tejto bočnej lode na východnej strane nachádzame mučennické scény. Analýzou týchto malieb dospela Z. Všetěčková k ich zaradeniu niekam snáď už do 80. rokov 12. stor. Chronologicky za touto časťou podľa slohového rozboru nasledujú maľby v presbytári. Nachádzajú sa tu vyobrazenia Nebeského Jeruzalema na klenbe a Krista Pantokratora v konche apsidy, datovateľná je pravdepodobne ešte do konca 12. stor. Novo sú autorkou tieto maľby kladené do súvislosti s pražským biskupom a kniežaťom Jindřichom Břetislavom (vládol 1193-1197). V južnej kaplnke Panny Márie sa potom v apside nachádzajú maľby (mj. Kristus Pantokrator v konche s plastickým dekorom nimbusu, pôvodne určite zlateného s vloženými sklami či polodrahokamami, a ďalej fragment dvanástich apoštolov a tróniaca Madona v apside) kladená do doby asi okolo 1220, v priliehajúcom klenebnom poli (Nebeský Jeruzalem) do doby po roku 1220. Kaplnku ďalej zdobili na južnej a západnej stene maľby datovateľné snáď do 1. pol. 13. stor., patria zrejme k úpravám za abatyše Anežky (1200-1228). Na pilieroch arkád medzi južnou kaplnkou a južnou bočnou loďou sa dochovali maľby postáv (Sv. Biskupov a archanjela Michaela, tzv. Psychostasis) datovateľné do doby okolo pol. 13. stor., snáď za abatyše JUDITY (od 1260). Takto sa datujú i maľby sv. Kryštofa a scény z legendy sv. Blažeja na západnej stene kaplnky. Do doby po roku 1220 sú kladené aj ornamente dochované na vnútornom líci tretieho trojarkádového okna na južnej strane baziliky [23:B]. Je tiež možné, že z 2. štvrtiny 13. stor. pochádzajú tiež maľby z tretej arkády južnej tribúny (Kristus medzi sv. Petrom a Pavlom), namaľované pôvodne v jej vymurovanej výplni a počas reštaurácie na začiatku minulého

storočia prenesené (dnes v Národnej galérii v Prahe). Neskoro gotické maľby sa v bazilike dochovali na oblúku medzi presbytárom a kaplnkou sv. Ľudmily.²⁸⁰

Z podobných úprav sú ešte zmieňované zbytky polychrómie nájdené na rímsach pilierov medzilodných arkád baziliky a tiež červene vymazávané spáry týchto pilierov.²⁸¹

V. 1. 3. 2. 2. Ryté kresby v interiéri baziliky

Svojrázny druhom „výzdoby“ baziliky sú rytiny dochované na lícnej ploche románskych kvádrov v interiéri baziliky [21].²⁸² Jedná sa o kresby rôzneho druhu a nápisy, ktoré je čiastočne možné datovať do stredovekého obdobia. V dnes dochovanom stave sú koncentrované v blízkosti apsid v severnej a južnej bočnej lode, v severnej bočnej lodi v miestach záveru medzilodnej arkády na jej západnej strane a v schodisku na južnú vežu. Majú rôzne ikonografické námety a výtvarnú úroveň ich prevedenia. Od nej predovšetkým závisí problematicky zaraditeľný slohový výraz.²⁸³ V niektorých je snáď zachytené najstaršie ikonografické vyobrazenie niektorých objektov Pražského hradu [21:B].²⁸⁴ Nachádzajú sa medzi nimi i kvalitné kresby pripomínajúce románsku knižnú maľbu a plastiku [21:A].²⁸⁵ Pokus o datáciu týchto rytín, možný iba v minimálnom množstve prípadov, ich radí do románskeho obdobia. Pritom takto datované sú ryté kresby vo všetkých z najfrekventovanejších častí ich výskytu v rámci baziliky.²⁸⁶ Výčet analógií z iných románskych objektov (vrátane napr. románskeho okna biskupského paláca na Hrade) potvrdzuje ich datáciu. V jednom prípade sa našla rytina prekrytá omietkou datovanou do 13. stor.²⁸⁷ Štylizované prevedenie svädčí väčšinou v malú zručnosť rytea než slohový prejav, no u najkvalitnejších kresieb by bola možná ich hlbšia výtvarná analýza [21:A].²⁸⁸

²⁸⁰ Maľby takto naposledy dotovala VŠETEČKOVÁ 2005. Staršie práce ďalej MÁDL 1890; MAŠÍN 1954; MAŠÍN 1984.

²⁸¹ MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1976, 561, podľa Macha.

²⁸² Spracoval CHOTĚBOR 1985, 628-643.

²⁸³ CHOTĚBOR 1985, napr. obr. 3, č. 34, 39.

²⁸⁴ CHOTĚBOR 1985, obr. 7, č. 22.

²⁸⁵ CHOTĚBOR 1985, obr. 9, č. 6, 45.

²⁸⁶ CHOTĚBOR 1985, č. 2, 6, 34, 45 podľa obr. 1.

²⁸⁷ CHOTĚBOR 1985, obr. 9, č. 5.

²⁸⁸ CHOTĚBOR 1985, 636, obr. 9, č. 6 a 45.

VI. Vyhodnotenie a datácia stavby

Na základe poznatkov získaných z historických, archeologických, stavebne-historických a umelecko-historických výsledkov je možné zhrnutím kapitol III.-V. poukázať na súčasnú predstavu o vývoji baziliky sv. Jiří. Priame časové zaradenie sa pritom odvíja predovšetkým od priamych historických zmienok. Jedná sa o obdobie od 10. stor, kedy tento kostol vzniká ako samostatný chrám založený na počiatku Vratislavom, do ktorého sú v roku 925 prenesené ostatky sv. Ľudmily, a kedy je k nej na začiatku 70. rokov 10. stor. pripojený ženský benediktínsky konvent. Poznáme tiež tri konkrétne panovnícke pohreby v bazilike, a to Vratislava I. (†921), Boleslava II. (†999) a Oldřicha (†1034). V 12. stor. dochádza k radikálnej prestavbe po ničivom požiari v roku 1142, kedy mal byť „kláštor do základov vyvrátený“. Abatyše známe z písomných prameňov pripomína aj vyobrazenie na reliéfe z 13. stor., ktorý pochádza z baziliky [24: A]: prvá abatyša Mlada (od 973), „druhá zakladateľka“ Berta (1145-1151) a „obnoviteľka chrámu“ Anežka (1200-1228). Historický dátum priamo odkazujúci na sv. Jiří je pritom aj založenie teplickej vetve týchto benediktínok (1158-1164), ktoré vo svojom konventnom románskom chráme kopírovalo pôdorysné schéma dnešnej baziliky (viď kap. VII.1.2; [27: B]).

Archeologickým výskumom boli definované tri základné fáze stavby, pozorovateľné z jej podzemných častí. Aj keď neexistuje žiadne spojenie s murovaným krížovým útvarom, porušeným hrobom v ose baziliky priradovaným Boleslavovi II. (teda k roku 999 a útvar z doby pred ním), je pravdepodobné, že kamenný murovaný bazilikálny záver (v pôdoryse) vrátane jeho prístavby snáď pochádza už z 10. stor. Odpovedalo by to reprezentatívnej forme prvého hradného chrámu, ktorému od roku 972/973 susedí biskupské sídlo. Tomu neodporuje ani stvárnenie dochovaných prvkov pravdepodobne z tejto stavby, akými sú sekundárne v základoch mladšej stavby zamurované architektonické články z červeného pieskovca. Snáď je možné počítať s archaickými pätkami medzilodných arkád v základoch súčasných arkád. Bazilika tak bola utváraná približne v dnešnej schéme s plnou stenou v západnej polovici hlavnej lode a arkádami v časti východnej. To by ostatne vysvetľovalo aj formovanie mladšej, vlastne dnešnej stavby, ktorá sa práve existenciou plnej steny v západnej polovici líši od súdobých bazilik s bežným priebehom medzilodných arkád v celej dĺžke stavby (viď kap. VII). Zo slohových prvkov tejto prvej baziliky je možné menovať ešte jej netypický pôdorys s veľmi úzkymi bočnými loďami, ktorý sa odrazil aj vo forme mladšej románskej stavby. Bolo naznačené, že táto modelácia môže

súvisieť so staršími otónskymi a karolínskymi stavbami, jej podmienkou však mohol byť aj prostý prírodný faktor – modelácia skalnatého ostrohu.

V rámci tejto najstaršej stavby dochádza k pripojeniu obdĺžneho útvaru na spáru k jeho západnej časti. Táto spára sa prejavuje aj v nadzemnom murive (označené ako zvislá spára tzv. prvej prístavby), je preto nutné počítať so zapojením tejto hranice do priebehu stavby po roku 1142. Predovšetkým dôkazom toho je samotná existencia západnej krypty, ktorá túto hranicu rešpektuje. Spára v južnej stene hlavnej lode je preto nepochybne odrazom rozvrhu staršieho stavu, môže poukazovať na priebeh stavby a využitie starších konštrukcií v Bertinej vrcholne románskej stavbe. Krypta vzniká na základe archeologického rozboru v takto definovanej tretej fázi, po roku 1142, čomu odpovedá aj charakter jej kvádrikového muriva dochovaný v klenebných čelách na južnej strane (nijak sa neodlišuje od vyššie dochovanej románskej stavby).

Pokiaľ v bazilike pokračovali v 11. stor. stavebné aktivity, nemáme o nich doklad ani v písomných, ani v archeologických a stavebne-historických prameňoch. Naopak, tieto pramene nesú zhodú informáciu o vzniku väčšiny častí skúmanej baziliky v období 12. storočia. V písomných prameňoch zmienený požiar v roku 1142 musel byť preto impulzom pre vybudovanie stavby takmer celej nanovo. Vzniká v pôdoryse definovanom staršou bazilikou, ktorej časti sa dochovali v západnej polovici baziliky, východná časť je pritom nová už od základov. Vzniká tak kostol naviazaním na staršiu stavebnú tradíciu a pripojením časti novej. Archeologicky sa podarilo dokázať takéto neskoré časové zaradenie aj pre východnú kryptu, čo je v kontexte súdobej architektúry menej obvyklé (viď kap. VII). Polovica 12. stor. je obdobím, kedy krypty z kostolov postupne miznú vplyvom hirsauskej reformy (viď kap. VII.2), v bazilike sv. Jiří je preto možné poukázať na staršiu tradíciu domácich bazilík, ktoré túto kryptu mali, ako baziliky v Starej Boleslavi **[28:B]**, na Břevnove či sv. Víta na Pražskom hrade **[25:B]**.

Stavebne-historický rozbor stojacich častí sa preto viaže až na takto definovanú vrcholne románsku fázu. Niektoré jej archaické prvky preto nie je možné považovať za priamo staršie, no nepochybne poukazujú na návznosť na tradíciu resp. variabilitu prvkov používaných v tomto období. Týka sa to zrejme úzkeho tvaru bočných lodí či tvaru ich apsid s prvkom šikmo položených a vyosených okienok, so záklenkom z jedného kusu kameňa. Pre použitie pilierov a jedného stĺpu v medzilodných arkádach nie je možné bezpečne ich označiť za plánované striedanie opôr, skôr za naznačenie tradície, týkajúcej sa použitia stĺpov aj v staršej stavbe. Táto

otázka je však ťažko riešiteľná pre malý počet dochovaných opôr. Nepravidelný rozvrh celej východnej časti, vrátane od počiatku plánovanej nástavby bočných veží (na severnej strane táto veža vytvára v priebehu bočnej lode nepravideľnosť) a dnes v pôdoryse celej južnej kaplnky, je na rozdiel od starších prác nutné označiť za organicky pochádzajúci až z 12. stor., pričom nie je možné bezpečne doložiť starší stav. Zdá sa, že sem spadá aj existencia bočných tribún, ktoré vo východnej časti prekonali akýsi vývoj, ktorý odráža posunutie ich k východu ich ukončenia. S tým súvisí aj prerazenie arkádového oblúku v prvom poschodí severnej steny južnej veže. Logické by bolo spojenie tejto úpravy s prístavbou kaplnky sv. Ľudmily. V rámci tribún došlo aj k zvýšeniu podlahy, nie je však možné určiť dobu, kedy k tomu dochádza. To bolo kladené do súvislosti so vznikom arkádových združených okien, ktoré je ale na základe formálnych prvkov kladené do 12. stor. Otázka tzv. prvej prístavby je pritom na základe vyššie zmienených indícií riešená v priebehu stavby po roku 1142 a odráža iba spôsob vysporiadavania sa so zbytkami staršej stavby, definovanej archeologicky. Aj na základe absencie tejto spáry v úrovni nad podlahou západného chóru na severnej strane je pravdepodobné, že dĺžka baziliky od počiatku presahuje západnú kryptu na západ, vrátane pôvodnosti posledného združeného okna. Mladšou je potom až druhá prístavba, v prízemí ešte súvisiaca s arkádami neskoro románska a vo vyššej časti odrazom posunu západného priečelia v dobe gotickej. Pôvodný románsky štít sa pritom zachoval na rozmedzí tejto tzv. prvej a druhej prístavby.

Do budúca bude možné pomocou lepších metód zamerania detailne analyzovať rôzne z nelogických prvkov v stavbe, napr. otázku priečného pásu v južnej bočnej lodi a možnosti, že pôvodne niesol schodisko na tribúnu. Týka sa to aj detailného riešenia komunikácie medzi tribúnami a západným chórom a existencie navrhovaných pavlačí.

V rámci najmladšej etapy je možné definovať pripojenie kaplnky sv. Ľudmily v 13. stor., kedy vzniká aj výmalba v juhovýchodnej časti chrámu. Postupná výmalba južnej kaplnky až v tomto storočí nekorešponduje s dobou tesne po jej vzniku, muselo sa preto jednáť o samostatný výzdobný program, snáď súvisiaci s aktivitami abatyše Anežky. Nástenné maľby vo východnom presbytári a v severnej bočnej lodi neodporujú vzniku týchto prvkov v časovom odstupe od postavenia baziliky. Bohatý súbor pravdepodobne ešte románskych rytín, zachytených v chráme, tiež podporuje ich vznik v priebehu niekoľkých desaťročí v stavbe po roku 1142, je však možné že tieto pochádzajú čiastočne aj z vrcholne stredovekého obdobia.

Zaradenie jednotlivých architektonických prvkov, vrátane spôsobu románskej techniky (napr. murovania klenieb, kvádrikovú techniku) je možné považovať za reprezentatívne pre toto obdobie 12. stor. i v kontexte súdobej architektúry (viď ďalej kap. VII). Zároveň na výrazovo strohejšej stavbe vynikajú nálezy náročne prevedených architektonických článkov, nájdených mimo svoju primárnu polohu, preto sa s nimi ťažko pracuje. Niektoré hlavice s ornamentálnym dekorom i technikou prevedenia vynikajú nad dobový kontext. V tejto súvislosti sa časti poukazuje na najkvalitnejšiu architektonickú skulptúru u nás, napr. z biskupského paláca v Olomouci, ktorej väzby na pražský kniežací dvor vedú cez biskupa Jindřicha Zdíka (viď kap. VII.1). V rámci českého prostredia sa poukazuje na podobnosť s Milevskom, lokalitou s dvoma románskymi kostolmi. Hlavice stĺpov medzilodných arkád v bazilike sv. Jiří (predovšetkým južnej) sa pritom na tejto lokalite vyskytujú s oneskorením v závere 12. stor. v rámci premonštrátskej baziliky. Tieto otázky analýzy fragmentov skulptúry zostanú do budúca otvorené a môžu priniesť ešte prekvapivé výsledky. Väčšia pozornosť bola zatiaľ venovaná iba reliéfu tympanónu s vyobrazením osobností kláštora, datovaného do 1. pol. 13. stor.

VII. Architektonický kontext románskej baziliky

VII. 1. České prostredie

Bazilika sv. Jiří pôsobí v kontexte románskej architektúry v Čechách takmer ako solitér. Svoje reprezentatívne postavenie získala predovšetkým dobrým stavom dochovania, zvýrazneným nadštandardnou pamiatkovou starostlivosťou 19. storočia. Touto puristickou rekonštrukciou získala predovšetkým názorný charakter, ten však zastiera jej väzby na väčšinou iba fragmentárnejšie dochovanú románsku architektúru českého prostredia.

Existuje niekoľko druhov väzieb, v rámci ktorých môže túto stavbu v rámci nášeho prostredia posudzovať. Sú to predovšetkým väzby topografické, chronologické, formálne a ideové (náboženské a politické). Už na tomto mieste je možné pripomenúť, že sa tieto skupiny v každom hodnotení prelínajú, čo je dané 1. fragmentárnosťou dochovanej pramennej základne a 2. pomerne malou škálou variability foriem a uniformitou, v románskej architektúre priekaznou predovšetkým v dobe jej vrcholu v 12. storočí. Nasledujúce zhrnutie má poukázať na základné z týchto väzieb, dovoľujúce pochopiť svätoujiřskú baziliku ako odraz dobového umenia a myslenia a priblížiť tak jej historický význam.²⁸⁹

VII. 1. 1. Praha

V pražskom prostredí je nutné vnímať baziliku sv. Jiří 1. v jej tesnom topografickom spojení s dochovanou románskou architektúrou Pražského hradu a 2. v rámci ideovo-chronologickej väzby na architektúru zakladanú v tejto stále ešte tzv. ranostredovekej sídelnej

²⁸⁹ Na tomto mieste je nutné poukázať na obmedzený výber tejto práce na samotnú baziliku bez analýzy dochovaných a zatiaľ iba nedostatočne vyhodnotených kláštorných budov (mj. BORKOVSKÝ 1975; DURDÍK/CHOTĚBOR 1994). Tie patria predovšetkým do kontextu najstarších kláštorných stavieb u nás i v Európe, a to na základe dochovaných pozostatkov prvej murovanej fáze až do obdobia 12. stor. Nasledujúce zhrnutie je nutné vnímať s poukazom na neoddeliteľnú väzbu tejto baziliky na kláštorný konvent a s tým súvisiacich nárokov na jej stavebnú a umeleckú podobu, táto otázka však zatiaľ zostane iba vyslovená.

aglomerácii.²⁹⁰ V tomto zmysle sa jedná predovšetkým o premyslené fundácie Vladislava II. (1140-1173), prvého českého kráľa (od r. 1158) a jeho manželiek Gertrúdy Babenberskej a potom Judity Durynskej, obklopeného vzdelanými osobnosťami ako pražský biskup Daniel a olomoucký Jindřich Zdík, ktoré obohatilo Prahu o niekoľko románskych, nie len sakrálnych stavieb. Napokon 3. topografické a umelecké spojenie odráža kontext románskeho staviteľstva s jedným bohate dochovaným prameňom, ktorý sa stal zdrojom znalostí o románskej architektúre a staviteľstve nielen v úzkom prostredí aglomerácie: komplexom pražských románskych domov.

VII. 1. 2. 1. Pražský hrad

Čo sa týka románskej architektúry Pražského hradu [25:A], vyniká jej prudký nárast od doby Soběslava I. (1125-1140), ktorý začal s jeho románskou prestavbou po pol storočí sídlenia na Vyšehrade. Hrad získava novú starostlivosť, odrážajúcu znova jeho charakter panovníckeho sídla. Predovšetkým vzniká nová kamenná hradba, budovaná od roku 1135. Z nej je možné poukázať na dodnes dochované časti vlastného priebehu hradby, niekoľkých veží a spevňujúcich vežíc. Z veží vynikajú tri dochované v miestach bývalých vstupov do areálu, tzv. biela, čierna a južná. Románska hradba reprezentuje predovšetkým funkčne zameranú stavebnú konštrukciu, čomu sa podriadil aj jej minimálny umelecký výraz (možné je napr. sledovať stopy opracovania románskych kvádrov). Ranostredoveké hradisko sa tak začína premieňať na kamennú rezidenciu. Vzniká dnes čiastočne dochovaný kamenný románsky palác a jeho kaplnka Všetkých svätých (vysvätená v roku 1185).²⁹¹

Dôležitým stimulátorom rozvinutej stavebnej aktivity bola nutnosť obnoviť objekty zničené požiarom v roku 1142. Do tejto etapy náleží okrem stavby baziliky a kláštora sv. Jiří aj stavba nového biskupského sídla ako dvojposchodového paláca. V rámci neho sa dochoval fragment severného múru, zahrnujúci združené okno analogické k oknám zo sv. Jiří. Na oboch stavbách sa zhodne jednalo o jednoduchý typ okna s dekorom obmedzeným na formálne, umelecky nezvýraznené znaky (jednoduché sedlá, hlavice, drieky a pätky stĺpov arkády). Medzi vrcholne románske stavby 12. stor. patria na Hrade ešte pozostatky dvoch jednolodných

²⁹⁰ O meste v pravom slova zmysle hovoríme až od 13. stor. so vznikom autonómneho právne vymedzeného sídelného celku (k tomu napr. KLÁPŠTĚ 2005; ŽEMLIČKA 1997).

²⁹¹ K románskym stavbám na Pražskom hrade napr. DRAGOUN 2002, 9-43; CHOTĚBOR 1994.

kostolík, kostola Panny Márie²⁹² a tzv. sv. Bartolomeja.²⁹³ K poslednému priliehala románskou technikou murovaná chodba, ktorá ho spájala s bazilikou sv. Víta, Václava, Vojtecha a Panny Márie (bežne skracované na sv. Víta). Obdobná chodba vznikla medzi kapitulným domom biskupskej baziliky a chrámom sv. Jiří [25:A].

Samostatnú kapitolu, dôležitú pre pochopenie kontextu baziliky sv. Jiří, predstavuje najvýznamnejšia dochovaná sakrálna stavba Pražského hradu, bazilika sv. Víta, hlavný biskupský chrám [25:B]. Jeho prvú fázu tvorí stavba z rokov 1060-1093/96, ku ktorej postupne vzniká sústava kláštorných budov kapituly budovaných okolo rajského dvora, umiestené v severnej návaznosti na ňu.²⁹⁴ Jednalo sa o dvojchórovú baziliku so západným transeptom, s dvojicou veží k nemu priliehajúcich a s kryptou umiestnenou pod každým z chórov. Na základe rozboru liturgických prameňov v kontexte architektúry sa podarilo v poslednom spracovaní dokázať väzbu tejto baziliky na dve prostredia. Západná časť s chórom Panny Márie a kryptou sv. Martina bola postavená podľa vzoru mohučského metropolitného chrámu (predpokladajú sa priame liturgické nariadenia) a je možné ju zaradiť do kontextu porýnskych dvojchórových bazilik, predovšetkým priamo mohučskej katedrály sv. Martina (zasvätenie západnej časti) a sv. Štefana (zasvätenie východného chóru), či kolínskej katedrály sv. Petra a Panny Márie. V rámci mohučského chrámu je dôležité napojenie jeho západného chóru sv. Martina na západne položený kostol Panny Márie prostredníctvom chodby. Na východe dopĺňa túto úzku skupinu kostolov átrium. Liturgické vzory (vrátane formálnej - vzorovej stavebnej podobnosti tejto časti) sa však nezhodovali s odvodením architektonického dekoru, ktorý túto časť baziliky spája so severnou adriatickou oblasťou. Východná časť potom súvisela s kultom domácich svätcov a umelecky bola uniformnejšia, s možnou väzbou na rakúske a bavorské prostredie.²⁹⁵

V priebehu 12. stor. tak vzniká samostatný kapitulný okrsk. Jeho centrum tvorí biskupská bazilika, napojená chodbami na jednolodný kostolík tzv. sv. Bartolomeja na juhu a na baziliku sv. Jiří na východe.²⁹⁶ Práve východná chodba, v prameňoch nazývaná ako *Via longa*, na

²⁹² K nemu diskusia, mj. FROLÍK/MARÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000.

²⁹³ Tento kostol nebol dodnes archeologicky spracovaný, jeho patrocínium určené ako sv. Bartolomeja nemá oporu v prameňoch; MARÍKOVÁ-KUBKOVÁ/EBEN 1999, 236.

²⁹⁴ Tieto stavby vznikajú postupne v priebehu celého románskeho obdobia, dochovali sa však iba fragmentárne, napr. DRAGOUN 2002, 31; MARÍKOVÁ 2008, Příloha 5.

²⁹⁵ MARÍKOVÁ 2008, 92-116, obr. 4/9.

²⁹⁶ Ich pozostatky (vo forme jednoduchých koridorov murovaných kvádkovou technikou) sa podarilo odкрыť archeologickým výskumom (BOHÁČOVÁ/FROLÍK/ŽEGLITZ 1989). V južnej chodbe sa našiel jeden z najvýznamnejších hrobov Hradu, kedy v murovanej hrobke spočíval jeden z jeho významných cirkevných

základe posledného geodetického zamerania smerovala do kapitulného domu v tesnom severovýchodnom susedstve východného chóru baziliky. Z dochovaného fragmentu je možné určiť smerovanie tejto chodby k severozápadnému koncu baziliky sv. Jiří.²⁹⁷

Exkurz 1: Liturgický význam baziliky v kontexte architektúry Pražského hradu

Priebeh liturgie a jej priamy vplyv na utváranie románskej architektúry Pražského hradu patria k otázkam donedávna opomíjaným.²⁹⁸ V kontexte najstaršej kresťanskej monumentálnej architektúry, predovšetkým neskoro antickej a v návaznosti na ňu karolínskej a otónskej, je táto otázka jednou z podstatných. Umelecké stvárnenie týchto stavieb na ňom priamo nezávisí, z ideového hľadiska vzniku sakrálnej architektúry je však nepostrádateľný. Nepriamo sa totiž tento kontext prejavuje v rozvrhu stavieb, pomáha nám lepšie pochopiť napríklad komunikačné schémy, vzťah k úcte k ostatkom a topografiu liturgie v konkrétnej stavbe. Prítomnosť kláštora a nutnosť konventnej klauzúry je potom ďalším z faktorov ovplyvňujúcich utváranie týchto stavieb. Jedná sa predovšetkým o vstup do diskusie nad metódou umelecko-historického bádania, v zmysle ich komplexného pochopenia.

Pojmy v tomto smere skloňované sú tzv. stacionárna bohoslužba a tzv. rodina kostolov.²⁹⁹ Základnou úlohou stacionárnej bohoslužby je deklarovat' jednotu cirkvi tým, že sa najdôležitejšie eucharistické slávnosti liturgického roku v rámci mestskej obce nefixovali na jeden sakrálny priestor, ale putovali podľa pevne stanoveného poriadku po určitých stavbách. Ich topografický rámeč sa potom nazýva tzv. rodinou kostolov. Tie sa v ranom stredoveku menia na akési architektonicky uzatvorené sakrálne celky, v ktorých sa kumulujú a zmnožujú jednotlivé liturgické funkcie.³⁰⁰ K príkladom patrí predovšetkým prostredie neskoroantického Ríma, prevzaté karolínskym prostredím, napr. v Metách či v už v zmieňovanej Mohuči a Kolíne nad Rýnom. Tento model v istej podobe prežíva zrejme vo väčšine centier doby románskeho stavebného výrazu. Ako príklady je možné z nám najbližších oblastí menovať Regensburg a krakovský Wavel.³⁰¹

predstaviteľov, možno niektorý z biskupov 2. pol. 12. stor. Ako milodary dostal do hrobu medený kalich s paténou. FROLÍK 2005b, 141-144.

²⁹⁷ Napr. MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/EBEN 1999, 235-236, obr. 1:6. Za informáciu o mieste napojenia k bazilike sv. Jiří ďakujem J. Maříkovej-Kubkovej, ktorá disponuje zatiaľ nepublikovaným zameraním.

²⁹⁸ Tento vzťah v poslednej dobe zvyrazňujú MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/EBEN 2008.

²⁹⁹ Napr. POMFYOVÁ 2005 s ďalšou lit.

³⁰⁰ POMFYOVÁ 2005, 109.

³⁰¹ POMFYOVÁ 2005; MAŘÍKOVÁ 2008 s ďalšou lit.

Z najlepšie dochovaných lokalít je možné detailne študovať tie, kde je stav pramenej základne veľmi dobre známy, a to ako archeologicky a umelecko-historicky, tak z hľadiska dochovania písomných prameňov, predovšetkým bezprostredne dochovaných liturgických kníh. Pražský hrad tu hrá jednu z mála lokalít, kde sa dochovalo komunikačné schéma románskych chodieb medzi biskupskou bazilikou a kostolíkom po jeho južnej strane a kapitulným domom a bazilikou sv. Jiří. Táto otázka ešte nebola komplexne v literatúre rozobraná, obsahuje však potenciál pre ďalšie špecializované štúdium.³⁰²

Exkurz 2: Poznámka ku kultu svätých v bazilike sv. Jiří

V súvislosti s uctievaním ostatkov môžeme v bazilike sv. Jiří poukázať diskusiu týkajúcu sa dvoch konkrétnych miest či stavebných štruktúr. Prvou z nich je drobnejšia murovaná štruktúra, útvar vo forme kríža umiestnený v centre kostola pod podlahou [8:A,B].³⁰³ Archeológ Ivan Borkovský ho interpretoval ako baptistérium, jeho hypotéza však bola presvedčivo vyvrátená – jednalo sa o relikviárovú schránku.³⁰⁴ Existenciu krucifixu nad hrobom sv. Ľudmily pritom zmieňuje už stredoveká legendistická literatúra.³⁰⁵ M. Bartlová sa domnieva, že sa jednalo o oltár sv. Kríža, ktorý mal byť nad hrobom umiestnený. Takéto oltáre sa pritom bežne nachádzali vo východnej časti chrámu pred chórom.³⁰⁶ Autorka preto súdi, že práve podzemný útvar kríža bol vybudovaný pre pôvodné Ľudmiline ostatky, ktorej v tej dobe samostatný oltár zasvätený nemohol byť.³⁰⁷ Existencia oltára sv. Kríža v bazilike je pritom známa až do 19. stor., kedy stál pri severnej stene presbytára.³⁰⁸

Krížový útvar bol porušený hrobom Boleslava II., z čoho sa dá uvažovať aj o strate pamäti o jeho presnom umiestnení resp. jeho nejasnom označení.³⁰⁹ Pochádzal by teda niekedy z priebehu 10. stor. Takto starej úcte odpovedá aj liturgická prax zaobchádzania s relikviami,

³⁰² V súčasnosti na týchto otázkach pracujú J. Maříková-Kubková v spolupráci s D. Ebenom a D. Foltýnom.

³⁰³ Bol odhalený už F. Machom, neskôr ho mal možnosť preskúmať I. Borkovský - BORKOVSKÝ 1960; BORKOVSKÝ 1975, 28-32.

³⁰⁴ BORKOVSKÝ 1960b; FEHRING 1971; KUBKOVÁ 1996.

³⁰⁵ BRAVERMANOVÁ 2001, cituje pre 13. stor. FRB II, 290, 367.

³⁰⁶ BRAVERMANOVÁ 2001, 473 cit. HLOBIL 1985, 393. Analógia pre existenciu oltára sv. Kríža uprostred bazilikálneho trojlodia je v biskupskom chráme v Pěcsi z 11.-12. stor., kde bol akcentovaný baldachýnom. Lemovali ho vstupy do rozľahlej halovej krypty. Výskumom sa podarilo zistiť, že porušil starší významný aristokratický hrob v línii osy kostola. POMFYOVÁ 2006, 216 s ďalšou lit.

³⁰⁷ BRAVERMANOVÁ 2001, 473. Autorka poukazuje na súvis s hrobom zakladateľa v tomto mieste.

³⁰⁸ Zap 1860-1861, 171, obr. na str. 167.

³⁰⁹ Za konzultáciu ďakujem J. Maříkovej-Kubkovej; tiež BRAVERMANOVÁ 2001, 476-477.

kedy tieto od mladšieho raného stredoveku začínajú vystupovať na povrch, aby bolo možné relikvie sprístupniť očiam veriacich.³¹⁰

Z naznačeného kontextu je preto možné vysloviť dve možné hypotézy. M. Bravermanová poukazuje v tejto súvislosti a na základe rozboru Kristiánovej legendy na uloženie ostatkov Ľudmily pod úroveň podlahy a určitým spôsobom upravený, čo by odpovedalo ich umiestneniu práve v krížovom útvare. Ten mohol odpovedať oltáru sv. Kríža, ktorý v týchto miestach mohol stáť.³¹¹ Inou možnosťou je, že tento útvar náležal už od počiatkov najstaršiemu chrámu sv. Jiří, a mohol tak napríklad uchovávať hlavné chrámové relikvie. V tom prípade by sa nachádzal v tesnej blízkosti hlavného oltára, čo dovoľuje spresniť či podporiť už vyslovené závery o možnom ukončení prvotnej baziliky v blízkosti tohto útvaru.

Do úvah o kulte svätých zapadá aj nepravidelnosť v pôdoryse baziliky, ktorý vznikol vybudovaním samostatnej kaplnky na južnej strane baziliky, teda na strane odvrátenej od kláštorných budov. Práve táto nepravidelnosť podnecovala jej posudzovanie ako akéhosi staršieho prvku, dokonca ako prvého kostola sv. Jiří. Kaplnka však vzniká v priamej súvislosti s dnešnou bazilikou, s ktorou je stavebne previazaná (viď kap. V.1.2.1). O jej pôvode v staršom období nemáme žiadne dôkazy, aj keď tu už prebehol archeologický výskum (naposledy skúmal I. Borkovský však iba stav zanechaný Machom počas rekonštrukcie). Jediný prvok, ktorý budí pozornosť je hrob v ose kaplnky [18:A]. O ňom nejde bezpečne rozhodnúť, či nemohol patriť k nejakému staršiemu pohrebu, napríklad preneseným ostatkom sv. Ľudmily z Tetína v roku 925, obdobne zaobchádzaniu s prenesenými ostatkami sv. Václava zo Starej Boleslavi v 1. pol. 10. stor.³¹² Miesto jej pôvodného uloženia v bazilike presne nepoznáme, vedľa hypotézy o ich umiestnení v podzemnom útvare formy kríža je toto druhou, v literatúre vyslovenou možnosťou.³¹³ Takáto hypotéza sa nevymyká predstave o funkcii laterálnych kaplniek bazilík ako súvisiacich s kultom svätých či úcte k ostatkom. Dnes známe zasvätenie tejto kaplnky je Panne Márii.

³¹⁰ K tomu POMFYOVÁ 2006, 211-213; J. Maříková- Kubková vidí zavádzanie tejto praxe v ukladaní ostatkov pod zem v našom prostredí práve niekedy v raných počiatkoch cirkevnej architektúry, snáď v 10. stor. Napríklad ešte v 1. pol. 10. stor. bolo prenesené telo sv. Václava uložené do hrobu v rotunde sv. Víta; ústna konzultácia.

³¹¹ BRAVERMANOVÁ 2001, 472-477.

³¹² K prenosu ostatkov Kristiánova legenda; FRB I, 211-213.

³¹³ O pôvodnom umiestnení hrobu sv. Ľudmily v hrobe v ose kaplnky uvažoval BORKOVSKÝ 1975, 66; tiež CHOTĚBOR 1994, 98; toto spochybňujú FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, 138; k čomu sa prikláňa BRAVERMANOVÁ 2001, 472.

Príkladov takto pričlenených kaplniek je v Európe nepreberné množstvo.³¹⁴ Je potrebné ich posudzovať individuálne.³¹⁵ U sv. Jiří nemáme dostatočný počet prameňov pre posudzovanie tejto kaplny. Indície pre jej hypotetické priradenie do kontextu úcty k sv. Ľudmile je málo a sú viacznačné (prítomnosť neznámeho hrobu, zasvätenie kaplnky). Preto pokiaľ prijmeme názor o pôvodnom umiestnení ostatkov sv. Ľudmily v krížovom útvare v strede baziliky, bude nutné konštatovať otvorenosť otázky o pôvodnej funkcii tejto kaplnky.

VII. 1. 2. 2. Sídlná aglomerácia pri Pražskom hrade

V rámci druhej skupiny väzieb pražského geografického prostredia 12. stor. vznikajú stavby súvisiace s panovníckou osobou Vladislava II., jeho manželiek a blízkych spolupracovníkov. V tomto zmysle je nutné menovať Strahovský kláštor (k bazilike vid' nižšie) [27:A], baziliku Panny Márie pod Řetězom s kláštorom johanitov na Malej Strane [26:E], a nepochybne Juditin most s malostranskou mosteckou vežou. Z pražského prostredia pochádza ešte jedna bazilika datovaná do obdobia vlády Vladislava II., a síce sv. Petra Na Poříčí [26:A], považovaný súčasť nemeckej osady. Do formálne blízkeho architektonického kontextu zapadá ešte bazilika sv. Václava na Proseku [26:B], ktorá je datovaná do doby snáď až okolo roku 1200,³¹⁶ no túto datáciu bude musieť overiť ďalší výskum.³¹⁷

Bývalé panovnícke sídlo na Vyšehrade predstavuje jedno z ďalších prostredí koncentrovanej románskej architektúry v rámci úzkeho okolia Prahy. Vznikajú tu dve románske baziliky, sv. Petra a Pavla, opatrená západným i chórom [26:D] a sv. Vavřinca [26:C], ktorá je vo svojej zjednodušenej podobe formálne blízka sv. Jiří či proseckej bazilike utváraním svojho východného záveru. Obe baziliky sú datované ešte do záveru 11. stor.³¹⁸

12. storočie je dobou vzniku väčšiny z dnes dochovaných pražských románskych stavieb, kedy je možné považovať zakladateľskú aktivitu panovníka či príklad hradného sídla za jeden z výrazných stimulov. Nepochybne do toho vstupuje zvyšovanie a koncentrácia ekonomického

³¹⁴ Napr. Székesfehérvár (POMFYOVÁ 2006, 215, obr. 20), z domácich stavieb napr. Ostrov u Davle či Strahov; SOMMER 2006, 145-159, obr. na s. 150. Na podobnosť kaplniek v týchto lokalitách so sv. Jiřím upozornil už D. LÍBAL 1968, 411.

³¹⁵ MAŘÍKOVÁ 2008, 103.

³¹⁶ Napr. DRAGOUN 2002, 134-137, 224 cit. MERHAUTOVÁ 1971, 262-264.

³¹⁷ Pripomienka J. Maříkovej-Kubkovej, ktorá sa bazilikou zčásti zaoberala.

³¹⁸ Napr. DRAGOUN 2002, 45-50; NECHVÁTAL 2004, 346-361.

potenciálu v hlavnom sídelnom meste panovníka. Jedným z vyústení tohto procesu je aj budovanie kamenného Starého Mesta, ktoré vytvára tretiu skupinu stavieb v rámci Prahy, ktoré je možné z umeleckého a architektonického hľadiska vzťahovať k bazilike sv. Jiří. Tunajšie románske domy nie sú presne datovateľné (2. pol. 12.-1. pol. 13. stor.), no vychádzajú z tradíc nastolených rozmachom vrcholne románskej architektúry v tomto prostredí. Je možné na nich sledovať predovšetkým množstvo formálnych analógií z hľadiska románskeho architektonického výrazu (po technickej i umeleckej stránke). Zo stavebného a technického hľadiska je to napríklad spôsob budovania klenieb³¹⁹ či opracovania kvádrov a ich skladba, z umeleckého potom utváranie hlavíc a pätiiek stĺpov nesúcich klenby dochovaných priestorov,³²⁰ či v lepšie zachovaných alebo náročnejšie prevedených domoch utváranie združených okien. Je možné si všimnúť detaily ako tzv. odkladacie niky. Jedná sa o stredne veľké otvory obložené väčšími kvádrovami, ktoré vzdialene pripomínajú spôsob obkladu trámových otvorov baziliky sv. Jiří.³²¹ Súbor týchto domov tak poskytuje predovšetkým ojedinelú možnosť podrobného štúdia románskeho staviteľstva v jeho záverečnej vyspelej fázi a ponúka možnosť zrovnania aj pre analyzovanú baziliku.³²²

Strahov

Strahovský kláštor bol založený z iniciatívy olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka niekedy v roku 1140, spoluzakladateľmi sa stali český knieža Vladislav II. (1140-1174) a jeho manželka Gertrúda Babenberská. Všetci traja zakladatelia potvrdili význam svojej fundácie výberom strahovskej sakrálnej stavby ako mešta ich posledného odpočinku. O stabilnej premonštrátskej komunite povolanej z porýnskeho Steinfeldu sa z prameňov dozvedáme až k roku 1143. Práve v tejto dobe začína vznikať románska bazilika, dnes iba čiastočne dochovaná či známa z archeologického výskumu [27:A]. Podľa posledného spracovania sa predpokladá doba ukončenia stavby niekedy na konci 50. až v 60. rokoch 12. stor. V roku 1182 dochádza k druhému sväteniu po prebudovaní východného chóru. Doba stavby baziliky teda tesne súvisí

³¹⁹ Typickými sú krížové klenby na pásoch podložených rímsovými konzolami s cípovitými utváranými kútovými výbehmi klenieb, analogické zaklenutiu bočných lodí u sv. Jiří; napr. v domoch čp. 16/I a 156/I, DRAGON/ŠKABRADA/TRYML 2002, 42-58, 114-123.

³²⁰ Častokrát atické pätky s náročnými drápkami, krychlové či vankúšové hlavice, driek budovaný z kvádrov, napr. čp. 156/I a 222/I; DRAGON/ŠKABRADA/TRYML 2002, 114-123, 146-165.

³²¹ Napr. v dome čp. 156/I; DRAGON/ŠKABRADA/TRYML 2002, obr. na str. 117.

³²² DRAGON/ŠKABRADA/TRYML 2002.

s dobou obnovy svätöjirskéj baziliky na neďalekom Pražskom hrade. Na základe dochovaných prvkov je v stavbe pozorovaný vplyv nemeckých oblastí.³²³

Základný rozvrh pôvodnej strahovskej baziliky je trojlodná, pravdepodobne plochostropá stavba s východným transeptom a trojicou východných apsid v šírke lodí, ukončených v jednej rovine.³²⁴ Hypotézy o západnom závere, podľa pôvodnej predstavy lemovanom dvojicou veží, bola spochybnená, predpokladá sa veža na juhu priložená zo západnej strany k transeptu, hypoteticky tiež severná (resp. jej zámer).³²⁵ Na južnej strane k bazilike priliehali konventné budovy, na severnej vzniká dodatočne pripojená kaplnka z doby okolo roku 1200, rozšírená o západný priestor v 1. pol. 13. stor. O tejto kaplnke sa vie, že nebola pohrebnou (archeologicky sa nepodarilo nájsť žiadny hrob v jej interiéri), je preto nutné uvažovať o ďalších funkciách. Hroby troch významných zakladateľov sa nepodarilo lokalizovať, bazilika tiež nemala kryptu.

Strahovská bazilika poskytuje námiet na hľadanie spojitostí s bazilikou sv. Jiří v tesnom topografickom aj politickom kontexte vzniku, a to ako v základnom rozvrhu, tak v detailoch, ktoré bude ďalej nutné skúmať. Rozdiel v presadzovaní rádových stavebných vzorov zrejme nebol na počiatku ich uvedenia dominantný.³²⁶

VII. 1. 2. České románske baziliky

V Českom prostredí je nutné pochopiť baziliku sv. Jiří v kontexte ostatnej architektúry 12. storočia, ktorá môže vykazovať niekoľko základných podobných charakteristík. Tento výčet sa zameria iba na niektoré chrámy bazilikálnej dispozície.

Do kontextu 1. pol. 12. stor. patrí bazilika sv. Václava v Starej Boleslavi **[28:B]**. Trojlodná bazilika mala na východnej strane lode ukončené polkruhovými apsidami v jednej rovine, chór však bol od bočných lodí oddelený plným múrom. Pod východným záverom sa nachádzala halová krypta (podpory s košovými hlavicami a pätky s nárožnými drápkami), rozširovaná ešte v závere 12. stor. Severná bočná loď bola pritom v susedstve chóru ukončená

³²³ MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999, 163.

³²⁴ Autori poukazujú na odvodenie nepredĺženej prostrednej apsidy z existencie cintorína, ktorý na tejto strane priamo naväzoval (podobne ako u sv. Jiří); MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999, 163.

³²⁵ Takáto dispozícia je blízka rozvrhu tohto stavbného prvku u sv. Jiří.

³²⁶ Rozdiel medzi benediktínskou a premonštrátskou architektúrou by bolo možné lepšie definovať na celkom odlišnom stavebnom type baziliky v Doksanoch, zakladanou na podnet Vladislavovej manželky JUDITY Durynskej pre ženskú vetvu tohto rádu.

rozšírením do formy laterálnej kaplnky (v murive pôvodnej). Hlavná loď bola oddelená od bočných arkádami na pilieroch. Západné priečelie ukončovala dvojica veží.³²⁷

V Tismiciach sa dochovala románska bazilika v podobe malého trojlodia členeného arkádami na striedajúcich sa oporách (stĺp – pilier) zo záveru 12. stor. **[29:B]**. Tri lode sú vo východnom závere ukončené polkruhovými apsidami v rovine, na západe dvoma vežami. Bazilika nemá kryptu. Všetky tri apsidy sú zvonka členené lizénami a oblúčikovým vlysom.³²⁸

Bazilika premonštrátskeho kláštora sa dochovala v Milevsku **[29:C]**. V detaile bola častokrát pripomínaná v kontexte sv. Jiří, má analogické vankúšové hlavice medzilodných arkád. Bazilika vzniká niekedy od záveru 12. stor. (založenie kláštora v r. 1184). Výraz stavby sa odvádza zo strahovského vzoru, stĺpy trojlodia z Bavorska (sv. Jakub v Regensburgu). Z baziliky sa dochovalo trojlodie s plnou stenou uprostred, ktorá oddeľovala mníšsky chór, za ktorým nasledujú arkády trojlodia oddelené stĺpami. Západnému záveru dominujú dve veže.³²⁹ Nedávny archeologický výskum zároveň odhalil pôvodnú modeláciu východného záveru s troma priliehajúcimi apsidami, kde prostredná mierne predstupuje východným smerom.³³⁰

K premonštrátskym kláštorom záveru 12. stor. patrí Teplá (zal. 1193, svätenie 1232). Bazilika má netypické utváranie oddeleného trojitého východného chóru s naväzujúcim transeptom a prvým poľom krížovej klenby, oprenej o krížové piliere **[29:A]**. Táto časť bola svätená v roku 1197 a odráža hirsauský vplyv v podobe oddeleného chóru, sprostredkovaný cez Sasko a Durynsko. Trojlodie a západná časť ukončená vežami boli neskôr dostavané vplyvom bavorských halových kostolov, medziolodné arkády tu pritom spočívajú na oktogonálnych stĺpoch. Táto časť stavby je už výrazom ranogotických tendencií.³³¹

K spojeniu v podobe vladislavských založení patrí aj bazilika ženskej vetve premonštrátov v Doksanoch, stavaná v rokoch 1143-1197. Formálne nasledovala celkom iné architektonické vzory (prostredníctvom rakúskeho pôvodu Gertrúdy Babenberskej italské vzory, neskôr štaufské),³³² čo je zaujímavým kontrastom k bazilike založenej pre benediktínky v Tepliciach druhou manželkou Vladislava Juditou Durynskou (viď nižšie).

³²⁷ BENEŠOVSKÁ/CHOTĚBOR/DURDÍK/DRAGOUN 2001, 90-91; BOHÁČOVÁ 2003a, 195-198.

³²⁸ BENEŠOVSKÁ/CHOTĚBOR/DURDÍK/DRAGOUN 2001, 124.

³²⁹ BENEŠOVSKÁ/CHOTĚBOR/DURDÍK/DRAGOUN 2001, 132.

³³⁰ BŘICHÁČEK 2007, 22, obr. na str. 20-21.

³³¹ BENEŠOVSKÁ/CHOTĚBOR/DURDÍK/DRAGOUN 2001, 126-127.

³³² BENEŠOVSKÁ/CHOTĚBOR/DURDÍK/DRAGOUN 2001, 110.

Teplice

Teplický kláštor bol založený okolo roku 1160 kráľovnou Juditou, manželkou českého panovníka Vladislava II. a sestrou durynského landkraba Ľudovíta.³³³ Kláštor s kostolom sv. Jána Krstiteľa (patrocínium vybrané podľa prítomných liečivých vôd, ku ktorým sa tento svätec vzťahuje) bol vysadený ženskou benediktínskou vetvou práve z kláštora sv. Jiří na Pražskom hrade. Počas archeologického výskumu v rokoch 1954-57 bol odkrytý predovšetkým pôdorys a východná krypta baziliky [27:B].³³⁴ Románske krídlo kláštora, situované na južnej strane od kostola, sa podarilo identifikovať dávnejšie zabudované v rámci dispozície mladšieho zámku. Systematickému prieskumu bolo však podrobené iba nedávno a jeho vyhodnotenie prinesie pre pražský kláštor nepochybne nový zrovnávací materiál.³³⁵

Dnes iba fragmentárne známa teplická bazilika nápadne a takmer úplne kopíruje baziliku svojho materského kláštora. Z hľadiska dispozície má vymenené strany uloženia kláštorných budov a laterálnej kaplnky, v tomto prípade na severe. Východný záver je riešený obdobne sv. Jiří, s halovou kryptou pod východným presbytárom, pôvodne klenutou na šesť stredových stĺpov. Mala dva laterálne vchody a bola zdobená lizénami. Vysunutý presbytár kopírujú dve podkovovité apsidy. Na južnej strane je s bazilikou previazaný štvorcový mohutný základ, nesúci pôvodne vežu. Tá sa predpokladá tiež na severe, nad kaplnkou ukončenou polkruhovou apsidou, obdĺžnikového pôdorysu, previazanou v murive so severnou bočnou loďou. Západná stena kaplnky pritom zrejme niesla schodisko v sile muriva. Až mladšou fázou je jej skrátenie smerom na západ, podľa archeologického materiálu datovaná do doby po pol. 15. stor., teda doby po zániku kláštora (niekedy po roku 1426 v súvislosti s husitskými vojnami), kedy mohla samotná kaplnka slúžiť ako liturgické provizórium. V tejto dobe bola tiež prehĺbená jej podlaha.³³⁶ V ose severnej kaplnky bol pritom nájdený neznámy hrob.³³⁷ Bazilikálne trojlodie je potom členené arkádou nesenou ôsmymi párami stredových opôr, z čoho prvých päť na štvorcovom základe, z toho u 2.-5. sa na južnej strane našli doklady oktogonálnych stĺpov a u posledných troch stáli na obdĺžnikovom základe prosté štvorboké piliere.³³⁸ A. Merhautová usudzuje na základe odlišného

³³³ SOUKUP, v tisku; založenie tradične kladené k rokom 1158-1164 (HEJNA 1960, 218; MERHAUTOVÁ 1971, 339) zmieňujú vo svojich kronikách Vincencius (FRB II, 408) a Jarloch, milevský opát (FRB II, 467).

³³⁴ HEJNA 1960.

³³⁵ Výskumu tejto časti sa venuje M. Soukup z Regionálneho múzea v Tepliciach, jedným z výstupov je výstava inštalovaná v tomto novo sprístupnenom románskom krídle od roku 2008.

³³⁶ HEJNA 1960, 229-232. K prestavbe došlo zrejme po poničení veže nad ňou a schodiska.

³³⁷ Z prameňov je známe, že v bazilike našla miesto posledného odpočinku zakladateľka Judita; HEJNA 1960.

³³⁸ HEJNA 1960, 228.

utvárania troch západných podpôr na situáciu analogickú sv. Jiří.³³⁹ Pred západným priečelím potom autorka zmieňuje štruktúru, ktorú A. Hejna nepopísal.³⁴⁰ Pôvodný vstup do chrámu bol zo severnej strany, kde sa dochoval fragment ostenia portálu. Analogicky k pražskej stavbe sa našiel druhý vchod do baziliky, v tomto prípade na južnej strane oproti prvej východnej arkáde.³⁴¹ Je možné prijať názor A. Merhautovej o pravdepodobne plochostropom uzatvorení hlavnej lode.³⁴² O bazilike vieme, že bola stavaná prevažne z pieskovca, ďalej z pevnejších materiálov ako čadič a porfýr, základy boli spevňované bridlicovým podkladom. Dochovala sa tiež pôvodná dlažba z opukových dosiek.

Najdôležitejším poznatkom k stavbe je fakt, že vzniká ako jednotný stavebný zámer. Dokazujú to ako archeologicky dokumentované stavebné štruktúry (vzájomne previazané),³⁴³ ďalej podobnosť s bazilikou sv. Jiří v detaile,³⁴⁴ a napokon náznakom aj písomné pramene, ktoré až do roku 1278 chýbajú. V tejto dobe bol kláštor vyplienený v súvislosti s bitkou na Moravskom poli.³⁴⁵ Po jeho zániku za husitských vojen ešte nejakú dobu stál, k zániku baziliky došlo v 16. stor. jej rozobraním. Zachovaná zostala časť krypty, dnes prezentovaná v rekonštruovanej podobe.

Stavbu charakterizuje málo dochovaný výtvarný dekor. K nemu patria náročné drápky s akantovým motívom na pätkách stĺpov v krypte, analogické prvkom z palácovej kaplnky v Chebe a v západnej časti baziliky v Doksanoch.³⁴⁶ Utváranie trojite členených pätiiek stĺpov v krypte, ako aj ich krychlové hlavice s lunetovým panelom s prstencom sú zhodné s bazilikou sv. Jiří, a patria do bežnej produkcie tohto obdobia.³⁴⁷

Celkovú dispozíciu rozoberal A. Hejna. Poukázal na podobnosť s nemeckými stavbami v Hecklingen (zal. 1130, s transeptom) či vo Frose a Oschatz (bez presahujúceho transeptu), či neskorší kostol benediktínok v Heiligenkreuzi pri Míšni v Durynsku (zal. 1197-1217).

³³⁹ MERHAUTOVÁ 1971, 340. I keď sa v týchto miestach nedochovala žiadna západná krypta (archeologický výskum by ju našiel), odlišné utváranie západnej časti nie je vylúčené.

³⁴⁰ MERHAUTOVÁ 1971, 340. Náznak tohto utvárania na obr. 1 podľa Soukup v tisku, ktorý murivá kladie až do gotickej fáze.

³⁴¹ HEJNA 1960, 236.

³⁴² MERHAUTOVÁ 1971, 340. Autorka oponuje Hejnovi argumentom, že na to neboli usporodbené stredové opory (pre nesenie klenby by sa jednalo zrejme o krížové piliere) a ani súdobá česká architektúra. Plochý strop je navyše analogickým k riešeniu u sv. Jiří.

³⁴³ HEJNA 1960, 231.

³⁴⁴ Po prvýkrát toto spojenie vyslovil A. HEJNA (1960, 235-237).

³⁴⁵ SOUKUP v tisku, zvl. pozn. 6.

³⁴⁶ MERHAUTOVÁ 1971, 340.

³⁴⁷ MERHAUTOVÁ 1971; HEJNA 1960, 236.

Vynechanie priečnej lode sa tu odvádzalo od skupiny benediktínskych kostolov v severnom pomedzí Harzu. Autor definuje celkovo vplyv sasko-durynskej architektúry na utváranie teplickej baziliky. Menuje tiež v tejto súvislosti skupinu juhonemeckých stavieb redukovaného hirsauského typu s vysunutým presbytárom a bez transeptu s lokalitami ako Brenz, Farndau, Rottweil. Zároveň však kospel k názoru o priamom nasledovaní vzoru z Prahy,³⁴⁸ preto je možné hľadanie stavebných východísk oboch bazilík spojiť.

³⁴⁸ HEJNA 1960, 235-237 s ďalšou lit. Autor ďalej menuje lombardské vplyvy, a neopodstatnené slezské a uhorské analógie z mladšieho obdobia.

VII. 2. Širší európsky kontext

Archeologický a stavebne-historický rozbor baziliky sv. Jiří ukázal jej komplikovaný stavebný vývoj. Pre jej časové zaradenie je dôležitý historický údaj o jej obnove v polovici 12. storočia, ktorý sa zhoduje s umeleckým stvárnením dochovanej stavby. Napriek existencii starších štruktúr tohto chrámu, predovšetkým v archeologicky odkrytom trojlodnom pôdoryse a možných úvahách o architektúre predrománskej baziliky v spojení s ottónskou ríšskou architektúrou, je nutné na základe nových revízií túto stavbu jednoznačne považovať za vrcholne románsku a tak o nej uvažovať aj v širšom európskom kontexte.³⁴⁹

O prestavbe baziliky za abatyše Berty, označenej na svätobjiřskom reliéfe ako „secunda fundatrix“, vieme z prameňov niekoľko údajov. Poznáme predovšetkým meno a pôvod majstra tejto prestavby, ktorým bol nemeц Wernerhus (viď kap. III). Stavby, na ktorých tento kamenník pôsobil (učil sa alebo spolupracoval) však nie sú známe. Môžeme teda usudzovať iba na prostredie, z ktorého vyšiel – bližšie neurčenú nemeckú oblasť. Druhým historickým prvkom definujúcim reštauráciu kostola je jeho väzba na ženský benediktínsky konvent. Kláštorné stavby patrili k určitému organizmu, ktorého podobu určovala záväzná predstava či kánon ustanovený západoeurópskou mníšskou praxou.³⁵⁰ V prípade sv. Jiří jeho prvý konvent utváral inštitúciu označovanú pojmom „Damenstift“, ktorá sa vyznačovala „dodržovaním rehole sv. Benedikta z Nursie, priamou väzbou na vysoké spoločenské kruhy a analogickým uplatňovaním stavebných princípov.“³⁵¹ P. Sommer v tomto kontexte menuje príklady Essen, saské Gernrode či ottónsky Quedlinburg,³⁵² A. Merhautová potom Petersberg, Georgensberg, Ilsenburg, Veringendorf.³⁵³

V rámci formálnych nariadení benediktínskeho rádu hrali podstatnú úlohu jeho reformy, vychádzajúce primárne z ideologických požiadaviek, no odrážajúce sa potom i zvonka, napríklad stavebnou podobou zvyčajne vychádzajúce z určitého vzoru. V tomto smere hrá úlohu tzv. hirsauská reforma benediktínskej rehole, ktorá vznikla v 12. stor. v nemeckom kláštore sv.

³⁴⁹ V. MENCL (1939, 2) poukazuje na vznik skutočne scelenej a slohovo ukáznenej románskej architektúry v zmysle jej formy v českých zemiach až od 12. stor. Toto pozorovanie však vyplýva aj z nepomerne menšej dochovanosti starších stavieb.

³⁵⁰ Roľu v realizovaní schématu hrali aj ekonomický potenciál stavebníka, zámer založenia či charakter miesta založenia; SOMMER 1991, 76, s ďalšou lit.

³⁵¹ SOMMER 1991, 76.

³⁵² SOMMER 1991; tiež MERHAUTOVÁ 1966, 28. Autorka poukazuje na priame analógie medzi sv. Jiřím a Gernrode v súvislosti s päťkami stĺpov; MERHAUTOVÁ 1966, 83, pozn. 85.

³⁵³ MERHAUTOVÁ 1966, 83, poz. 85.

Aurélia v Hirsau podľa príkladu burgundskej clunyjskej reformy a prudko sa šírila po benediktínskych stavbách celej ríše.³⁵⁴ Benediktínske stavebné hute potom pôsobili priamo alebo nepriamo aj na ostatnú architektúru tohto obdobia, ktoré je obdobím utvárania nových rádov (premonštrátov, cisterciákov a pod.).

Exkurz 3: Hirsauská reforma a jej odraz v stavebných princípoch kláštorných kostolov

Dnes zničený benediktínsky hornorýnsky kláštor v Hirsau sa stal za opáta Viliama (1069-1091) materským v súvislosti s reformou tohto rádu v Nemecku podľa vzoru Ordo cluniacensis,³⁵⁵ ktorý v roku 1082 začína stavať nový kláštorný chrám sv. Petra a Pavla. Vysvätený bol v roku 1091 ako trojlodná stĺpová bazilika s priečnou loďou a malými apsidami a vežami na východnej strane. V kostole chýba krypta, má plochý strop a klenbu iba v prvom klenebnom poli bočných lodí a v chóre na východe (tzv. chorus minor, priečna loď je potom tzv. chorus maior). Je pravdepodobné, že základnú koncepciu kostola navrhol sám Viliam, ktorý bol predtým mníchom u sv. Emeráma v Regensburgu. V roku 1110-1120 k bazilike pristavili tzv. Vorkirche³⁵⁶ so západným priečelím.³⁵⁷

Pomocou tzv. Constituciones sa táto reforma šíri po celom Nemecku. Príkladom sú stavby v Schwarzvalde a v Pulinzelle v Durynsku. K základným formálnym znakom, intergovaným do podoby kostolov patria: absencia krypty, plochý strop hlavnej lode, odstránenie westverku jeho nahradením tzv. Vorkirche (priestoru pre laikov)³⁵⁸ a s vežami v západnom priečelí alebo nad krížením, výmena pilierov za stĺpy s mohutnou krychlovou hlavicou, vymedzenie prvého poľa hlavnej lode dvoma piliermi ako tzv. chorus minor (vyhredený starým a chorým mníchom). Chorus maior potom tvoria priečna loď, kríženie a trojdielny chór (vyhradené mníchom, hlavná loď potom patrila laickým bratom – tzv. konvršom).³⁵⁹ Charakteristické pre tento model je zmnoženie oltárov v chrámovom priestore v zmysle clunyjskej memoriálnej liturgie, ktoré sa odrazilo aj vo formovaní členitého východného záveru.³⁶⁰ Jednotlivé kostoly nasledujúce tento

³⁵⁴ LEGNER 1999, 20-21.

³⁵⁵ Architektonicky však nenaväzuje na clunyjský kostol tzv. Cluny II, s Cluny III (zal. 1088) je dokonca v protiklade; LOBBEDEV 2006, 41.

³⁵⁶ U nás prekladané ako „predkostol“; podľa LOBBEDEV 2006, 40.

³⁵⁷ LEGNER 1999, 20. Hirsauský kláštor podliehal priamo pápežovi (SOMMER 2006, 154).

³⁵⁸ Úprava s vežami vzniká prestavaním tejto západnej časti až na počiatku 12. stor.; LOBBEDEV 2006, 41, pozn. 40. Tento „predkostol“ mal slúžiť procesiám.

³⁵⁹ LEGNER 1999, 20; BINDING 1999; BINDING/UNTERMANN 1985, 113-132.

³⁶⁰ LOBBEDEV 2006, 41.

príklad sa však vždy prispôbovali domácim pomerom. Hirsauké stavebné hnutie je zároveň posledným v rámci benediktínskej rehole pred nástupom masívneho zmnoženia iných rádov. V zásade preto ovplyvnilo aj ich konventné chrámy, ktoré benediktínske schéma iba rozvinuli či pozmenili.³⁶¹

Pre stavbu baziliky sv. Jiří je v tomto prípade podstatných niekoľko stavieb, ktorými je možné poukázať na základný organizmus baziliky v kontexte práve hirsaukou reformou ovplyvnených architektonických foriem. Zo saského prostredia k takýmto patrí Quedlinburk [31:b], bazilika ženského benediktínskeho kláštora jednej z falcí. Ďalším saským kostolom podobného rozvrhu je Magdeburgský konventný chrám ženskej benediktínskej vetve [32:C]. Z neho poznáme základné pôdorysné schéma. Druhým Čechám najbližším nemeckým regiónom bolo Bavorsko. Práve s ním existovali od počiatku úzke cirkevne-správne väzby, orientované na Regensburské centrum. Vieme o podobnom riešení založenia biskupstva v spojení ženského i mužského kláštora, analogického k Prahe. Románska stavebná fáza ženského kláštora Niedermünsteru sa dochoval v podobe z 12. stor. [32:D]. Charakterizuje ju stĺpová bazilika bez krypty, s jednoducho utváraným východným záverom s jednou apsidou v centre a bočnými loďami jednoducho rovne uzatvorenými, bez vystupujúceho transeptu a s dvoma západnými vežami v priečeli.³⁶² Predovšetkým utváraním východného trojdielneho záveru sa pražskej bazilike formálne podobajú dve bavorské baziliky priamo ovplyvnené hirsaukým vzorom. Bazilika v Prüfeningu [32:B] náležala mužskému benediktínskemu kláštoru sv. Juraja, založeného priamo z Hirsau. Z Prüfeningu bol potom založený kláštor Panny Márie v Biburgu [32:A]. Oba konventy postavili analogické baziliky s trojlodím deleným štvorhrannými piliermi (krížovými v krížení a nesúcimi klenbu), s trojdielnym záverom, kde prostredná apsida vystupuje za predĺženým chórom k východu a s transeptom. Nemali zvýraznenú západnú časť (vrátane absencie veží) ani kryptu.³⁶³

Medzi naše stavby ovplyvnené touto reformou patria predovšetkým Kladruby (založené v roku 1115 Vladislavom I. a jeho manželkou Richenzou z Bergu), ktorej pôvodná podoba však nie je známa (svätenie je doložené až v roku 1233). Tento kláštor bol založený konventom zo

³⁶¹ LOBBEDEV 2006, 41; SOMMER/FOLTÝN/VLČEK 1997, 40.

³⁶² STROBEL/WEIS 1994, 85-88.

³⁶³ STROBEL/WEIS 1994, 137-141, 153-156.

Zwiefalten, kláštora založeného priamo z Hirsau v roku 1089.³⁶⁴ Predpokladá sa tiež hirsauský vplyv založenia vo Vilémove (založený pred r. 1131), ktorý sa ale formálne nedochoval.³⁶⁵ V 2. pol. 12. stor. vznikol aj nový kostol v dnes zaniknutom kláštore v Opatoviciach nad Labem. Bol svätený v roku 1163 a jeho spojitosť s novým reformným hnutím je predmetom hypotéz.³⁶⁶

Tento stručný výčet naznačil problematiku románskej architektúry 12. storočia, ktorú bude možné ďalej skúmať v súvislosti s bazilikou sv. Jiří. Je možné vysloviť záver, že pražská benediktínska bazilika datovaná do 12. stor. nepochybne obsahovala niektoré z týchto tendencií, taktiež sa však prispôsobila lokálnym pomerom, predovšetkým staršej stavbe a nepochybne i priestorovým podmienkam. Z hirsauských znakov je možné poukázať na utváranie východného záveru v jeho členení, nie však zachovaním ešte tradičného modelu s kryptou, ďalej aspoň zčasti arkádami otvorené trojlodie s dvoma masívnymi stĺpmi, plochostropé ukončenie hlavnej lode a klenutie bočných. Existencia veží na východe sa mohla prispôbiť domácim podmienkam. Naopak odlišnosťou je absencia transeptu. Otázku funkčného vymedzenia jednotlivých častí, ktoré v kláštornom kostole nepochybne podmienilo jeho architektonické prevedenie (viď Exkurz 3), bude nutné riešiť ďalším bádáním založenom na rozbere písomných prameňov.³⁶⁷

³⁶⁴ SOMMER/FOLTÝN/VLČEK 1997, 15, 38, 288-289; MERHAUTOVÁ 1971, 139-141; SOMMER 2006, 154.

³⁶⁵ SOMMER/FOLTÝN/VLČEK 1997, 15, 685-686; SOMMER 2006, 154.

³⁶⁶ SOMMER/FOLTÝN/VLČEK 1997, 38, 401; SOMMER 2006, 154.

³⁶⁷ Túto prácu naznačila A. Merhautová (MERHAUTOVÁ 1962, MERHAUTOVÁ 1966, MERHAUTOVÁ/STEJSKAL 1991).

VIII. Záver

Práca mala za cieľ kriticky prekúmať rozchádzajúce sa názory na stavebný vývoj jednej z najlepšie dochovaných románskych sakrálnych stavieb v Čechách, baziliku sv. Jiří na Pražskom hrade. Táto stavba prekonala rozsiahlu puristickú obnovu na prelome 19. a 20. stor., ktorá ju upravila do dnešnej podoby a odstránila množstvo prvkov dovoľujúcich jej opakovaný stavebne-historický prieskum. Pôvodnú architektúru baziliky je preto dnes možné študovať predovšetkým za pomoci archívnych prameňov. V tomto smere hrá úlohu práve bohatá sekundárna literatúra, ktorá častokrát zmieňuje dnes neexistujúce prvky stavby a ich vzťahy. Platí to rovnako o archeologickom prieskume.

Na základe štúdia primárnych i sekundárnych prameňov sa v rámci baziliky podarilo 1) utriediť pozorovania z dnes zaniknutých prvkov a ich vzťahov, 2) v súvislosti s nedávnou revíziou archeologického materiálu poukázať na novú datáciu nadzemných partií (dochovaných intaktne či v archívnych materiáloch), 3) definovať tak vývoj baziliky ako celku v svetle starých i nových výsledkov jej štúdia. Výsledkom je pokus o komplexné porozumenie vývoja stavby na základe interdisciplinárneho prístupu, kombinovaním poznatkov historických, archeologických, stavebne-historických a umelecko-historických. Zostávajúce nezodpovedané otázky vychádzajú potom zo stavu bádania na úrovni jednotlivých disciplín a z fragmentárnosti dochovania prameňov k bazilike.

Na základe dobre dochovaných románskych častí či náznakov jej utvárania pod závojom jej mladších prestavieb je možné zaradiť hmotu i dekor tejto stavby do obdobia po požiari v roku 1142 a historicky ju priradiť k aktivitám abatyše Berty (1145-1151) a jej nástupkyň. Záver románskej prestavby je z dobre dochovaných prameňov pripísateľný abatyši Anežke (1200-1228), resp. jej iniciatíve, o čom svedčí aj bohatá maliarska výzdoba chrámu. V horizonte približne jedného storočia sa v bazilike udialo niekoľko podstatných zmien, ktoré sú dobre patrné z dokumentovaného či existujúceho stavu. Tieto zmeny boli stavebnými a umeleckými historikmi rôzne priradované obdobiu dvoch storčí. O predatovaní týchto častí do obdobia po roku 1142 sa dozvedáme z výsledkov archeologického výskumu resp. ich revízie. To odráža na jednu stranu 1) nedostatočný stav poznania románskej architektúry, ktorú vlastnými umelecko-historickými metódami v niektorých častiach nebolo možné datovať správne, tak 2) otázku vlastného umeleckého výrazu stavby, v ktorom sa iba striedmo prejavujú chronologicky citlivé prvky, a tiež

prináša 3) príspevok k poznaniu vlastnej podstaty románskej architektúry, ktorú aj v mieste českého panovníckeho sídla charakterizuje slabý umelecký výraz, prispôsobujúci sa rôznym podmienkam vzniku: náväznosťou na tradície, technickým schopnostiam staviteľov, ostatným pomerom (napr. geologickým, nepochybne ekonomickým a pod.). V tomto smere bolo snahou práce priblížiť architektonický a umelecký kontext topograficky blízkeho i širšieho prostredia, a tým poukázať na ďalšie možnosti komparatívneho štúdia.

Pri pohľade na baziliku z 12. stor. je tak možné nachádzať paralely ako v domácich bazilikách, a to nielen benediktínskych, ale i premonštrátskych či nekláštorných v rámci pražskej aglomerácie, ale i celej českej kotliny. V tomto smere hral úlohu panovník Vladislav II. a jeho spolupracovníci či blízki, významní fundátori románskych stavieb (z najbližších Strahov a bývalá Johanitská komenda). Takto vyvolaná aktivita podnietila vznik ďalších stavieb v priebehu celej 2. pol. 12. stor. Je možné pozorovať náväznosť na staršiu stavebnú tradíciu (napr. Ostrov, Stará Boleslav). Dodnes málo zvýrazňovanou paralelou je založenie teplického benediktínskeho kláštora kráľovou druhou manželkou Juditou Durynskou, ktorá priamo kopíruje pražský vzor. Otázku ich detailnej komparácie je možné do budúca definovať ako významnú pre pochopenie svätojiřskej baziliky. Zároveň bolo poukázané na možnosť nazerať na svätojiřskú baziliku v kontexte súdobého benediktínskeho staviteľstva Ríše. Tu dochádza na konci 11. stor. k zlomovému momentu pre ďalší vývoj architektúry tohto rádu, k hirsauskej reforme. Jedným z jej výsledkov bolo aj usporiadanie kláštorného chrámu a s tým súvisiaca premena jeho dekoru. Pri porovnaní základných znakov nového benediktínskeho modelu chrámu s bazilikou sv. Jiří vynikajú zhody i rozdiely. Tie nepochybne odrážajú ďalšie otázky vzniku stavby, na ktorých potenciál je možné do budúca poukázať.

Interdisciplinárna práca sa javí ako nevyhnutná k pochopeniu tejto dobre dochovanej románskej architektonickej pamiatky. Ako východisko sa ukázal v tomto smere metodický prístup, kedy dochádza zo stavebne-historického hľadiska (ktoré v tejto stavbe vyvolalo najväčší rozchod v názoroch na jej vývoj) ku komplexnému štúdiu stavby. Jedná sa predovšetkým o prepojenie archeologického poznania podzemných partií a s časťami nadzemnými. Do budúca zostáva otvorenou otázka presnejšieho komparatívneho štúdia takto predatovaných architektonických prvkov, ktoré bolo v tejto práci iba naznačené. Zároveň je možné do budúca poukázať na potenciál skúmania liturgických textov k pochopeniu bazilikálneho priestoru, ktorý bol definovaný práve priebehom liturgie.

IX. Obrazová příloha

X. Zoznam vyobrazení

1. Bazilika sv. Jiří, pôdorys podľa K. V. Zapa z roku 1860-1861. Reprodukcia z: ZAP 1860-1861, 167
2. Bazilika sv. Jiří, pohľad od západu do hlavnej lode po znesení klenby a západného chóru v priebehu rekonštrukcie v roku 1899. Reprodukcia z: MACH/ŠITTLER 1910-1912, Tab. X
3. Bazilika sv. Jiří, dokumentácia severnej steny hlavnej lode, podľa F. Macha. Reprodukcia z: MACH/ŠITTLER 1910-1912, Tab. XXIII
4. Bazilika sv. Jiří, dokumentácia južnej steny hlavnej lode, podľa F. Macha. Reprodukcia z: MACH/ŠITTLER 1910-1912, Tab. XXIV
5. Bazilika sv. Jiří, dokumentácia F. Macha: A) Schéma severnej steny hlavnej lode (západná časť), B) Schéma južnej steny severnej bočnej lode (západaná časť), C) Pozdĺžny rez južnou stenou severnej bočnej lode a príslušných častí (východná časť). Reprodukcia z: MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 61 (A), 63 (B), 52 (C).
6. Bazilika sv. Jiří, dokumentácia F. Macha: A) Schéma južnej steny v južnej bočnej lodi (západná časť), B) Priečny rez v mieste západnej krypty (schematicky doplnené), pohľad od západu, C) Priečny rez v mieste západného priečelia (schematicky doplnené), pohľad od západu, D) Narys románskej arkády, objavenej v západnom priečelí. Reprodukcia z: MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 62 (A), 30 (B), 31 (C), 32 (D)
7. Bazilika sv. Jiří, dokumentácia F. Macha: A) Pozdĺžny rez južnou kaplnkou, pohľad od juhu, B) Priečny rez južnou časťou chrámu, pohľad od západu, C) Priečny rez v mieste pred južnou bočnou loďou a južnou kaplnkou, pohľad od východu, D) Pôdorys prízemnia kaplnky sv. Ľudmily a príslušných častí. Reprodukcia z: MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 20 (A, B), 9 (C), MACH/ŠITTLER 1913, obr. 32 (D)
8. Bazilika sv. Jiří, dokumentácia I. Borkovského, M. Lüssnera a F. Macha: A) Pôdorys a rez tzv. krížovým útvarom podľa I. Borkovského, B) Tzv. krížový útvar, pohľad od juhozápadu, C) Pätky stĺpov zo základu východnej krypty, D) Arkádové stĺpy v hlavnej lodi. Reprodukcia z: FROLÍK/MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, obr. 3/13 (A); BORKOVSKÝ 1975, obr. 48 (B); LÜSSNER 1887-1889a, obr. 1-2 (C); MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 37 (D)

9. Bazilika sv. Jiří, architektonické články nájdené počas rekonštrukcie F. Macha: A) Hlavica a päťka nájdené v ihlane severnej veže, B) Hlavica a päťka nájdené v zamurovaní okna južnej veže, C) Časť stĺpiku nájdená v helmici jednej z veží, D) Časti okna severnej veže, E) Fragmenty výzdoby tympanónu a hlavice nájdené pred južným portálom. Reprodukcia z: MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 14-15 (A, C), LÜSSNER 1887-1889c, obr. na str. 557-558 (B), obr. 3 (D), 5-6 (E)
10. Bazilika sv. Jiří, architektonické články nájdené počas rekonštrukcie F. Macha: A) Konzolky z klenutia združených okien tribún, B) Tvary niektorých ríms, C) Ostenie prieduchu z apsidy južnej kaplnky, D) Architektonický dekor veží, E) Narys pôvodnej úpravy horných poschodí veží. Reprodukcia z: MACH/ŠITTLER 1910-1912, obr. 11 (E), 16 (D), 22 (C), 36 (B), 43 (A)
11. Bazilika sv. Jiří, pôdorys podľa J. Cibulky. Reprodukcia z: CIBULKA 1936, obr. 1
12. Bazilika sv. Jiří, pôdorys a schéma stien hlavnej lode podľa V. Mencla. Reprodukcia z: MENCL 1939-1946, obr. 1-3
13. Bazilika sv. Jiří, schematická dokumentácia južnej bočnej lode a južného podvežia podľa V. Mencla. Reprodukcia z: MENCL 1939-1946, obr. 4-6
14. Bazilika sv. Jiří, pôdorys podľa A. Merhautovej. Reprodukcia z: MERHAUTOVÁ 1966, obr. 19
15. Bazilika sv. Jiří: A) Vývoj pôdorysov baziliky podľa A. Merhautovej, B) Južná stena hlavnej lode, dokumentácia zvislej spáry tzv. prvej prístavby, podľa I. Borkovského. Reprodukcia z: MERHAUTOVÁ 1966, obr. 12-13, 15 (A), BORKOVSKÝ 1975, obr. III (B)
16. Bazilika sv. Jiří, pôdorys podľa I. Borkovského. Reprodukcia z: BORKOVSKÝ 1975, obr. I
17. Bazilika sv. Jiří, fotografická dokumentácia z výskumu I. Borkovského: A) Južná stena hlavnej lode, pohľad od severu na zvislú spáru tzv. prvej prístavby, vľavo klenebné pole západnej krypty, B) Severná stena hlavnej lode, pohľad od juhozápadu na Machov obklad líca steny a pod ňou fragment zvislej spáry tzv. prvej prístavby, C) Staršie architektonické články v základe južnej medzilodnej arkády, D) Päťka staršieho stĺpu v základe severnej medzilodnej arkády, E) Päťka staršieho stĺpu z hlavnej lode. Reprodukcia z: BORKOVSKÝ 1975, obr. 3-4, 26-27 (A-D), Merhautová 1966, obr. 16 (E)
18. Bazilika sv. Jiří, fotografická dokumentácia z výskumu I. Borkovského: A) Južná kaplnka, južná stena, pohľad od severu na základ východnej časti s hrobovou jamou

- v popredí, B) Južná kaplnka, južná stena, pohľad od severu na základy. Reprodukcia z: Fotoarchiv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., č. 1340, 1465 (depozitár Pražský hrad)
19. Bazilika sv. Jiří, pôdorys podľa D. Líbala. Reprodukcia z: LÍBAL 1986, príloha
 20. Bazilika sv. Jiří, pôdorys podľa J. Frolíka a J. Maříkovej-Kubkovej. Reprodukcia z: FROLÍK/MARÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000, obr. 3/29
 21. Bazilika sv. Jiří, ukázky rytín z interiéru: A) Rytina zvieraťa zo schodiska v sile muriva vedúceho z južnej bočnej lode v západnej stene južnej kaplny, fotografia a kresba, B) Rytina s vyobrazením postavy nesúcej zrejme kostol, C) Rytiny jazdca a bojovníka zo severnej steny severnej bočnej lode. Foto: autorka (A), Reprodukcie z: CHOTĚBOR 1985, obr. 6-7, 9(A-C)
 22. Bazilika sv. Jiří, dokumentácia dnešného stavu: A) Východný záver baziliky, pohľad od juhovýchodu, B) Severná stena hlavnej lode, zvislá spára medzi tzv. prvou a druhou prístavbou, pohľad od severozápadu, C) Južná bočná loď, pohľad od východu na krížovú klenbu tretieho poľa, v pozadí hlavica stĺpu medzilodnej arkády. Foto: autorka
 23. Bazilika sv. Jiří, dokumentácia dnešného stavu: A) Severná stena hlavnej lode, pohľad z juhu na dochované časti západnej krypty v rámci novodobého kvádrového obkladu, B) Južná tribúna, pohľad od juhu na arkádu tretieho združeného okna s vymenenými prvkami, C) Detail hlavice stĺpu severnej medzilodnej arkády v hlavnej lodi, D) Detail západnej rímsy ukončujúcej severnú medzilodnú arkádu, pohľad od juhovýchodu. Foto: autorka
 24. Bazilika sv. Jiří, architektonická skulptúra z expozície Příběh Pražského hradu: A) Rekonštruovaný reliéf tympanónu, pôvodne zrejme časť južného portálu, B) Hlavica zo sekundárnej polohy nájdená počas rekonštrukcie. Foto: autorka
 25. Praha, Pražský hrad, A) Dokumentované pozostatky románskej architektúry v rámci Pražského hradu B) Bazilika sv. Víta, Václava, Vojtěcha a Panny Márie a príslušný kláštor kapituly, pôdorys. (Románske reliqtky vždy vyznačené čierne.) Reprodukcia z: DRAGON 2002, obr. na str. 10 a 31.
 26. Praha, pôdorysy románskych bazilík: A) Sv. Petra na Poříčí, B) Sv. Václava na Proseku, C) Sv. Vavřinca na Vyšehrade, D) Sv. Petra a Pavla na Vyšehrade, E) Panny Márie pod Řetězm (bývalý johanitský kláštor) na Malej Strane. Reprodukcie z: DRAGON 2002, obr. na str. 47, 50, 55, 134 (A, C, D), MERHAUTOVÁ 1971, obr. na str. 246 a 263 (B, E)

27. A) Praha, pôdorys Strahovského kláštora s dochovanými románskymi relikiami, B) Teplice, pôdorys románskej baziliky sv. Jána Krstiteľa (žltou). Reprodukcia z: DRAGON 2002, obr. na str. 117 (A), M. Soukup, archív autora (B)
28. A) Ostrov u Davle, pôdorys dochovaných reliktov baziliky, B) Stará boleslav, pôdorys baziliky sv. Václava. Reprodukcia z: SOMMER 2006b, na str. 150 (A), BOHÁČOVÁ 2003, obr. 14 (B)
29. A) Teplá, pôdorys baziliky Zvestovania Panny Márie, B) Tismice, pôdorys baziliky Nanebovzatia Panny Márie, C) Milevsko, pôdorys baziliky Navštívenia Panny Márie (vrcholne románska fáza červene). Reprodukcia z: MERHAUTOVÁ 1971, obr. na str. 336 a 342 (A, B), BŘICHÁČEK 2007, obr. na str. 20-21 (C)
30. Románske architektonické články: A) Milevsko, bazilika, náčrt združeného okna, B) Milevsko, kostol sv. Jiljí, ukážky stĺpikov zo združených okien, C) Milevsko, kostol sv. Jiljí, rímsa, D) Libčany, kostol Panny Márie, stĺp, E) Pražský hrad, zrejme bazilika sv. Víta, hlavica stĺpu. Reprodukcia z: PODLAHA/ŠITTLER 1898, obr. 124, 148-150 (A-C); CECHNER 1904, obr. 135 (D); MAŘÍKOVÁ 2008, Příloha 4 (E)
31. Nemecko, pôdorysy bazilik: A) Gernrode, B) Quedlinburg. Reprodukcia z: MRUSEK 1963 (B)
32. Nemecko, pôdorysy bazilik A) Biburg, B) Prüfening, C) Magdeburg, D) Regensburg - Niedermünster. Reprodukcia z: STROBEL/WEIS 1994, obr. na str. 86, 138, 154 (A, B, D); DEHIO 1974, obr. na str. 280 (C).

XI. Zoznam použitých prameňov a literatúry

- BINDING/UNTERMANN 1985 – Günther BINDING / Matthias UNTERMANN: Kleine Kunstgeschichte der mittelalterlichen Ordensbaukunst in Deutschland. Darmstadt 1985
- BINDING 1999 – Günther BINDING: Hirsauer Bauschule. In: Lexikon des Mittelalters V, Stuttgart – Weimar 1999, 37
- BENEŠOVSKÁ/CHOTĚBOR/DURDÍK/DRAGOUN 2001 – Klára BENEŠOVSKÁ / Petr CHOTĚBOR / Tomáš DURDÍK / Zdeněk DRAGOUN: Deset století architektury. Architektura románská. Praha 2001
- BOHÁČOVÁ 2003a – Ivana BOHÁČOVÁ: Stavební podoba, nálezové kontexty a chronologie sakrálních staveb. In: BOHÁČOVÁ 2003b, 195-198
- BOHÁČOVÁ 2003b – Ivana BOHÁČOVÁ (ed.): Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku (= Mediaevalia archaeologica 5). Praha 2003
- BOHÁČOVÁ/FROLÍK/ŽEGKLITZ 1989 – Ivana BOHÁČOVÁ / Jan FROLÍK / Jaromír ŽEGKLITZ: Jiřské náměstí na Pražském hradě (Shrnutí výsledků 1. Etapy výzkumu), Archeologia historica 14, 1989, 193-202
- BORKOVSKÝ 1960a – Ivan BORKOVSKÝ: K otázce nejstarších kostelů na Pražském hradě. In: Památky archeologické LI, 1960, 332-387.
- BORKOVSKÝ 1960b – Ivan BORKOVSKÝ: PISCINA ve tvaru kříže ve svatojiřské basilice na Pražském hradě. In: Archeologické rozhledy XII, 680-700
- BORKOVSKÝ 1961 – Ivan BORKOVSKÝ: Výzkum kostela sv. Jiří na Pražském hradě. In: Umění IX, 1961, 418-420.
- BORKOVSKÝ 1965 – Ivan BORKOVSKÝ: Kaple sv. Anny při kostele sv. Jiří na Pražském hradě. In: Sborník k sedmdesátinám Jana Květa (= Acta Universitatis Carolinae 1965, Philosoph. et Hist. I). Praha 1965, 73-75
- BORKOVSKÝ 1968 – Ivan BORKOVSKÝ (rec.): Anežka Merhautová: Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě. In: Památky archeologické LIX, 1968, 286-293
- BORKOVSKÝ 1975 – Ivan BORKOVSKÝ: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě (= Monumenta archaeologica XVIII). Praha 1975
- BRAVERMANOVÁ 2001 – Milena BRAVERMANOVÁ: Nové poznatky o nejstarších textiliích z relikviářového hrobu sv. Ludmily. In: Archeologia historica XXVI, 2001, 471-476

- BRAVERMANOVÁ 2005a – Milena BRAVERMANOVÁ: K hrobu č. 98 v bazilice sv. Jiří (Exkurs 1 k článku FROLÍK 2005). In: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích I. (= Castrum Pragense V), Praha, 47-48
- BRAVERMANOVÁ 2005b – Milena BRAVERMANOVÁ: Hroby světců českého původu na Pražském hradě. In: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích I. (= Castrum Pragense V), Praha, 89-118
- BRAVERMANOVÁ 2006 – Milena BRAVERMANOVÁ: Relikviářové tkaniny z tumbly sv. Ludmily. In: ŠPAČKOVÁ/MEDUNA 2006, 34-39
- BRETHOLZ 1923 – Berchtold BRETHOLZ (ed.): Cosmae Pragensis Chronica Boemorum (= Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum rerum Germanicarum. Nova Series, T. II.). Berolini, 1923
- BŘICHÁČEK 2007 – Pavel BŘICHÁČEK: Nebe a peklo na zemi. Románské a raně gotické dlaždice z milevského premonstrátského kláštera. Milevsko 2007
- CECHNER 1904 – Antonín CECHNER: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Královéhradeckém. Praha 1904
- CIBULKA 1934 – Josef CIBULKA: Praha, Budeč a Boleslav. In: Svatováclavský sborník I, Praha, 707-, 729, 750.
- CIBULKA 1936 – Josef CIBULKA: Kostel svatého Jiří na hradě Pražském. Stavební dějiny a průvodce památkami. Praha 1936
- DEHIO 1974 – Georg DEHIO: Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler. Der Bezirk Magdeburg. Berlin 1974
- DRAGOUN 2002 – Zdeněk DRAGOUN: Praha 885-1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře. Praha 2002
- DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002 – Zdeněk DRAGOUN / Jiří ŠKABRADA / Michal TRYML: Románské domy v Praze. Praha 2002
- DURDÍK/CHOTĚBOR 1994 – Tomáš DURDÍK / Petr CHOTĚBOR: Stavební vývoj kláštera sv. Jiří na Pražském hradě ve středověku. In: Archaeologia historica XIX, 1994, 369-377
- EKERT 1883 – František EKERT: Posvátná místa královského hlavního města Prahy I. Praha 1883 (citováno podle MERHAUTOVÁ 1966, 87)
- FEHRING 1971 – Günther P. FEHRING: Die Kreuzgrabenanlagen von Prag – St. Georg und Unterregenbach – St. Veit. Taufbecken oder Reliquiengräber? In: Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Prague, 1167-1170

- FRB I – Životy svatých a některých jiných osob nábožných / Vitae sanctorum et aliorum quorundam pietate insignium (= Fontes rerum Bohemicarum, Tom I). Praha 1873
- FRB II – Kosmův letopis český s pokračovateli / Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus (= Fontes rerum Bohemicarum, Tom II). Praha 1874
- FRB IV – Kronika zbraslavská. – Výpisy z rozličných kronik s několika zápisy zbraslavskými. – Kronika Františka Pražského. – Kronika Beneše Krabice z Weitmile. / Chronicon Aulae Regiae. – Excerpta de diversis chronicis additis quibusdam Aulae Regiae memorabilibus. – Chronicon Francisci Pragensis. – Chronicon Benessi de Weitmil. (= Fontes rerum Bohemicarum, Tom IV). Praha 1884
- FROLÍK/MARÍKOVÁ-KUBKOVÁ/RŮŽIČKOVÁ/ZEMAN 2000 – Jan FROLÍK / Jana MARÍKOVÁ-KUBKOVÁ / Eliška RŮŽIČKOVÁ / Antonín ZEMAN: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů (= Castrum Pragense 3). Praha 2000
- FROLÍK 2005a – Jan FROLÍK: Hroby přemyslovských knížat na Pražském hradě. In: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích I. (= Castrum Pragense 7), Praha, 25-46
- FROLÍK 2005b – Jan Frolík: Hroby významných duchovních vně baziliky (exkurs). In: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích I. (= Castrum Pragense 7), Praha, 141-144
- GRUEBER 1871 – Bernhardt GRUEBER: Die Kunst des Mittelalters in Böhmen. Wien 1871 (citováno podle MERHAUTOVÁ 1966, 87)
- GUTH 1916 – Karel GUTH: O datování nejstarších částí baziliky sv. Jiří. In: Ročenka kruhu pro pěstování dějin za 1915, 1916, 65.
- HAMMERSCHMIDT 1715 – Johann Florian HAMMERSCHMIDT: Historia in qua primaeva et Institutio Regionum Ac antiquissimorum Monasteriorum S. Georgii in Castro Pragensi, S. Spiritis Vulgo ad Misericordias Dei in antiqua Urbe Pragensi Ordinis S. P. Benedicti Sancti-Monialum, Cum omnibus tam Potificijs, quam Caesareo-Regijs ac Ducalibus Privilegijs, Exemptionibus, Immunitatibus, Concessionibus, per distinctos Paragrophos recensentur. Praga 1715 (citováno podle MERHAUTOVÁ 1966, 87)
- HEJNA 1960 – Antonín HEJNA: Bazilika v Teplicích. In: Umění VIII, 1960, 217-238
- HERICOVÁ 1996 – Iva HERICOVÁ: Rekonstrukce původního reliéfu jižního svahu v centrální části Pražského hradu. In: Archaeologica Pragensia 12, 1996, 339-345
- HERICOVÁ 2009 – Iva HERICOVÁ: Přírodní prostředí Pražského hradu. In: Historická revue XX, 2009, 30-31.
- HLEDÍKOVÁ 2006 – Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Úcta sv. Ludmily mezi 12. a 14. stoletím a její formování v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě. In: ŠPAČKOVÁ / MEDUNA 2006, 41-51.

- HLOBIL 1985 – Ivo HLOBIL 1985: Gotický náhrobek sv. Ludmily. In: Umění XXXIII, 1985, 377-402
- CHOTĚBOR 1985 – Petr CHOTĚBOR: Středověké ryté kresby na stěnách interiéru baziliky sv. Jiří na Pražském hradě. In: Archeologické rozhledy 37, 1985, 628-643.
- CHOTĚBOR 1994 – Petr CHOTĚBOR: Pražský hrad: Podrobný průvodce. Praha 1994
- CHOTĚBOR s.d. – Petr CHOTĚBOR s.d.: Nálezová zpráva o druhotně použitých stavebních člancích v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě. (Rkp. v Archivu Pražského hradu, sign. APH 10001 – 0424 až 0460)
- JANTZEN 1959 – Hans JANTZEN: Ottonische Kunst. Hamburg 1959
- KAVALÍR 2009 – Ondřej KAVALÍR: Archeologie. In: Revue labyrint č. 23-24, 2009. <http://labyrint.net/labyrint-revue-23-24.html> (vyhledáno 21.6. 2009)
- KLÁPŠTĚ 2005 – Jan KLÁPŠTĚ: Proměna Českých zemí ve středověku. Praha 2005
- KOŽIAK/NEMEŠ 2006: Rastislav KOŽIAK / Jaroslav NEMEŠ (ed.): Svátec a jeho funkcie v spoločnosti I. Bratislava 2006
- KRBEC 1842 – Jan KRBEC: Žiwot sw. Giřj, Mučednjka, geho chrám a weyročnj pobožnost na hradě Pražském. Praha 1842 (citováno podle MERHAUTOVÁ 1966, 87)
- KUBKOVÁ 1996 – Jana KUBKOVÁ: Baptisterium a architektura českého středověku. In: Archeologia historica XXI, 1996, 131-137
- KUTHAN 1969 – Jiří KUTHAN: Premonstrátské opatství a kostel sv. Jiljí v Milevsku. In: Umění XVII, 1969, 521-538
- KUTHAN 1975 – Jiří KUTHAN: Gotická architektura v jižních Čechách. Praha, 1975
- LEGNER 1999 – Anton LEGNER: Romanische Kunst in Deutschland. München 1999
- LEHNER 1898 – František J. LEHNER: Kostel sv. Jiří na hradě Pražském. In: Method 24, 1898, 1-5, 25-31, 49-59
- LEHNER 1903 – František J. LEHNER: Dějiny umění národa českého. Díl I. I/1. Praha 1903
- LEHNER 1905 – František J. LEHNER: Dějiny umění národa českého. Díl I. I/2. Praha 1905
- LÍBAL 1968 – Dobroslav LÍBAL (rec.): Anežka Merhautová: Basilika sv. Jiří na Pražském hradě. In: Umění XVI, 408-412
- LÍBAL 1986 – Dobroslav LÍBAL: Akce Pražský hrad. Kostel sv. Jiří. Stavebně historický průzkum. Číslo akce 0055220036. (Strojopis v Archivu Pražského hradu, č.j. 400076/87)

LOBBEDEY 2006 – Uwe LOBBEDEY: Klášterní kostely 11. století na území německé říše. In: SOMMER 2006, 34-49

LUDVÍKOVSKÝ 1978 – Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ (ed.): Kristiánova legenda. Praha 1978

LÜSSNER 1886-1890 – Mořic LÜSSNER: Collectanea archeologica et topographica, Tom. V. (Rkp. Rukopis uložený v Archeologickém oddělení Krajského musea východních Čech v Hradci Králové, citováno podle FROLÍK / MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ / RŮŽIČKOVÁ / ZEMAN 2000)

LÜSSNER 1887-1889a – Mořic LÜSSNER: Památky architektonické nalezené při opravě kostela sv. Jiří na hradě Pražském. In: Památky archaeologické a místopisné XIV, 1887-1889, 371-376

LÜSSNER 1887-1889b – Mořic LÜSSNER: O některých starobylých památkách chrámu sv. Jiří na hradě Pražském. In: Památky archaeologické a místopisné XIV, 1887-1889, 403-406

LÜSSNER 1887-1889c – Mořic LÜSSNER: Archaeologické nálezy v kostele sv. Jiří na hradě Pražském r. 1889 učiněné. In: Památky archaeologické a místopisné XIV, 1887-1889, 557-560

MÁDL 1890-1892 – Karel B. MÁDL: Fresky v kostele sv. Jiří na Hradčanech. In: Památky archaeologické a místopisné XV, 1890-1892, 65-74, 129-134

MACH 1898 – František MACH: Notizen. In: Mitteilungen der k.k. Central-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale XXIV, N.F., 1898, 178

MACH 1901 – František MACH: Bericht über Aufdeckungen des alten Bestandes bei der St. Georgs-Kirche am Hradschin in Prag. In: Mitteilungen der k.k. Central-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale XXVII, N.F., 1901, 2-4

MACH 1902 – František MACH: Aufdeckungen in der St. Georgskirche am Hradschin. In: Mitteilungen der k.k. Central-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale XXVIII, N.F., 1902, 18-20

MACH s.d. a – František MACH: Stavební deník. Nepag. (Rkp. v Archivu Hl.m. Prahy, sign. 7888)

MACH s.d. b – František Mach: Historický a architektonický vývin kostela a kláštera sv. Jiří na hradě Pražském od jeho založení roku 915 až do jeho zrušení 1782. Nepag. (Rkp. článku pro Památky archaeologické v Archivu Hl.m. Prahy, sign. 7889)

MACH/ŠITTLER 1904-1905 – František MACH / Eduard ŠITTLER: Oprava chrámu sv.-Jirského na hradě Pražském. In: Památky archaeologické a místopisné XXI, 1904-1905, 369-382

- MACH/ŠITTLER 1910-1912 – František MACH / Eduard ŠITTLER: Oprava chrámu svatojirského na hradě Pražském. In: Památky archaeologické a místopisné XXIV, 1910-1912, 65-114 (1910), 329-362 (1911), 401-450 (1911)
- MACH/ŠITTLER 1913 – František MACH / Eduard ŠITTLER: Oprava chrámu svatojirského na hradě Pražském. In: Památky archaeologické a místopisné XXV, 1913, 49-51, 133-151
- MAŘÍKOVÁ 2008 – Jana MAŘÍKOVÁ: Basilika sv. Víta, Václava, Vojtěcha a Panny Marie na Pražském hradě. První stavební fáze (disertační práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně). S.l. 2008
- MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ / EBEN 1999 – Organizace liturgického prostoru v bazilice sv. Víta. In: Castrum Pragense 2, 1999, 227-240
- MAŠÍN 1954 – Jiří MAŠÍN: Románská nástěnná malba v Čechách a na Moravě, Praha 1954
- MAŠÍN 1984 – Jiří MAŠÍN 1984: Románské malířství. In: DČVU I/1, 102-127
- MENCL 1939 – Václav MENCL: Románská architektura v zemích Českých. Zvláštní otisk z Ročenky Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1937 a 1938. Praha 1939
- MENCL 1939-1946 – Václav MENCL: Kostel sv. Jiří na hradě Pražském. In: Památky archaeologické. Skupina historická, nová řada IX-XVIII (stará XXXXII), 1939-1946, 1-13
- MENCL 1950 – Václav MENCL: Románská a gotická hlavice jako prostředek k datování české architektury. In: Zprávy památkové péče X, 1950, 1-24
- MERHAUTOVÁ 1966 – Anežka MERHAUTOVÁ: Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě. Praha 1966
- MERHAUTOVÁ 1971 – Anežka MERHAUTOVÁ: Románská architektura v Čechách, Praha 1971
- MERHAUTOVÁ 2001 – Anežka MERHAUTOVÁ (rec.): Jan Frolík / Jana Maříková-Kubková / Eliška Růžičková / Antonín Zeman: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů (= Castrum Pragensae 3). In: Archeologické rozhledy LIII, 2001, 164-168
- MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1962 – Anežka MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ: Poznámky k průzkumu kláštera sv. Jiří na Pražském hradě. In: Umění X, 1962, 177-181.
- MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1968 – Anežka MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ: Odpověď na recenzi Dobroslava Líbala. Umění XVI, 1968, 412-413
- MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1969 – Anežka MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ: Odpověď A. Livorové na recenzi I. Borkovského v Pam. Arch. LIX 1968, 286 n. In: Památky archeologické LX, 1969, 273-275
- MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1972 – Anežka MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ: Bazilika sv. Jiří. Praha 1972

- MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1976 – Anežka MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ (rec.): Ivan Borkovský: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě. In: Umění XXIV, 1975, 560-564
- MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999 – Anežka MERHAUTOVÁ / Petr SOMMER: Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika. In: Umění XLVII, 1999, 154-168
- MERHAUTOVÁ/STEJSKAL 1991 – Anežka MERHAUTOVÁ / Karel STEJSKAL: St.-Georgs-Stift auf der Prager Burg. Praha 1991
- MRUSEK 1963 – Hans-Joachim MRUSEK: Drei deutsche Dome. Quedlinburg – Magdeburg – Halberstadt. Dresden 1963
- NECHVÁTAL 2004 – Bořivoj NECHVÁTAL: Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum. Praha 2004
- NOVOTNÝ 1913 – Václav NOVOTNÝ: České dějiny I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I. Praha 1913
- NOVOTNÝ 1928 – Václav NOVOTNÝ: České dějiny I/3. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034-1197). Dokončení. Praha 1928
- NOWAK 1836 – Ignaz Eugen NOWAK: Erinnerungen an Sanct Georg. Prag 1836 (citováno podle MERHAUTOVÁ 1966, 87)
- PANOFSKY 1981 – Erwin PANOFSKY: Význam ve výtvarném umění. Praha 1981
- PARRON-KONTIS/REVEYRON 2005 – Isabelle PARRON-KONTIS / Nicolas REVEYRON (ed.): Archéologie du bâti. Pour une harmonisation des méthodes. Actes de la table ronde 9 et 10 novembre 2001, Musée archéologique de Saint-Romain-en-Gal (Rhône). Paris 2005
- PODLAHA/ŠITTLER 1898 – Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století V. Politický okres Milevský. Praha 1898
- PODLAHA 1919 – Antonín PODLAHA: Opravné práce provedené v chrámě sv. Jiří na Hradě Pražském v letech 1917-1919. In: Památky archaeologické a místopisné XXXI, 1919, 100-103
- POLANSKÝ/SLÁMA/TŘEŠTÍK – Luboš POLANSKÝ/Jiří SLÁMA/Dušan TŘEŠTÍK (eds.): Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999). Praha 2000
- POMFYOVÁ 2005 – Bibiana POMFYOVÁ: Liturgický kontext ranostredovekej architektúry. In: Ars, 38, 2005, 108-135.
- POMFYOVÁ 2006 – Bibiana POMFYOVÁ: Kult svätcov a sakrálna architektúra. In: KOŽIAK / NEMEŠ 2006, 199-231

- RAYMUND 1782 – P. RAYMUND von der heiligen Elisabeth: Der hohen Geistlichkeit in Böhmen unbewegte Grundlage: das hundertjährige Getteshaus und das allererste uralte Klosterstift St. Georgen, Ordens des hl. Erzpatriarchen Benedikts ob dem kön. Schlosze der Pragerstaedte in Böhmen. Praga 1782 (citováno podle MERHAUTOVÁ 1966, 87)
- ROHÁČEK et al. 2000 – Jiří ROHÁČEK et al.: Kostel sv. Jiří. In: VLČEK 2000, 136-147
- RUTH 1903 – František RUTH: Kronika král. Prahy a obcí sousedních I. Praha 1903
- RYNEŠ 1944 – Václav RYNEŠ: Mlada Přemyslovna. Praha 1944
- SLÁMA 1977 – Jiří SLÁMA 1977: Svatojiřské kostely na raně středověkých hradištích v Čechách. In: Archeologické rozhledy 29, 1977, 269-280
- SLÁMA 2000 – Jiří SLÁMA: Český kníže Boleslav II. In: POLANSKÝ/SLÁMA/TŘEŠTÍK 2000, 9-26.
- SLÁMA 2006 – Jiří SLÁMA: Počátky křesťanství v Čechách. In: ŠPAČKOVÁ / MEDUNA 2006, 7-13
- SOMMER 1991 – Petr SOMMER: První dvě století benediktinských klášterů v Čechách. In: Studia Mediaevalia Pragensia 2, 1991, 75-100
- SOMMER 2001 – Petr SOMMER: Začátky křesťanství v Čechách: Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury. Praha 2001
- SOMMER 2006a – Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa. Praha 2006
- SOMMER 2006b – Petr SOMMER: Sázava a české kláštery 11. Století. In: SOMMER 2006a, 145-159
- SOMMER 2007 – Petr SOMMER: Svatý Prokop. Z počátků Českého státu a církve. Praha 2007
- SOMMER/FOLTÝN/VLČEK 1997 – Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN (ed.): Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997
- SOUKUP, v tisku – Michal B. SOUKUP: Nové poznatky o gotickém ambitu kláštera v Teplicích. In: Colloquia mediaevalia Pragensia, v tisku
- STROBEL/WEIS – Richard STROBEL / Markus WEIS: Romanik in Altbayern. Würzburg 1994
- ŠPAČKOVÁ/MEDUNA 2006 – Renata ŠPAČKOVÁ / Petr MEDUNA (ed.): Nomine Ludmilam. Sborník prací k počtě svaté Ludmily. Mělník 2006
- TŘEŠTÍK 1997 – Dušan TŘEŠTÍK: Počátky Přemyslovců. Praha 1997
- TŘEŠTÍK 2004 – Dušan TŘEŠTÍK: K založení pražského biskupství v letech 968-976: pražská a řezenská tradice. In: Vlast a rodný kraj v dílech historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi Josefu Petráňovi. Praha 2004, 179-196.

UNGER 2006 – Josef UNGER: Uchovávání ostatků světců. In: KOŽIAK / NEMEŠ 2006, 233-246

VAJS 1929 – Josef VAJS (ed.): Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile. Praha 1929

VILÍMKOVÁ 1970 – Marie VILÍMKOVÁ et al.: Passport Pražský hrad. Jiřský klášter. I. Koncept. II. Obrazová příloha. Praha 1970 (Rkp. SÚRPMO v Praze)

VLČEK 2000 – Pavel VLČEK (ed.): Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany. Praha 2000

VOIGTLÄNDER 1980 – Klaus VOIGTLÄNDER: Die Stiftskirche zu Gernrode und ihre Restaurierung 1858-1872. Berlin 1980

VOLLMER 1942 – Hans VOLLMER (ed.): Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart XXXV. Leipzig 1942

VŠETEČKOVÁ 2005 – Zuzana VŠETEČKOVÁ: Nástěnné malby v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě. In: Castrum Pragense 6, 2005, 23-56

ZAP 1860-1861 – Karel Václav ZAP: Chrám sv. Jiří na hradě Pražském. In: Památky archaeologické a místopisné IV, 1860-1861, 162-175

ŽEMLIČKA 1997 – Josef ŽEMLIČKA: Čechy v době knížecí. Praha 1997

Résumé

Bazilika sv. Jiří patří k reprezentativním románským stavbám českého prostředí. Velký zájem odborné veřejnosti její bol venovaný především od 19. století, což malo v kontexte dobové památkové starostlivosti dopad na její puristickou obnovu v letech 1887-1908. V této době se podařilo prozkoumat intaktně dochované části stavby, pocházející z období raného středověku. Detailně ich dokumentoval architekt přestavby F. Mach. Na základě jeho prac bylo snahou následujícího polstolobí v umelecko-historických kruzích baziliku (vtedy už v rekonštruované podobě) stavebne analyzovat. Několko monografických prac však nedošlo k zhodnému závěru o procese vývoje této stavby a ani o jeho datácii. Tieto pramene významne rozšířili poznatky archeologického výskumu vedeného I. Borkovským v letech 1959-1962. Na základě nich autor definoval ďalšiu z odlišných predstáv o vývoji stavby. Rozchod v názoroch sa preto stal podnetom pre sumarizáciu poznatkov o stavbe, ktorou sa táto bakalárska práca snaží nájsť cestu v pochopení stavebného a umeleckého vývoje tohto chrámu. Dôležitým východiskom sa pritom stala nedávna revízia pôvodného archeologického výskumu, ktorá definovala časové zaradenie podzemných častí baziliky. Tak bolo možné do vývoja stavby priradiť poznatky zo starších prac o nadzemných partiách, s cieľom integrálne stavbu pochopiť. Výsledkom je časový rámec obdobia od roku 1142 až po prvú polovicu 13. stor., kedy dochádza ku všetkým zmenám definovaným v rámci románskeho chrámu. Ten pritom zahrnul staršiu dispozíciu predrománskej baziliky. Návaznosť na tradíciu je tu silnejšia než by sa dalo od vrcholne románskej stavby očakávať, vznikala preto nepochybne minimálne v technickom prepojení s pôvodnou architektúrou, ktorej prvky sa v nadzemných partiách iba fragmentárne dochovali. Takto definovaná bazilika však už odráža aj mladšie tendencie románskeho staviteľstva, a to ako v organizme stavby a jej rozvrhu, tak v detaile, čo je pozorovateľné v kontexte domáceho i ríšskeho prostredia.

Annotation

Basilica St.-Georges at the Prague Castle and its building development

The basilica of St. George at the Prague Castle is one of the most important and the best preserved ones in Czech art history. It has been rewarded by extensive academic interest, mainly leading to the number of monographic papers written on it. Nonetheless the opinions on its foundation and development differ fundamentally. This thesis aims at arriving to perspective, from which we can compare and resume these diverse theories. This has been enabled mainly by recent archeological revision of older results and its more precise datation which allows new revision of the building development in its upper parts and the revision of its chronology.

The thesis summarise all of accessible resources for the comprehensive analysis, archeological, historical and art-historical, which has been already published or used. It tries to bring a new view on the possibilities of an interdisciplinary study. Lack of this was the main reason for the misunderstandings among the academic society connecting this building.

Keywords

Romanesque art

Architecture

Basilica

Saint George

Prague

Počet znakov: 164 447